

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BREXİT ÖNCESİ VE SONRASI BİRLEŞİK KRALLIK ÇEVRE
POLİTİKALARININ NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Aybike KURT GÜLTEKİN

Ankara-2023

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BREXİT ÖNCESİ VE SONRASI BİRLEŞİK KRALLIK ÇEVRE
POLİTİKALARININ NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Aybike KURT GÜLTEKİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM

Ankara-2023

KABUL VE ONAY

Aybike KURT GÜLTEKİN tarafından hazırlanan “Brexit Öncesi ve Sonrası Birleşik Krallık Çevre Politikalarının Neoliberalizm Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 2/08/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Başkan)

Doç. Dr. Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ASLAN (Üye)

Doç. Dr. Şule TUZLUKAYA

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

2.08.2023

Aybike KURT GÜLTEKİN

ÖZ

Bu tez Birleşik Krallık'ın (BK) Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılmasının ardından uygulanan çevre politikalarını, AB dönemi BK çevre politikaları ile karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Tezde, neoliberalizm kavramsal çerçevesinden yola çıkılarak Brexit öncesi ve sonrası dönemde BK hükümetleri tarafından uygulanan çevre politikaları incelenecektir. Tezde neoliberal ilkelerin ekolojik düzenlemelerin formülasyonu ve uygulanması üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu vesileyle, Brexit sonrası dönemde ülkenin çevre politikalarının nasıl şekillendiği de analiz edilecektir.

BK 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonrasında AB'den ayrılma isteğini 29 Mart 2017 tarihinde kesinleştirmiş ve Brexit 31 Ocak 2020'de resmen gerçekleşmiştir. 4 yıl kadar süren Brexit tartışmalarının en yakıcı maddelerinden biri AB çevresel prensiplerinin ve uygulamalarının BK tarafından devam ettirilip ettirilmeyeceği hususu olmuştur. AB'nin bir şekilde BK'nin ilerlemesini dizginlediği iddiasıyla gerçekleşen Brexit'in ardından, ülke çevresel idari yapılanması ve ticari anlaşmaların geleceği bakımlarından kırılğan bir haldedir.

Bu çalışma, hâlihazırda dünya genelinde süregelen ekonomik sıkıntılar nedeniyle de kırılğanlığı artan BK'nin, AB dönemi ve sonrası Yeşil Brexit başlığı altında yürütmeye çalıştığı çevre politikalarını Neoliberalizm bağlamında değerlendirilerek ülkenin nasıl bir politik tavır takındığını tartışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, Yeşil Brexit, Neoliberalizm, Çevre Politikaları

ABSTRACT

This thesis examines the environmental policies implemented before and after the United Kingdom's (UK) leave from the European Union (EU), in comparison with the EU-era UK environmental policies. In the thesis, the environmental policies implemented by the UK governments in the Brexit and post-Brexit period will be examined based on the conceptual framework of neoliberalism. The effects of neoliberal principles on the formulation and implementation of ecological regulations will be discussed in the thesis. On this occasion, how the country's environmental policies have been shaped in the post-Brexit period will also be analysed.

After the referendum held on 23 June 2016, the United Kingdom finalized its desire to leave the EU on 29 March 2017 and Brexit was officially realized on 31 January 2020. One of the most issues of the Brexit debate, which lasted for 4 years, was the issue of whether the EU environmental principles and practices would be continued by the UK. After Brexit, which the European Union claimed to have somehow restrained the UK's progress, the country is in a fragile state in terms of its environmental administrative structure and the future of trade agreements.

This study will discuss how the country has taken a political stance by evaluating the environmental policies that the United Kingdom is trying to carry out under the title of Green Brexit, whose fragility has increased due to the ongoing economic problems around the world, in the context of Neoliberalism.

Keywords: United Kingdom, European Union, Green Brexit, Neoliberalism, Environmental Policies

TEŞEKKÜR

Tez alıőması boyunca desteğini ve değerli grüşleriyle katkılarını esirgemeyen sayın tez danışmanım Do. Dr. Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM'a teőekkürlerimi sunarım.

alıőmam boyunca tüm varlığıyla bana güç veren sevgili eşim Hakan GÜLTEKİN'e, canım oğlum Kuzey'e, kıymetli aileme destekleri ve anlayışları için müteőekkirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM1: EOLİBERALİZM.....	5
1.1 Neoliberalizmin Tarihsel Gelişimi.....	8
1.2 Neoliberalizmin Çevre Kirliliği Ve İklim Değişikliği Üzerindeki Etkileri	18
BÖLÜM 2: AB’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI.....	24
2.1 AB Çevre Politikalarının Gelişim Süreci.....	32
2.2 Neoliberalizmin AB Çevre Politikalarına Etkileri.....	42
BÖLÜM 3: NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA BK’NİN AB DÖNEMİ VE BREXİT	48
3.1 BK’nin AB Üyeliğinde Son Dönem.....	50
3.2 Brexit’e Giden Yol.....	53
3.3 Neoliberalizmin Brexit’e Giden Yola Etkisi.....	54
BÖLÜM 4: BREXİT SONRASI BK ÇEVRE POLİTİKALARI	59
4.1 Brexit Sonrası BK Çevre Politikalarındaki Değişimler.....	61
4.2 Yeşil Brexit.....	73
4.3 BK Ülkelerinde Neoliberalizm ve Çevre Politikaları.....	78

4.3.1 İngiltere	78
4.3.2 Galler	82
4.3.3 İskoçya	87
4.3.4 Kuzey İrlanda	92
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101
TURNITIN RAPORU	132
ÖZGEÇMİŞ	138

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 2016 Brexit Referandumu Londra	79
Tablo 2: 2016 Brexit Referandumu Galler	82
Tablo 3: 2016 Brexit Referandumu İskoçya	88
Tablo 4: 2016 Brexit Referandumu Kuzey İrlanda	92

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Zaman İçinde ABD Servet Eşitsizliği	19
Şekil 2: Şili Dağlarında Hızlı Moda Sonucunda Oluşan Atık Giyisi Yığınları... 23	23
Şekil 3: Karbon Dioksit Oranları/ Buz Çekirdeklerinde Yeniden Yapılanma .. 25	25
Şekil 4: Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyonları..... 32	32
Şekil 5: Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonları/1973..... 34	34
Şekil 6: Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonları..... 40	40
Şekil 8: Yunanistan Toplu Taşıma Oranları	46
Şekil 9: Yunanistan Yıllık Karbondioksit Emisyonu..... 46	46
Şekil 10: AB Yıllara Göre Çevre Politikası Önerileri, 2004-2014	47
Şekil 11: BK 1975 Aet, 2016 AB Ayrılma Referandum Oy Oranları..... 60	60
Şekil 12: AB / AB Dışı Mal Ve Hizmet Ticareti..	63
Şekil 13: Bk'den Türkiye'ye Yapılan Plastik Atık İhracat Oranları	65
Şekil 14: Küresel Finans Merkezleri Endeksi	79
Şekil 15: BK Ülkeleri Kişi Başına Düşen Ab Yapısal Fonlarının Tahsisi..... 83	83

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BK	: Birleşik Krallık
BPS	: Temel Ödeme Planı
CAP	: Ortak Tarım Politikası
CDM	: Temiz Kalkınma Mekanizmaları
CFP	: Ortak Balıkçılık Politikası
CO2	: Karbondioksit
COP26	: 26. Milletler İklim Değişikliği Konferansı
COP27	: 27. Milletler İklim Değişikliği Konferansı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EIA	: Çevresel Etki Değerlendirme Direktifi
ESS	: Avrupa Sosyal Taraması
ETS	: AB Emisyon Ticaret Planı
EURATOM	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GEMET	: Genel Çok Dilli Çevresel Eş Anlamlılar Sözlüğünde
IBRD	: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
IET	: Uluslararası Emisyon ticareti
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPCC	: İklim Değerşikliği Paneli

IPPC	: Önleme ve Kontrol Direktifi
JI	: Ortak Uygulama
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay İdaresi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NHS	: Ulusal Sağlık Programı
NOAA	: Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi'nin
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OEP	: Çevre Koruma Ofisi
OGA	: Petrol ve Gaz Kurumu
OPCAL	: Batı Petrol Şirketi
REACH	: Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması
Protokol	
SNP	: İskoç Ulusla Parti
UKIP	: Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi
UKSPF	: Birleşik Krallık Ortak Refah Fonu
UNCED	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferans
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WB	: Dünya Bankası (World Bank)
WCED	: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WSSD	: Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
WWF	: Dünya Doğayı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Günümüzde insanlar, kimi zaman doğaya bırakılmış bir çöp poşetiyle, bazen evlerini ısıtmak veya arabalarını çalıştırabilmek için kullandıkları fosil yakıtlarla, bazen de yakınlardaki bir fabrikanın derelere akan atık suları vesilesiyle kirlilik gerçeğiyle yüzleşmektedirler. Üretim ve tüketim süreçlerinin önlenemez derecede uluslararasılaşması kirlilik kavramını modern yaşamın değişmezi haline getirmiştir. İnsanlar yüzyıllar boyunca kendi hayatlarını daha iyi şartlara taşımak amacıyla çalışmış, ancak bu çabanın öngörülemeyen sonuçları dünya üzerinde bulunan tüm canlıların hayatlarını tehdit eder noktaya getirmiştir. Kutup tundralarından ekvatorda bulunan yağmur ormanlarına kadar, her bölgede canlı türlerinin çeşitliliği, hava ve su kirliliği, topraktaki pestisit oranları Dünya üzerinde sağlıklı yaşam hakkına sahip olan tüm canlıların yaşamlarını riske sokmuştur. Coğrafi sınırları tanımayan çevre kirliliği ve iklim değişikliği artık öyle bir seviyededir ki, kirliliğin önlenmesi için uluslararası bir konsensüsün acil olarak, gerekli yaptırımlar dâhilinde sağlanması gerekmektedir.

Genel Çok Dilli Çevresel Eş Anlamlılar Sözlüğünde (GEMET, 2021) çevresel kirlilik, insan kaynaklı olarak tüm canlıların varlığını tehlikeye atan, ekolojik dengeye zarar veren ve doğanın kullanımını esnasında olumsuz anlamda bu sürece dâhil edilen madde veya enerji olarak tanımlanmıştır. İnsanoğlu kaynaklı ortaya çıkan çevresel kirlilik ve iklim değişikliği dünya üzerindeki tüm canlıları tehdit eder bir hale gelmiştir. Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) (2021), insan faaliyetlerinin dünyayı geri döndürülemez bir hale sokarak değiştirdiğini belirtmiştir. İnsanoğlu çoğunlukla sanayi devriminden sonra hırslarına yenilmiş, çevre kirliliği ve iklim değişikliği konularında koruyucu bir tavır takınmamıştır. Çevresel felaketin sebepleri arasında kişisel-politik ve ekonomik çıkarlar, ön görülmesi olamama ve kısa vadeli planlar yapma, farkındalık yoksunluğu, sosyal normlar ve müdahale eksikliği gibi pek çok sebep gösterilebilir.

Şu ana kadar bahsedilen olumsuzluklar bireysel tercihlere dayanan keyfi uygulamalardan ibaret değildir. Bu ekolojik olumsuzluk halleri sistematik bir biçimde büyüyen, son yıllarda toplumlar üzerinde etkisini göstermiş neoliberal politikaların doğal sonuçları olarak ortaya çıkmış gerçekliklerdir. Neoliberal politikalar kolektiftir ve bu bağlamda zaman içerisinde ekonomik politikaların etkisi ile sosyal hayatımıza da etki etmeye başlamıştır. Piyasa temelli başarı ölçütleri, bireycilik, kazanma hırslarının

yarattığı baskı ve stres, ekonomik fırsat eşitsizliği, sosyal hareketliliğin kısıtlanması ve bireysel hayatın meta haline gelmesi; neoliberalizmin gündelik hayata adeta enjekte ettiği toplumsal olumsuzluklardır. Bu toplumsal olumsuzlukların tetikleyicisi olduğu bireyci yaklaşımlar yıllar içerisinde yaygınlaşarak toplum davranışlarını ve piyasa politikalarını etkilemiştir (Rogowski, 2013). Günümüzde büyük bir öneme sahip olan çevre politikaları ve iklim krizi de bu toplumsallaşma aşamalarından elbette bağımsız gelişmiş değildir.

Neoliberalizm, 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, serbest piyasa ilkelerini, sınırlı hükümet müdahalesini ve bireysel özgürlüğü vurgulayan ekonomik ve politik bir ideolojidir. Kökleri klasik liberal fikirlere dayanan neoliberalizm, deregülasyon ve ‘bırakınız yapsınlar’ yaklaşımının ekonomik büyümeyi beslediğini ve genel toplumsal refahı iyileştirdiğini temel prensip olarak savunur. Neoliberalizm Devletin piyasalar üzerindeki kontrolünü azaltmayı, kamu hizmetlerini özelleştirmeyi, rekabeti ve girişimciliği teşvik eden politikaları uygulamayı önceler. Neoliberalizm ayrıca uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya çalışarak küreselleşmenin, serbest ticaretin ve finansal liberalleşmenin önemini vurgular. Bununla birlikte, neoliberal politikalara kuşku ile bakanlar, bu politikaların gelir eşitsizliğini şiddetlendirebileceğini, sosyal güvenlik ağlarını zayıflatabileceğini, sosyal refaktan çok, kâra öncelik verebileceğini ve gücü şirketlerin ve zenginlerin ellerinde toplayarak demokratik karar alma süreçlerini baltalayabileceğini iddia etmişlerdir.

Neoliberal yönetimlerde çevre politikaları da karmaşık bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Belli bir açıdan bakıldığında, neoliberal politikalar piyasa mekanizmalarının kalkınma odaklı özelliğini ve özel mülkiyetin önemini vurgulayarak çevresel girişimcilik ve yenilikçilik için yollar yaratmıştır. Bu durum, çevre dostu işletmelerin, yenilenebilir enerji girişimlerinin ve kâr amaçlı sürdürülebilir uygulamaların yükselişine yol açmıştır. Öte yandan, neoliberalizmin deregülasyona ve sınırlı devlet müdahalesine olan vurgusu ekolojik koruma önlemlerini de baltalamıştır. Ekonomik büyüme arayışı genellikle çevresel kaygılardan önce gelmiş ve doğal kaynakların sömürülmesine, kirliliğe ve geri döndürülemez ekolojik tahribatlara yol açmıştır. Neoliberalizm aynı zamanda bireysel sorumluluğa büyük önem vererek, ekolojik eylemin yükünü sistem yerine tüketicilere yüklemiştir. Genel olarak, neoliberalizm, kapsamlı ve eşitlikçi çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması hedefini baltalamıştır.

Neoliberalizm sermayenin sınırsız akışkanlığını ve serbest pazarın ekonomik modellemelerin ana belirleyicisi olma amacını güden bir ideolojik yaklaşım olarak, çevre meselelerine de, doğası gereği, serbest pazar mantığıyla yaklaşmıştır.

Tezde, Birleşik Krallığın (BK) Avrupa Birliği'ne (AB) üye dönemlerindeki çevre uygulamaları da; birlikten ayrıldıktan sonraki çevresel yapılanmalar da neoliberal ilkeler bağlamında tartışılacaktır. Mevcut çalışmanın temel araştırma konusu BK ekonomik ve sosyal politikalarının Brexit öncesi AB döneminde ve sonrası dönemde, neoliberalizm etkisiyle nasıl bir yol izlediğini anlamak ve iklim krizi ile çevre kirliliği bağlamlarında bu politikaların önemini ne olduğunu açıklamaktır. Tez, ayrıca, neoliberalizm açısından, Brexit sonrası BK endüstriyel uygulamalarının ekolojik bir temele dayanıp dayanmadığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tezde, Brexit'ten sonra BK tarım uygulamalarında ne gibi değişiklikler olduğu ve Brexit sonrası BK ticaret anlaşmalarının geleceğinin nasıl şekilleneceğini tartışılacaktır. Brexit'ten sonra, BK bünyesindeki ülkelerin kendine özgü durumları göz önünde bulundurularak, BK çevre yönetim teşkilatının nasıl yapılandırıldığı ve sağlıklı çalışıp çalışmadığı tezin analiz edeceği en önemli hususlardır.

Birinci bölüm ile dünyamızın mevcut halinin neredeyse her bir iktisadi ve beşeri işleyişine etki etmekte olan neoliberalizmin temelleriyle ilgili bilgilendirme yapılacaktır. Bölüm, neoliberalizmin genel bir tanımını ve etki alanını açıklayarak, bu tanımın ve etki alanının tarihsel temellerini de tartışacaktır. Tarihsel olarak neoliberalizm eleştirisinin de ele alınacağı bu bölümde, tez insanlık tarihinin son elli yılını domine eden bu ideolojik yaklaşımın nasıl hayatın hemen hemen her alanında etkin bir unsur olabildiğini detaylı açıklayacak ve çevre politikalarını da ne ölçüde etkilemekte olduğunun altını çizecektir.

İkinci bölümde ise güncel ve tarihsel bir fenomen olan neoliberalizmin çevre politikalarını ne ölçüde etkilediği, AB çerçevesinde çevre politikalarının gelişim süreçleri kapsamında ele alınacaktır. AB, hükümetler arası işbirliği yoluyla çevre sorunlarını en aza indirmeye ve insan sağlığını korumaya odaklı çevre politikaları uygulamıştır. Bununla birlikte, neoliberalizmin yükselişi, ekonomik çıkarları çevresel kaygılardan daha öncelikli hale getirmiş ve bu da çevre koruma önlemlerinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Neoliberal politikalardan etkilenen dönemin AB üyesi ülkelerinden BK, petrol ve gaz endüstrisinde ekonomik büyümeye öncelik vermiş, bu da çevre kirliliği ve felaketlere neden olmuştur. Bu olaylar, ekonomik kâr yerine

çevresel sürdürülebilirliğe öncelik vermek için daha güçlü düzenlemelere ve eylemlere duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Üçüncü bölüm, BK'nin AB üyeliği ve Brexit referandumu arasında geçen sürede, Avrupa boyutundaki ilişkilerini ortaya koymak için tasarlanmıştır. Bu süreç, Avrupa'nın tartışmasız bir parçası olan Britanya adasının Avrupa kıtası ülkeleri ile olan inişli-çıkışlı siyasi ilişkilerinin hem en efektif seviyeye ulaştığı, hem de dibe vurduğu dönemleri içermesi açısından çok önemli bir süreçtir. Mevcut çalışma hem Brexit öncesi, hem de ayrılış sonrası BK çevre politikalarının karşılaştırmalı bir eleştirisini vereceği için, bu bölüm BK'nin AB üyeliği referandumu öncesi çevre politikalarını özetleyecektir. Bu bölüm 2016 referandumunu BK ve AB'nin ortaklaşa sahip çıktığı neoliberal politikalar çerçevesinde tarihsel bağlamına oturtuktan sonra, Brexit sonrası çevre politikalarına odaklanacaktır. Bu bölümde özet olarak, BK'nin AB'den ayrılmasının ardından ortaya konulan çevre politikalarının analizinin sunulacaktır.

Dördüncü bölüm, 'Yeşil Brexit' temalıdır. Yeşil Brexit, BK'nin AB'den ayrılmasının ardından izlediği çevresel hedef ve politikaları ifade eder. Sürdürülebilirlik ve çevreyle ilgili yönetime odaklanan bu yaklaşım, BK'yi çevresel koruma alanında küresel bir lider haline getirme iddiası taşır. İklim değişikliğiyle mücadele etmek, biyoçeşitliliği korumak ve yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmek için gerekli düzenlemelerin ve girişimlerin uygulanmasını içerir. Yeşil Brexit aynı zamanda sürdürülebilir tarım uygulamalarını, organik tarımı teşvik etmeyi, pestisit kullanımını azaltmayı ve yerel gıda üretimini desteklemeyi de amaçlamaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir balıkçılığın ve deniz biyoçeşitliliğinin korunmasının önemini vurgulayarak, deniz ve kıyı ekosistemlerinin korunmasını öngörür. BK, Yeşil Brexit aracılığıyla AB üyeliği döneminde uygulamaya çalıştığı müktesebata uygun ekolojik uygulamaların yerini doldurmaya çalışmaktadır, ancak ne kadar başarılı olabildiği tartışma konusudur. Çalışmanın Yeşil Brexit temalı bölümü, piyasa aktörlerinin kâr odaklı bakışı ile iklim krizi koşulları arasında sıkışmış BK'yi onu oluşturan ülkeler bağlamında analiz edecektir.

BÖLÜM 1: NEOLİBERALİZM

Uluslararası İlişkiler, monarşi düzeni ile yönetilen ülkelerin ve şehir devletlerinin aralarında ittifaklar ve diplomatik ilişkiler kurmaya başladığı zamanlara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. 17. yüzyılda Vestfalya Antlaşması ile varlığını görünür kılan uluslar, Otuz Yıl Savaşı'nı ve Hollanda İsyanı olarak da bilinen Seksen Yıl Savaşı'nı sona erdirmişlerdir. Vestfalya Antlaşması ile devletlerin hâkimiyeti, devletlerarası diyaloglar ve diplomasi kavramları resmi olarak metinlerde yer almış böylece uluslararası ilişkilerin çerçevesi oluşturulmuştur. Modern anlamda uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ele alınması 20. yüzyıldan itibaren başlamıştır (Patton, 2019, s. 91). Yüzyıllar içerisinde, yeni gelişmelerin ışığında daha karmaşık hale gelen ülkeler arası ilişkileri anlamlandırmak, uluslararası sistemin karmaşıklıklarını analiz etmek ve olaylara bir çerçeve dâhilinde bakabilmek amacı ile teoriler üretilmiştir. Gözen'e (2018, s. 6) göre oluşturulan teoriler, sistemin nasıl çalıştığını, devletlerin neden belirli şekillerde davrandığını ve eylemlerinin sonuçlarının neler olduğu veya olabileceğine dair açıklamalar yapılmasına yardımcı olmuş, çatışma, işbirliği, güç, diplomasi ve uluslararası örgütler gibi konuları inceleyebileceğimiz bir merceğe sağlamıştır.

Ülkeler arasındaki dinamiklerin, devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin davranışlarını ve bu ilişkilerin karmaşık doğasını analiz etmemize yarayan teorilerden birisi de neoliberalizmdir. Birbirlerinden etkilenecek ortaya çıkan ve gelişen teoriler içerisinde neoliberalizm de liberalizmden etkilenmiştir. Neoliberalizm teorisi içerisinde oluşan değişiklikler günümüzde hala geçerliliğini devam ettirmektedir. Neoliberalizm, serbest piyasa anlayışını, asgari hükümet müdahalesini, ticari engellerin azaltılmasını ve genişleyen uluslararası ticaret yolları ile küresel entegrasyonun teşvik edilmesini savunmuştur. Navarro'nun (2007, s. 47) belirttiği üzere, neoliberalizm gelişmiş ülkelerde ekonomik, politik, sosyal alanlara ve uluslararası kurumlara yaygın bir şekilde etki etmiştir. Neoliberalizm Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi teknik kurumların faaliyetlerini yönlendirmiştir.

Dünya üzerinde hüküm süren politikaların bugünkü şeklini alması yolunda 20. yüzyılda tecrübe ettiği en önemli olayların başında ‘Büyük Buhran’ adıyla da anılan 1929 krizi gelmektedir. Büyük buhranın neden olduğu ekonomik bunalımın ardından gelen en önemli sarsıntı ise şüphesiz Avrupa’yı ve akabinde tüm dünyayı her haliyle yeniden şekillendiren olay olan İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Büyük buhranda ciddi sarsıntı geçiren ve dünya savaşında kapitalist Batı ittifakı ve Doğu bloku olmak üzere ikiye bölünen bir dünyada, Batı kampı düzenleyici güç olarak Keynesyen ekonomik teoriyi benimsemiştir (Fisunoğlu ve Tan, 2009, s. 32). Fisunoğlu ve Tan’a (2009, s. 32) göre bu sistem 1970’lere kadar Batı’da ekonomik çalışma çarklarının en önemli aracı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu yıllar, sosyal refahı iyileştirmeyi ve halk için gerekli görülen hizmetlerin geliştirilmesini öne alan politikaları teşvik etmeyi amaçlayan devletin güçlü varlığı ile karakterize edilmiştir.

1970’li yıllara gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Batı kampının lideri konumuna ulaşmışken, Sovyetler Birliği ise Doğu Avrupa’yı da kontrolüne almış bir şekilde batı kapitalizminden izole ve kapalı devre bir sosyalist ekonomik modeli sürdürmekteydi. 1973 petrol krizi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya çapında ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiş ilk önemli olay olarak öne çıkmaktadır. Kriz sonrası meydana gelen stagflasyon ile birlikte ekonomi politikalarının sınırlılıkları ele alınmaya başlanmıştır (Öztürk ve Saygın, 2017). Bu dönemi takip eden süreçte serbest piyasanın her şeyden önce gelmesinin gerekliliğini vurgulayan yeni ekonomi teorileri üretilmiştir ve neoliberalizm bu tarihsel sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Manning (2010), neoliberalizmin serbest piyasanın diğer ekonomik aktörlerinin hepsinden daha öncelikli olarak kabul edildiği ve devlet müdahalesinin en aza indirgenmeye çalışıldığı bir ekonomik teori olarak öne çıktığını belirtmiştir.

1980’li yıllardan sonra dünya sahnesinde varlığını daha fazla hissettiğimiz neoliberalizmin tarihçesine bakıldığında zaman, hegemonik bir ideolojik proje olarak modernleşme süreci içerisinde oldukça karmaşık bir yapısal gelişime sahip olduğu görülmektedir. Tarihi kökenleri 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar uzanan neoliberalizm, en başarılı yıllarını yaşadığı 90’lı yıllarda toplumun bileşenleri arasında her zaman entelektüel tartışmalar yaratmış ve gündem olmuştur. Harvey (2007, s. 2), neoliberalizmi ekonomi temelli bir teori olarak açıklar ve neoliberalizmin bireylerin hayat standartlarını yükseltmek amacı ile özel mülkiyet, bireysel girişimcilik, serbest

piyasa şartlarının geliştirilerek devlet etkisinin asgariye indirgenmesi ilkelerini benimsediğini belirtir. Ekonomik krizden çıkışın bir yolu olarak görülen neoliberal politikaların en bilinen siyasi savunucuları BK’de Margaret Thatcher ve ABD’de ise Ronald Reagan olmuştur. İki yöneticinin de kendi isimleri ile anılan neoliberal ekonomi politikaları mevcuttur.

1980’lerin devamında özelleştirmeler, deregülasyon ve sosyal devletin giderek küçülmesi gibi ekonomik hamleler ile etkinlik alanını genişleten neoliberalizm, sonrasında siyasi, ideolojik, kültürel ve çevresel konularda da kendini ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Saad-Filho ve Johnston’a (Akt. Venugopal, 2015, s. 169) göre, çevre ve iklim dinamikleri neoliberal ekonomi politikalarının yıllar içerisinde üzerinde etkisini artırdığı alanların başında gelmiştir. Uygulanan yanlış ve kâr merkezli politikalar sonucunda doğa üzerinde insan kaynaklı zararlar yıllar geçtikçe daha belirgin hale gelmiştir. Kirlilik seviyelerinin artışına ve doğa ekseninde yaşanan olumsuzluklara rağmen neoliberal ekonomi bu sonuçlar özelinde güç kazanmış olan sermaye sahipleri kâr etme fırsatlarını öncelemiştir. Bapna vd.’nin (2019) belirttiği gibi ekonomik büyümeyi destekleyen neoliberal politikalar aynı zamanda önemli çevresel düzenlemelerin geri alınmasına, sera gazı emisyonlarının veya su kirliliği yasal seviyelerinin değişmesine, atık yönetiminin tüketicinin vicdanına bırakılmasına ve bu kapsamda kamu hizmetlerinin de özelleştirilmesine yol açmıştır. Venugopal’ın (2015, s. 4) belirttiği gibi pazara dayalı çözümler çevre sorunlarının ele alınmasında her zaman etkili olmamış ve küreselleşme, dünyanın bazı bölgelerinde çevresel bozulmanın artmasına neden olmuştur.

Neoliberal politikaları benimseyen ülkelerin işbirliği içerisinde olmaktan mutluluk duyduğu kuruluşlar arasında yer alan WTO 1995 yılında kurulmuştur. (Şenses, 2004, s. 3). Şenses’e (2004, s. 4) göre kuruluşundan sonra WTO birçok konuda aktif şekilde yer aldığı karar alma süreçlerinde gelişmemiş ülkeler adına engelleyici kontrol hamleleri geliştirmiştir. Yapılan hamleler bu devletleri dış müdahaleye açık hale getirmiştir ve dış ticaret vesilesi ile işbirliği içerisinde olunan çok uluslu şirketlerin bu ülkelerde rahatça faaliyet göstermesinin önünü açacak kararlar alınmıştır. Uyulması gereken çevre kontrolleri adına şartlar gözden geçirilmiş, gaz emisyon oranlarının yeniden değerlendirilmesini sağlanmış ve sanayileşme sektörü için hükümet engellemelerinin çerçevesi daraltılmıştır. Mabey ve McNally’nin (1999, s. 3) belirttiği gibi çevre koruma süreçleri ise kâr etme oranlarını azaltacağı

veya sekteye uğratacağı savı ile ikinci plana atılmıştır. Sanayisi gelişmiş ülkeler, sahip oldukları nüfuzu çevresel konularda orantısız ve adaletsiz bir şekilde kullanma eğiliminde olmuşlardır. Bu ülkelerin ekonomik çıkarlar uğruna, içlerinde tehlikeli atıkların da yer aldığı çöplerini az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ihraç etme eğilimlerini giderek arttırıyor olmaları açıkça ortaya çıkmış bir gerçektir ve hâlihazırda bu konuda önleyici veya düzenleyici adımlar henüz atılmamıştır.

1.1 Neoliberalizmin Tarihsel Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Batı dünyası kapitalist kalkınma sistemine göre yeniden şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet biçimlerinin ve uluslararası ilişkilerin yeniden yapılandırılması, kapitalist düzeni bu kadar tehdit eden felaket koşullarını engellemek için tasarlanmıştır. Harvey (2007, s. 9-10) 1930'ların büyük çöküşünde, hem kapitalizmin hem de komünizmin ahlaki sistemlerinin çöktüğünü iddia etmiş ve dünyanın yeni bir demokratik karışıma ihtiyaç duyduğunun altını çizmiştir. Barışın ve refahın sağlanmasının tek yolu, kapsayıcılık ve istikrarı garanti altına almak adına devlet, piyasa ve demokratik kurumların sağlıklı bir karışımını yaratmak olarak belirlenmiştir.

Harvey'e (2007, s. 12) göre, o yıllarda sermaye ve emek arasında kapitalist birikim ile ilgili konularda yerleşik fikir birliği azalmıştı. Bu nedenle, gelişmiş kapitalist ülkelerin yönetici sınıfları, beklenmedik girişimlerin ortaya çıkma riskine karşı bir dizi ekonomik ve sosyal önlem almak zorunda kalmıştı. Gelişmiş kapitalist dünyanın ekonomik seçkinleri, savaş sonrası dönemde hayatta kalabilmek için yeni bir alternatif sistem yaratmak adına çalışmalara başlamıştır. Hazlitt (1984, s. 53), kapitalist dünya uluslarının küresel ekonomik birliğinin gerekliliğini anlamalarının önemini vurgulamıştır. Hazlitt'e (1984) göre, Batı'nın gelişmiş ekonomilerine öncülük eden ülkeler, dünyanın dört bir yanındaki ülkelerle ticaret ağları kurmanın bir yolunu bulmak için çeşitli adımlar atmak adına çalışmalara hız vermiştir. Birinci aşama 1944 yılında ABD, New Hampshire'da düzenlenen Bretton Woods Konferansı'nın 44 ayrı ülkeden temsilcilerin katılımı ile düzenlenmesi ile başlamıştır (Markwell, 2006 s. 1). Harvey'in (2007, s. 10) belirttiği gibi, Bretton Woods Konferansı sonucunda varılan anlaşma yoluyla uluslararası yeni bir dünya düzeni oluşturulmuştur.

IMF, İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist hegemonyanın hayatta kalması için maliye ve para politikaları oluşturmak üzere kurulmuştur. Bu göreve ek olarak,

Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) başlangıçta savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşası için kredi sağlamak üzere kurulmuştur. Bretton Woods Konferansı sırasında, John Maynard Keynes İngiliz komitesine liderlik etme sorumluluğunu üstlenmiş ve Keynes'in fikirlerinin konferansın genel teorik atmosferindeki etkisi tartışılmaz derecede önemli olmuştur. Konferansın oturumları sırasında yeni bir ekonomik ve sosyal teori olan Keynesyencilik ortaya çıkmıştır. *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (1980) adlı çalışmasında Keynes toplam talep ve arz arasındaki dengeye dayalı olarak makroekonomik analize yeni bir dizi kavram getirmiştir (Hall, 1989, s. 363). Teori, esas olarak sermaye ve emek arasındaki sınıfsal uzlaşmanın, savaş sonrası dönemin ilk yıllarında iç barış ve refahın ana garantörü olarak görülmesinden dolayı, sosyal katmanların karşılıklı ilişkilerini kontrol eden dengeli bir sistem inşa etmek üzerine kurulmuştur. Kirshner'in (1999, s. 314) iddia ettiği gibi, Keynes kontrolsüz serbest piyasayı dizginlemek için bir kampanya yürütmüştür. Bu nedenle, bazı piyasa süreçlerinin yeniden organize edileceği ekonomik bir orta yol sunan başka bir tercihi dile getirmiştir. Keynes'in klasik serbest piyasa liberalizmine alternatif olarak üretmiş olduğu teori, savaş sonrası dünyanın umutlu atmosferine uygun olarak, toplumun sosyal sınıfları arasında büyük bir uzlaşmayı sağlaması ve yerleşik liberal ekonomi politikaları ile uzlaşması ile gerçekleşebilmiştir. Ruggie, (1982, s. 393) otuzlu yıllarda, karakter olarak çok taraflı olan altın standardının ve serbest ticaretin liberalizminden farklı olarak, çok taraflılığa ve iç müdahaleciliğe dayandırıldığını ifade etmiştir.

Kirshner'in (1999, s. 317) belirttiği gibi, savaş sonrası barışı ve refahı korumak için kurulan kurumların uluslararası piyasa sistemini desteklemesi gerekiyordu; ancak devletler piyasa süreçlerine müdahale etme hakkını saklı tutmaya devam etmek istemişlerdir. Devletin piyasa sistemini nasıl kontrol ettiğini açıklayan Harvey (2007, s. 11), tüm piyasa sistemlerinin sosyal ve politik kısıtlamalar içerdiğini ancak çoğu durumda ekonomik ve endüstriyel stratejiye öncülük ederek düzenleyici bir çerçeveye sahip olduğunu vurgulamıştır. 1950 ve 60'lı yıllarda Keynesyencilik gelişmiş kapitalist ülkelerde önem kazanmıştır. Enerji, finans, ulaştırma ve eğitim gibi kilit sektörlerde önemli gelişmeler gözlemlenmiştir. Bu dengeli ve yerleşik liberal model sayesinde gelişmiş kapitalist ülkeler yüksek ekonomik büyüme sağlamıştır.

Bu yıllar süresince, işletme yatırımları Keynesyen maliye politikaları ile denetlenmiştir. Keynesyen uygulamalar yalnızca ekonomik sisteme değil, ekonomik

gelişmeyi desteklemeleri açısından hukuki ve sosyal birtakım uygulamalara da ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca, yerleşik liberal devletin doğal işleyişinde ulusal kimlik ile vatandaşlık gibi sosyal ve ahlaki değerler yer almıştır. Harvey'in (2007, s. 11-12) vurguladığı gibi, sendikalar ve sol siyasi partiler işçi sınıfının sesi haline gelmiş ve bu kurumların devletin işleyiş mekanizmasına önemli etkileri olmuştur. Devletin, sosyal sınıfların karşılıklı çatışmalarını düzenlemede doğrudan bir rolü olduğu açık olarak görülmüştür.

“Refah devleti” kavramı başlangıçta 1945 sonrası BK'yı karakterize etmek için kullanılmış ve kavram kademeli olarak küresel bir bağlamı kapsayacak şekilde genişlemiştir (Briggs, 1961, s. 221). Refah devleti yerleşik liberal düzenlemelerle şekillenen devletlerde somutlaşmıştır. Refah devleti fikrine sahip sistemler sosyal güvenlik uygulamalarının bütçesini kısmamış, aksine istihdam politikalarını ve sosyal güvenliği teşvik etmiştir. Sosyal sigorta sistemi, vatandaşlarla siyasi iktidar arasında bir tür uzlaşmanın gerçekleştirildiği refah devletinin düzenlemelerinden biridir. Yani, vatandaşların herhangi bir sağlık sorununa karşı devlet tarafından sigortalanması bir refah devleti uygulaması olması açısından önemi hale gelmiştir. Harvey (2007, s. 10) refah devleti fikri kapsamında toplumsal düzenlemeleri açıklarken devletlerin tam istihdam yaratması, ekonomik büyüme sağlaması ve halkın refah düzeyine öncelik vermesi gerekliliğinden bahsetmiştir.

Briggs (1961, s. 221), refah devleti tanımlarının genel olarak yoksulluğun azaltılmasını, sosyal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğinin giderilmesini, erişilebilir sağlık hizmetlerinin geliştirilmesini, ücretsiz ve bilimsel eğitimin tesis edilmesi ilkelerini içerecek şekilde ifade edildiğinin altını çizmiştir. Keynesyen politikalar ve yerleşik liberalizm, yaklaşık 30 yıl boyunca uluslararası siyaseti etkilemiştir. Keynesyenci mali ve parasal düzenlemeler, BK'de bir refah devletinin ve ABD'de de ise yeni uzlaşma gibi devlet politikalarının yaratılmasına katkı sunmuştur. Steger ve Roy'un (2010, s.7) öne sürdüğü gibi, üst sınıflardan alt sınıflara doğru vergilendirme yapılması, sosyal hizmetlerin ve ücretlerin kalitesinin işçi sınıfı lehine yükselmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak, ileri kapitalist ülkelerde işçi sınıfından orta sınıflara doğru bir kayma meydana gelmiştir ve nitelikli bir orta sınıfın ortaya çıkışı sağlanmıştır.

Keynesyen politikalar ve yerleşik liberalizm, 1970'lerin ilk yıllarına kadar altın çağını yaşamıştır. Ancak, Harvey'in (2007, s. 12) belirttiği gibi bu tarihten sonra

kapitalist blokta yer alan ülkelerin pazarlarında sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin yüksek büyüme oranları gittikçe küçülmüş ve artık ekonomik büyüme sağlayamaz hale gelmiştir. Bu ülkeler ciddi mali krizler ile karşı karşıya kalmıştır. Sürecin daha da kötüye gidişi ile birlikte ekonomi çevrelerinde yerleşik liberalizme alternatifler konuşulmaya başlanmıştır. Harvey (2007, s. 12) 1970'lerin birikim krizini bir stagflasyon krizi olarak görmüş, ayrıca küresel bazda enflasyonun arttığını ve işsiz sayısının da milyonları aştığının altını çizmiştir. 1970'lerin sermaye birikimi krizi ve ulus ötesi ekonomik istikrarsızlık, sonunda uluslararası para ve maliye politikalarında keskin değişikliklere gidilmesinin yolunu açmıştır. Howard ve King'in (2008, s. 150) iddia ettiği gibi; Ağustos 1971 ile Mart 1973 arasında, Bretton Woods sistemi dağılmıştır. ABD artık diğer merkez bankaları tarafından tutulan dolar karşılığında altın sağlamak yükümlülüğünü bırakmış ve tüm para birimleri dalgalı kurları test etmeye başlamıştır. Bu uygulamalar uluslararası sermaye kontrollerini sürdürmek için bir dizi uygulamayı ortadan kaldırmıştır. Örneğin, sabit döviz kurlarını koruma kısıtlaması ortadan kalktığı için, döviz kontrolleri tamamen kaldırılabilir iç politikada önemli ölçüde özerklik korunabilmiştir. ABD'nin diğer ülkeler tarafından tutulan dolarlarla takas etmek için altın rezervi sağlamak zorunluluğunu bırakma düzenlemesi sermaye akışının kolaylaşmasını hedeflemiştir, ancak doğal olarak ilk başlarda dünya piyasalarında sermaye açığına yol açmıştır.

Couldry (2010, s. 27), neoliberalizmin Keynesyencilik krizinin tarihsel bir sonucu olduğuna dikkat çeker. Keynesyencilik piyasa başarısızlığının başlıca sorumlusu olarak gören neoliberal teorisyenler, teorinin ilkelerini bütünleştirmek için çalışmaya başlamışlardır. Yüksek petrol fiyatları, dayanılmaz enflasyon oranları veya hükümet temsilcileri ile örgütlü emek arasındaki sorunlu ilişkiler, Keynesyencilik yanlı politikalar ve uygulamalarından kaynaklanmamıştır, ancak Richard Peet tam tersini iddia ederek 1970'lerdeki kapitalizmin gerçek krizinin, Keynesyen politikanın başarısızlığından kaynaklandığını iddia etmiştir (Couldry, 2010, s. 27). Purcell (2008, s. 18), ekonominin örgütlenmesini belirlemede devlet müdahaleleri veya düzenlemelerinden ziyade serbest piyasa süreçlerinin önceliğe sahip olacağını iddia ederek, gelecek nesil ekonomistlerin hükümetin ekonomide daha az müdahaleci olacağı bir alternatif için bir argüman oluşturduklarını belirtmiştir. Bu alternatif liberalizmin yeni bir sürümü niteliğindeki neoliberalizm düşüncesi etrafında

şekillenmiştir. Bu bağlamda, neoliberalizm ile Keynesyen liberalizm arasındaki temel farkın altını çizmek gerekirse, neoliberalizm için üzerinde durulması gereken şey; teşebbüsün ve girişimcinin özgürlüğü olmuş ve Keynesyencilik merkezinde yer alan sosyal haklar ikincil sırada yer almıştır (Lazzarato, 2009, s. 120). Harvey'in (2007, s. 21) vurguladığı gibi, neoliberal teorisyenler Keynesyen yöntemlere şiddetle karşı çıkmışlardır. Sendikalar veya ticaret lobileri gibi önyargılı kurumlardan etkilenecek bir devlet müdahalesinin piyasa rekabetinin serbest doğal havasını azaltacağına inanmışlardır.

Serbest piyasa sisteminin düzgün işlemesi neoliberalizm için çok önemlidir. Ayrıca Harvey (2007, s. 169), neoliberal devletin yeni pazarları fethetmesi gerektiğini de eklemiştir. Neoliberalizm, özelleştirme yoluyla mevcut sektörleri sermayeye teslim etmeyi amaçlar. Neoliberal devletin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çevre, bayındırlık veya madencilik alanları tamamıyla piyasanın kontrolünde olmalıdır. Neoliberalizme göre, pazar zenginlik ve refah, serbest piyasa ise özgür insan anlamına gelir. Neoliberaler, piyasanın ekonomiyi kontrol eden ve sabitleyen görünmez bir eli olduğu konusunda ısrarcıdır (Steger ve Roy, 2010, s.3). Neoliberalerin temel çıkış noktası Adam Smith'in piyasa tanımı olmuştur. Onlara göre, piyasanın gizli eli ekonomik süreçlerle ilgili her şeyi kontrol edebilir. Bu nedenle neoliberal doktrin, Keynes'in savunduğu devlet eliyle müdahale teorilerine derinden karşıdır.

Farklı akademisyenler pazarın düzgün işlemesi için küreselleşmenin gerekliliği ile ilgili farklı tanımlar yapmışlardır. Bu bağlamda, Steger ve Roy (2010, s.54) küreselleşmenin öncelikle piyasaları serbestleştirmeyi hedeflediğini ileri sürmüştür. Ancak, serbest piyasaların diğer piyasalarla etkileşime girmediği bir ortamda, serbest piyasa etkisinin kısıtlı kalacağı da bir gerçektir. Dolayısıyla küreselleşme, bir sonraki adımda bu pazarların küresel entegrasyonu ile ilgilenmiştir. Piyasanın küreselleşmesi son tahlilde dünya çapında bir demokrasi ve nihai özgürlük düşüncesine de hizmet etmiştir (Steger ve Roy, 2010, s.54). Harvey (2007, s.33) için neoliberalleşme, kısaca her şeyin finansallaşması anlamına gelir. Bu bağlamda, bu tür bir finansallaşmanın küreselleşmesi gerektiği de açıktır. Mark Purcell'e (2008, s.10) göre küreselleşmeci yaklaşımlar iki hedefe ulaşmak için sermaye adına önemli bir strateji oluşturmuştur. Birincisi, sermaye birikimini genişletmek, ikincisi ise kelimenin tam anlamıyla başat politik rakibi, yani işçi hareketini ehlileştirmek olmuştur.

Harvey'in (2007, s.165) belirttiği gibi, neoliberalizm sosyal ilişkiler de dâhil olmak üzere her şey için ekonomik bir değer belirlenebileceği ve insanlar dâhil her şeyin bir meta gibi alınıp satılabileceği fikrini savunur. Bu bağlamda, neoliberalizm imtiyaz güvencesine karşı emek esnekliği yaratmak için bir güvencesizleştirme süreci uygulamıştır. Bu şekilde, egemen üst sınıflar, olası herhangi bir politik devrimci tehdidi veya demokratik siyasi muhalefeti bertaraf etmenin bir yolunu da bulmuşlardır. Aslında bu da neoliberal kapitalist yönetimin, emeğin kontrollü bir kapitalist sömürsünü başarabileceği anlamına gelir. Lazzarato'ya (2009, s.132) göre neoliberal sistemde üst sınıflar, işçileri ekonomik yatırımlar gibi sömürülebilecek beşeri sermaye olarak görme eğiliminde olmuştur. Bu ilkeye göre sigorta uygulamaları risklerin karşılıklılaştırılması modeline uygun olarak düzenlenmemiştir. Bu bağlamda, hükümetlerin neoliberal politikaları nedeniyle sosyal haklar görece ortadan kalkmıştır.

Lazzarato'ya (2009, s.120) göre, neoliberalizm, refah devletinin kurumlarını serbest piyasa ilkeleri adına yapısal anlamda bozarak toplumu toyekün bir iş dünyasına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu tür bir toplumda emekçi, bir tür işçi bireyi olmaktan uzaklaşmış ve bir mülkiyet aracı haline gelmiştir. Montreuil'in (2010, s. 39) belirttiği gibi neoliberal bir devlette girişim toplumu kavramı, sermaye birikimi adına belirli mal ve faydaları sağlayacak organize bir grup insan olarak anlaşılabilir. Ancak bu tür bir sosyal inşa kaçınılmaz olarak ekonominin finansallaşmasını gerektirir ve bu da Lazzarato'ya (2009, s.124) göre risk ve korumanın yeniden dağıtılması anlamına gelmektedir.

Standing'e (201, s. 174) göre, Neoliberalizm, insanların ilkeli davranışları içselleştirmelerini sağlamanın bir yolu olarak, evrensel ekonomik güvenlik ihtiyacını görmezden gelme eğiliminde olmuştur. Neoliberalizm, bu ilkeye uygun olarak Keynesyen liberalizmde devletin toplumun daha yoksul üyelerinin korunmasını görevlendirecek karşılıklı risk yönetim sistemlerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Lazzarato (2009, s.128) neoliberallerin; bir 'zenginlik oligarşisi' egemenliği altında kalmalarını sağlamak için demokratik kurumları dönüştürdükleri gibi, bu kurumların neoliberal kapitalizmin amaçlarına hizmet etmelerini sağlamayı öğrendiklerini belirtmiştir. Bu dönemde Mont Pelerin Derneği neoliberal ideolojinin gelişmesinde merkezi bir role sahip olmuştur. Bu toplumsal ideolojik konumlanma, Chicago İktisat Okulunun etkili akademisyeni Milton Friedman'ı açıkça etkilemiştir. Steger ve Roy'un (2010, s.17) iddia ettiği gibi, Milton Friedman ve Chicago İktisat Okulu'nun

yarattığı ekol, 1950'lerde radikal bir ekonomik doktrin olarak neoliberalizmin başarısında muazzam adımlar atarak 1990'ların baskın ekonomik doktrini haline gelmesinde büyük rol oynamışlardır.

Harvey (2007, s. 7), neoliberalizmin devamlılığını sağlayabilmesi adına ilkelerini eğitim politikası, ekonomik ve parasal yönetim veya askeri planlar gibi devletin tüm bölümlerine entegre etmesinin zorunluluğundan bahseder ve bu tür devletleri de neoliberal devlet olarak tanımlar. Harvey (2007, s. 7), Şili'de gerçekleşen 11 Eylül 1973 darbesinde Salvador Allende'nin Augusto Pinochet tarafından bir askeri darbeye yenilgiye uğratılarak sonrasında ortaya çıkan yeni Şili'nin, neoliberal devlet tasarımının ilgili ilk deney laboratuvarı olduğunu iddia eder. Harvey'e (2007, s.8) göre, Chicago Okulu tarafından organize edilen ideolojik olarak planlanmış bir eylem olan bu darbeden sonraki dönemde ilk iş olarak tüm sosyal ve siyasi organizasyonlar kapatılmış ve işgücü piyasası düzenleyici veya müdahaleci kısıtlamalardan arındırılmıştır. Böylece, Harvey keynesyencilikten neoliberalizme ilk geçişin 1978'de gerçekleştiğini beyan eder. Dönemin baş ekonomisti Paul Volcker, ABD para politikasını değiştirmiş ve eski ekonomi felsefesi aynı zamanda da dönemin temel amacı olan Keynesyen maliye ve para politikalarından vazgeçilmesinin öncülüğünü yapmıştır. Harvey'e (2007, s. 1) göre, 1978 ile 1980 yılları arasındaki dönem, dünyanın sosyal ve ekonomik tarihinde keskin bir dönüm noktası niteliğindedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bu keskin dönüşüm kaçınılmaz olarak dünyanın geri kalanını da etkilemiştir. 1970'lerin son günlerine doğru çeşitli uluslar ekonomi politikalarını neoliberalizm ilkelerine göre düzenlemeye başlamışlardır.

Harvey (2007, s. 1), 1970'lerin başından itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerin politik-ekonomik uygulama ve teorilerinde neoliberalizme olumlu bir bakış açısının olduğunu belirtir. Özelleştirme politikaları ve devlet işleyiş kurallarının esnetilmesi, gelişmiş kapitalist ülkeler arasında oldukça popüler hale gelmiştir. 1980'li yılların iki önemli politikacısı, BK Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan Neoliberal dünyanın kurulmasına öncülük eden figürlerin başında gelirler. Steger ve Roy'a (2010, s. 21) göre, bu siyasi liderler sadece neoliberalizmin temel ideolojik iddialarını dile getirmekle kalmamış, aynı zamanda onları kamu politikalarına ve kalkınma programlarına eklemeye çalışmışlardır. Son tahlilde, neoliberalizmin İngilizce konuşulan ülkelerde yükselişi en çok ABD Başkanı Ronald Reagan ve BK Başbakanı Margaret Thatcher'ın dönemleri ile ilişkilendirilmiştir.

1980’de Ronald Reagan, ABD’nin başkanı olarak seçilmiştir ve o dönemde ülkeyi, düşük ekonomik büyüme, yüksek enflasyon ve Carter yönetiminin sorunlarıyla boğuşan bir durumda teslim almıştır (Blanchard vd., 1987, s. 17). Reagan göreve başlama törenine hazırlanırken, Margaret Thatcher, Mayıs 1979’da çoktan BK Başbakanı seçilmişti (Harvey, 2007, s. 1). Bu liderlerin neoliberal dönüşleri, neoliberalizm tarihinde önemli bir yere sahiptir çünkü girişimleri Keynesyen tarzdaki hükümetlerin büyüklüğüne ve devletlerin piyasalara müdahalesine karşı başarılı ideolojik karşıt hamlelerin en kapsamlı örnekleridir (Steger ve Roy, 2010, s. 48). Reagan dönemi süresince ABD’de Cumhuriyetçi Parti belirgin bir şekilde neoliberal sağ politikalara yönelmiştir (Peck, 2013, s. 138). Harvey’in (2007, s. 1) altını çizdiği gibi, neoliberal eğilime uygun olarak Reagan yönetimi öncelikle işgücünü kontrol altına almak, sanayi ilkelerini yeniden düzenlemek, tarımsal potansiyelin güçlerini serbest bırakmak gibi maddelerin içerisinde bulunduğu ‘Reaganomics’ olarak bilinen neoliberal bir ekonomik program uygulamıştır. Reaganomics’e göre iletişim, ulaşım ve bankacılık gibi kilit endüstri sektörleri de dâhil olmak üzere tüm kamu kurumları deregüle edilmiştir (Steger ve Roy, 2010, s. 31). Zira deregülasyonlar, sermayenin daha etkin bir şekilde biriktirilebileceği küresel bir pazarın inşası için gerekli olmuştur. Bair’in (2005, s. 161) ifade ettiği gibi, yerkürenin zengin ülkeleri ulus ötesi ticaret ağlarına yönelmek ve ihracat odaklı bir kalkınma stratejisi için devletin müdahaleci politikalarını terk etmişlerdir.

Atlantik’in ötesinde, Thatcher’ın Muhafazakâr Partisi neoliberalizm adı altında büyük sosyal ve ekonomik reformlar başlatmış, bu ideolojiyi ekonomik düşünce ve yönetimin temel yol gösterici ilkesine dönüştürmüştür (Harvey, 2007, s. 2). Thatcherizm olarak bilinen sosyal ve ekonomik politikalar, BK toplumu içinde dikkate değer bir sosyal çözülmeye neden olmuştur. Ayrıca Harvey (2007, s. 31), Thatcherizm’in aristokratik geleneğin kamu hizmeti ve kapitalist sınıf üzerindeki etkisini azalttığını da vurgulamıştır. Thatcherizm, aristokratik geleneğin kamu hizmeti ve kapitalist sınıf üzerindeki etkisini azaltma hedefiyle bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıcalıklı konumlara sahip bireylerin toplumsal yükümlülüklerini yerine getirmesi ve sosyal konumlarını kamu hizmetlerine katılarak göstermeleri yıllar içerisinde bürokrasinin de gelişmesine etki etmiştir. Thatcherizm ve bürokrasi ise birbirleri ile uyşamamış, devletin etkisinin azaltılması ve serbest piyasa ilkelerinin öncelendiği bir sistemde, bürokrasinin işlevi azalmıştır. Ancak asıl ilgi alanı, eski BK hükümetleri

tarafından uygulanan aktif işgücü piyasası politikasını serbestleştirmek olmuştur. Refah devletinin işçi sınıfı odaklı sistemi yerine neoliberalizmin piyasa odaklı sistemi uygulanmıştır. Thatcherizm ve Reaganomics, özellikle işçi sınıfı arasında toplumsal memnuniyetsizlik yaratsa da, başarılı siyasi hareketler olarak görülmüşlerdir. Harvey'e (2007, s. 62) göre başarılı olmalarının temel nedeni, siyasi ve entelektüel konumlarını ana akım haline getirmeleri olmuştur.

Az sanayileşmiş ülkelerde kısa bir zaman dilimi içerisinde ekonomik büyümeyi sağlamak neoliberalizmin bir diğer hedefi olmuştur. WB, IMF ve ABD Hazine Bakanlığı tarafından savunulan ekonomik politikaların bu ülkelerde de benimsenmesini kolaylaştırmak için bir çerçeve program tasarlanmış ve temel neoliberal ekonomik reformlar bu ülkelerde teşvik edilmiştir (Williamson, 1993, s. 1329). Çerçevenin ana ilkeleri güçlü mali disiplin, kamu harcamalarında indirim ve piyasa yatırımcılarını teşvik edecek vergi reformlarını öncelikli kılmak olarak kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak, piyasalar tarafından belirlenen faiz oranları, rekabetçi döviz kurları, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımın teşvik edilmesi, kamu hizmetleri ve varlıklarının özelleştirilmesi, mali ve diğer piyasa kurallarının esnetilmesi ve özel mülkiyet haklarının güvence altına alınması ilkeleri uzlaşmanın yapısını tarif eder (Couldry, 2010, s.4). Örneğin, neoliberal ilkelere dayanan Washington Uzlaşması, WB ve IMF tarafından çoğunlukla Latin Amerika ülkelerine yönelik politika tavsiyelerinin en başında gelmiştir (Steger ve Roy 2010, s.19).

Uluslararası düşünce kuruluşları ve kapitalizm odaklı ekonomik kurumlar, Japonya ve Avrupa dâhil dünyanın geri kalanı üzerinde yumuşak güç odaklı düşünsel baskılar oluşturmuşlardır. Harvey (2007), Dünya Ticaret Örgütü'nün ulusötesi ekonomilerin uygulanması için neoliberal prosedürleri belirlediğinin ve ülkeleri neoliberal yola yönlendirmede kilit rol oynadığının altını çizer. İşçi Partisi lideri ve 1997 'yeni sol' seçim zaferinin mimarı Tony Blair'in Danışmanı Anthony Giddens da söylemleri ile 'Üçüncü Yol' hareketinin sınırlarını belirleyen önemli bir akademik düşünürdür. Giddens *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (1998, s. 37-38) adlı eserinde belirttiği gibi; Üçüncü Yol, ileri kapitalist bir ülkede sosyalist eğilimleri olan bir partinin en kapsamlı neoliberal uzlaşmaya entegrasyonunu temsil etmesi açısından önemlidir. Üçüncü Yol ulusal ve yerel düzeylerde olduğu kadar ulusötesi düzeyde de düzenleme ve kural esnetme arasında bir denge içerir ve

toplumların ekonomik ve ekonomik olmayan yaşamı arasında bir denge kurmayı amaçlayan politik bir doktrindir.

Giddens (1999, s. 7) soğuk savaş sonrası demokratik solun İşçi Partisi'ne alternatif olarak Keynesyencilik ile Thatcherizm arasında seçim yapmak zorunda olmadığını, iki baskın demokratik yaklaşımı birleştirerek üçüncü bir yol inşa edebileceğini belirtmiştir, ancak önerdiği çözümler neoliberalizmin genel ilkeleriyle çelişmemiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde BK'de Tony Blair ve ABD'de Bill Clinton, neoliberalizmin ikinci dalgasının başlıca temsilcileri olmuşlar ve sosyal yönü olan bilinçli bir küresel pazar yaratmayı amaçlamışlardır. Kendilerinden öncekilerden farklı olarak Blair ve Clinton, bir dizi etik kavrayış içinde piyasanın küreselleşmesinin katı kurallarını sentezlemeye çalışmışlardır. Clinton Yönetimi'nin piyasaları küreselleştirmesi ve Blair'in Üçüncü Yol Doktrini ile büyük sermayeli korporatif şirketler, küreselleşme ilkelerinin ve modern dünyanın ekonomi politikalarının belirleyicileri haline gelmişlerdir (Giddens, 1999, s. 7). Zajda ve Rust'ın (2010, s. 5) ifade ettiği gibi, küreselleşme, piyasalaşma ve 1980'lerden bu yana dünya çapındaki kalite/verimlilik odaklı reformlar, yapısal ve niteliksel değişikliklerle sonuçlanmıştır.

Steger ve Roy'un (2010, s. 53) belirttiği gibi, küreselleşme dünya çapındaki pazarların büyümesini, ulusötesi şirketlerin güçlenmesini ve dünya çapında ekonomik akışların artmasını amaçlamıştır. Dünya çapında güçlü pazarların oluşması, oyuna daha fazla pazarın dâhil olması anlamına gelmektedir ki, neoliberalizmin başat amacı da budur. Neoliberalizm, bu çoklu oyunda hakem rolünü üstlenecek ana ideoloji olmuştur. Küreselleşme savunucuları için ticaretin genişlemesi barış ve refah anlamına gelmekteydi, ancak insan hakları ihlali veya uluslararası ilişkilerde çatışmalar bu beklentileri sekteye uğratmaya da başlamıştı. Son tahlilde neoliberalizm ve onun doğal sonucu olan küreselleşme, 1990'ların sonlarında ciddi krizlerle karşı karşıya kalmıştı. Bu krizler dünyanın belirli bölgelerinde neoliberal politikaların sorgulanmasına ve sürdürülemez hale gelmesine neden olmaya başlamıştı.

Zorlama veya rıza ile kabul edilen neoliberal politikalar ulusların tüm sosyal kesimlerini derinden etkilemişti, ancak en çok etkilenen kesimler toplumların en kırılganları olan işçiler, göçmenler, etnik azınlıklar ve mülksüzler olmuştur. Avrupa'da sağcı köktenciliğin yükselişi ve yeni bir ırkçı dalga olarak beliren göçmen karşıtlığı faşizmin yeni yüzleri olarak anılmaya başlanmıştır. Dünya çapında küreselleşmenin yoksulluğu ve adaletsizliği arttırdığını savunan sol eğilimli örgütler

neredeşye her yerde neoliberal uygulamaları protesto etmeye başlamışlardı. Purcell'e (2008, s. 1) göre, bu gösteriler haklıdır ve Seattle, Cancun, Davos, Doha, Goteborg ve Cenova gibi yerlerde insanlar daha demokratik ve sosyal olarak adil bir küresel ekonomi talep etmek için toplanmışlardır.

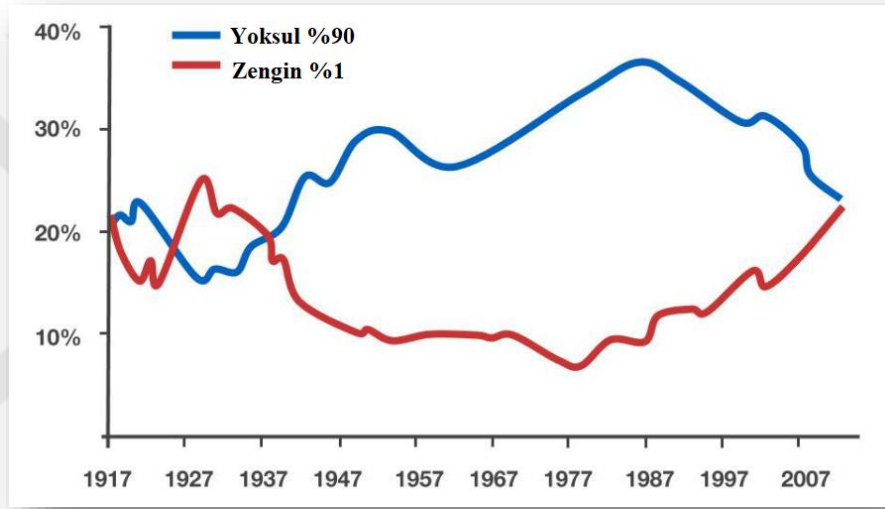
Steger ve Roy (2010, s. 123) neoliberalizmin dünya siyasetinde yaklaşık 30 yıldır tartışıldığı gerçeğine dikkat çekmiş ve neoliberalizmin sadece tarihsel rakibi Marksist gelenek tarafından eleştirilmekle kalmadığını, diğer ekoller tarafından da olumlu anılmadığını ortaya koymuşlardır. Örneğin, Neoliberalizm klasik liberalizmle karşılaştırıldığında faydaların giderek daha eşitsiz dağılımına (Couldry 2010, s.5) sebep olduğu iddia edilmiştir. Steger ve Roy (2010, s.17), neoliberalizmin, kendi kendini düzenleyen piyasa ilkesini değiştirerek klasik liberalizmin gidişatını değiştirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, neoliberal doktrinin devleti kanserli bir hücre gibi her köşesine kadar ele geçirmesi gerektiğini, ancak böylece tam anlamıyla işleyebileceğini öne sürmüşlerdir. Ekonomik politikaları desteklemeyen bir hukuk sistemi ya da serbest piyasayı öncelemeyen bir üniversite bu sistemde zayıf halka olacaktır. Neoliberalizmin yayılmacılığının boyutu düşünüldüğünde, çevre politikalarının da bundan payını aldığıının altının çizilmesi gerekir.

Neoliberal düşünce rekabet ruhunu pekiştirdiğini ve bu rekabet olanaklarının her vatandaşa açık olarak sunduğunu vurgular, ancak pratikte durum oldukça farklıdır. Neoliberal politikalar, oligopolistik ve tekelci ekonomik yapıların konsolidasyonunun yolunu açmıştır. Sürekli büyümek ve yayılmak zorunda olan bir üretim zinciri ve serbest pazar kapitalizmi, çevre duyarlılığını ikinci plana itmiştir. Harvey'in (2007, s. 80) örneklediği gibi, meşrubat pazarı Pepsi'ye karşı Coca Cola'ya indirgenmiştir. Enerji endüstrisinde, en büyük beş ulus ötesi şirket tüm dünyayı kontrol etmeyi sürdürmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki medya kuruluşları birkaç medya imparatorunun tekelinde işlemektedir. Serbest pazar insan sermayesi kavramında, risk ve korumanın yeniden dağıtılmasını başarmış, bireyi ve doğayı giderek artan bir şekilde neoliberal ekonomik işleyişin insafına bırakmıştır.

1.2 Neoliberalizmin Çevre Kirliliği ve İklim Değişikliği Üzerindeki Etkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa ve ABD ekonomileri istikrarlı bir büyüme dönemi yaşamıştır. Bu süre zarfında sıradan vatandaşlar, genişleyen ekonomik yapıdan kendi paylarında sürekli bir iyileşmeye tanık olmuşlardır. Smith'in

(2018) belirttiği üzere ABD’de de sendikalı iş gücü, daha iyi ücretler ve iyileştirilmiş çalışma koşulları için etkili bir şekilde pazarlık yapmıştır. Avrupa’da ise insanlar kamulaştırılmış sağlık hizmetlerinin ve artan konut inşaatı yatırımlarının avantajlarından yararlanmaya başlamıştır. Gelişmiş ekonomiler paylarını artırdıkça, en zengin bireyler de servetlerinde önemli bir büyüme sağlamışlardır. Ancak, toplam kazanç içindeki payları zamanla azalmaya başlamıştır. 1940’ta, en zengin % 0,1’lik kesim toplam gelirin yaklaşık % 20’sini elinde tutarken, en yoksul % 90’lık kesim nispeten sabit bir paya sahip olmuştur. ABD’de 70’lerin ortalarına gelindiğinde, en tepedeki % 0,1’in elinde tuttuğu gelir dilimi yaklaşık % 7’ye düşerken, en yoksul % 90’ın elinde tuttuğu kısım % 30’un üzerine çıkmıştır (Smith, 2018).

Şekil 1: Zaman içinde ABD servet eşitsizliği. *Üç Aylık Ekonomi Dergisi*, 2016, 131(2): 519-578.

1970’lerin ortalarına gelindiğinde, toplumun varlıklı kesimleri statükoda bir değişiklik yapılması gerektiğini fark etmiştir. Ekonomik büyümeden elde edilen faydaların artan bir payının genel nüfus arasında dağıtıldığını gözlemlemişlerdir. Buna karşılık Batı ülkelerindeki hükümetler, hızla artan kârlara daha yüksek vergiler koymuş ve bu fonları öncelikle sıradan bireylerin refahını artırmayı amaçlayan çevre düzenlemeleri, barınma, sağlık ve eğitim gibi girişimlere tahsis etmişlerdir (Smith, 2018). Bu duruma bir son vermek adına 1920’lerdeki başlangıcından bu yana büyük ölçüde gözden kaçan siyasi fikirler yeniden canlandırılmıştır. Neoliberalizm olarak bilinen bu fikir derlemesi, devletin ekonomik işleyişlerde rolünün azalmasını savunmuştur. Neoliberalerler, hükümetin refahı engellediğine inanmışlar ve bu nedenle devletin küçültülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca çevre düzenlemeleri,

sağlık, barınma, ulaşım ve enerji gibi geleneksel olarak devlet tarafından yönetilen sektörlerin özel girişim alanına devredilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Randall, 2018). Randall'ın (2018) ifade ettiği gibi neoliberalizm ile yatırımın tahsisi piyasa güçleri tarafından belirlenmiştir. Örneğin, eğer yeni enerji üretimi için doğan bir talep varsa, elektrik fiyatı, enerji şirketlerinin onu inşa etmeleri ve çabalarından kâr etmeleri için bir sinyal görevi görecektir. Neoliberaler, hükümetin değil piyasanın sonuçları belirlemesine izin veren ve müdahaleci olmayan bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, devlet müdahalesinin yatırımı engellediğine inandıkları için düzenlemelerin ve kurumlar vergilerinin genel olarak azaltılmasını önermişlerdir. Kirliliği kontrol etmeyi amaçlayan çevresel düzenlemelerin aslında işletmelerin insanlara uygun fiyatlı enerji sunmasını engellediğini, buna karşın kirlenici maddeler üzerindeki vergilerin de benzer bir etkiye sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Yapılan düzenlemeler ve özelleştirmeler ile altyapı, enerji, çevre düzenlemeleri vb. devletin müdahil olduğu olağan alanlarının sorumluluğu özel sektöre taşındığından, parasal idare de beraberinde aktarılmıştır (Hargrave, 2003). Böylece çevre koruma da kâr elde edilebilecek yeni bir alan haline gelmiştir.

Brown (2016, s. 3), neoliberalizmi piyasa değerlerini hayatın tüm yönlerine yayan yönetici bir rasyonalite olarak tanımlamıştır. Zaman içerisinde çevre kirliliği ve iklim değişikliğini tetikleyen her sektör, neoliberalizmin etkilerini deregülasyon ve ticarileşme yoluyla yaygınlaştırmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, iklim değişikliği ve çevre kirliliğiyle ilgili yıllar içerisinde artan kamuoyu endişesi ortaya çıkmıştır. Çevresel kamuoyu neoliberal amaçlarla durmadan artmak durumunda olan sanayi üretiminin iklim kriziyle doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Sermaye ilişkileri ve ticaret bu anlamda çevreyi etkileyen en önemli unsurlar arasında yer almıştır. Dent 'in (2022, s. 5) ifade ettiği gibi antropojenik olarak neden olunan iklim değişikliği ve çevre kirliliği dünya üzerinde bulunan insanların ekonomik faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Dent, 2022, s. 5). İklim bilimciler tarafından da insan kaynaklı iklim değişikliği son yirmi yılı aşkın sürede ortaya çıkan kanıt akışıyla belgelenmiştir (Molina, 2014, s. 3).

Neoliberal fikirler, çevre yönetim alanlarında da giderek daha fazla öne çıkmıştır. Bu eğilim, özellikle çevresel ve mali düzenlemeler ile önlem alma konuları ile ilgili olarak, kuralsızlaştırma ve yeniden düzenleme yoluyla gözlemlenmiştir. Ayrıca, yönetişimin yerinden yönetimine, özelleştirmeye, finansallaştırmaya ve sosyal

refahı artırmayı amaçlayan politika ve programların ölçeğinin küçültülmesine de yansımıştır (Malin vd., 2022, s. 5). Kâr arayışının öncelendiği ve sınırlanmayan piyasa güçlerinin domine ettiği neoliberal politikalar, çevreye verdikleri zararlı etkilere rağmen kömür, petrol ve doğal gazın kullanılarak bir enerji kaynağı olmaya devam ettiği ortamları teşvik etmiştir. Örneğin, British Petrol (BP) ve Shell şirketleri birlikte 1,7 milyar tondan fazla sera gazı üretiliyor olsalar da, hükümetlere yapılan ödemeler raporlarına göre, bu şirketler 2018-2020 yılları arasında Kuzey Denizi petrol faaliyetleri adına kurumlar vergisi veya üretim harcı ödememiş ve yaklaşık 400 milyon sterlinlik vergi indirimi talep etmişlerdir. Ancak aynı üç yıl içerisinde adı geçen şirketlerin hissedarlara 44 milyar sterlinin üzerinde temettü ödedikleri görülmüştür (Ungoed-Thomas, 2021).

Küresel ticaretin büyümesi ve küresel değer zincirlerinin birbirlerine artan bağılılığı, ticaret ve çevre arasındaki ilişki ağlarını açığa çıkarmıştır. Neoliberalizmin küreselleşmesi açısından büyük bir önem taşıyan uluslararası ticaret, iklim değişikliğine yol açan mal ve hizmetlerin üretimi ve nakliyesinden kaynaklanan emisyonlar yoluyla karbondioksit ve diğer gazların dolaşımında önemli bir rol oynamıştır. Veriler, CO₂ emisyonlarının yaklaşık dörtte birinin ticaret akışlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Pangestu, 2023). Bu bağlamda, yoksul ülkeler geleneksel olarak en üst CO₂ salınım listesinde yer almamalarına rağmen, çevresel anlamda en olumsuz sonuçlarla yüzleşmektedirler (Brenton ve Chemutai, 2021, s. 1). Örneğin, Duodu ve Mpuure (2023, s. 53205) Sahra Çölü'nün güneyinde bulunan ülkelerin yüksek karbon emisyonu salınım listelerinde yer almamalarına rağmen emisyonların zararlı etkilerine maruz kaldıklarının altını çizmişlerdir.

Ormanlık alanların ticari kullanıma açılması ve özel şirketlere kaynak oluşturmak için imtiyazlar verilmesi ile tarım alanlarının genişletilmesi, kentleşme oranlarının büyümesi, altyapı geliştirme çalışmalarının artması, ormanların kesilerek temizlenmesi gibi ekonomik faaliyetler ormansızlaşmaya neden olmuştur. Ormanlar, CO₂'nin emilmesinde ve hava kirliliğinin düzenlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ormansızlaşma, Dünya'nın CO₂'yi atmosferden uzaklaştırma kapasitesini zayıflatır ve bu durum atmosferdeki sera gazı oranlarının artmasına neden olur. Ormanlık alanlar bertaraf edildiğinde veya yakıldığında depolanan karbon, CO₂ olarak atmosfere salınır. 2015-2017 yılları arasında tropikal ormanların küresel kaybı yılda 4.8 milyar ton CO₂ salınımına sebep olmuştur. Bu oran aynı zamanda

insanların yıllık CO₂ emisyonlarının yaklaşık %8 veya %10'una denk gelmiştir (Dean, 2019).

Brezilya et ürünlerinin küresel ticaretine ilişkin yapılan üç yıllık kapsamlı bir araştırma, İngiliz süpermarketlerinin Amazon yağmur ormanlarının hızla yok edilmesine önemli ölçüde sebep olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yıkıcı etki, yasa dışı ormansızlaştırma uygulamaları yapan çiftliklerden elde edilen etlerin kullanımından kaynaklanmıştır (Adam, 2009). Adam (2009) aralarında Tesco, Sainsbury's, Asda, Morrisons ve Marks & Spencer'in da bulunduğu çok sayıda şirketin, yasa dışı olarak temizlenen arazilerde faaliyet gösteren Brezilya çiftliklerinden elde edilen ürünlerden yararlandığını ortaya koymuştur. Bu şirketlerin, önemli bir kısmının turta, konserve et ve dondurulmuş hazır yemekler gibi çeşitli ürünlerde kullanılan işlenmiş kırmızı et ticaretinden kar elde ettikleri iddia edilmiştir. Süpermarketler, tedariklerinin Amazon'dan sağlanmadığını iddia etse de, raporlar aksini söylemektedir. Örneğin, BK'da faaliyet gösteren İngiliz bankalarının ve finans kurumlarının son yıllarda Amazon ormanlarının yok edilmesiyle bağlantılı bulunan Brezilya kırmızı et şirketlerine 1.5 milyar sterlin finansal destek teklif ettiği raporlarda sabittir. Her yıl Amazon yağmur ormanlarının uçsuz bucaksız alanları ağaçsızlaştırılmaktadır ve binlerce hektar ormansızlaşmaya maruz kalmaktadır. Bu yıkıcı uygulama dünya çapında çeşitli pazarlarda küresel et talebini karşılayan sığır sürüleri için otlak alanlar yaratma uğruna gerçekleşmektedir (Heal vd., 2020). Benzer bir süreç büyük ölçekli tarım arazileri için de geçerlidir. Monokültürel tarım uygulamaları, ürünlerin verimliliğini artırmak için kullanılan yoğun kimyasallar ve modern tarım uygulamaları önemli çevresel etkilere neden olmuştur. Çiftlikler su kütlelerini kirleten ve kirliliğe neden olan kimyasal akıntıyı serbest bırakarak, toprak yapısının bozulmasına ve biyoçeşitliliğinin azalmasına sebep olmuştur. Bu durum genel çevresel etkiyi olumsuz yönde etkilemiştir (Anwar, 2020).

Tüketim ve neoliberalizm arasındaki girift bağlantı, modern, küreselleşmiş ve kapitalist bağlarla örülü olan dünyamızı kuşatmıştır. Serbest piyasaya, bireyciliğe ve kar güdümlü arayışlara verdiği önemle karakterize edilen neoliberalizm, tüketim alışkanlıklarımızı şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Bu ideolojik çerçevede kişisel değer ve mutluluğun sıklıkla maddi mülkiyet ve aktif pazar katılımıyla eş tutulduğu bir kültürel manzara oluşturarak tüketiciliği teşvik etmiştir. Bu da seri üretimin küresel çapta hız kazanmasına ve daha yeni ürünler için doyumsuz bir arzuya

yol açmıştır. Bu doyumsuz arzuların sonucunda etkilenen yine çevre olmuştur. Hızlı moda anlayışı artık endişe verici bir çevresel kriz haline gelmiştir. Skyfi tarafından görüntülenen Şili'nin Atacama Çölü'ndeki giysi yığınları uzaydan bile görülebilen bir hal almıştır (Lea, 2023).

Şekil 2: Şili Dağlarında Hızlı Moda Sonucunda Oluşan Atık Giysi Yığınları (Jam Press/SkyFi).

Moda trendlerinin hızla değişmesi nedeniyle birikmiş olan atık giysiler dönüştürülmek yerine atılmış ve giysi dağları meydana gelmiştir. Bu atılmış giysi yığınları, adeta moda endüstrisinin karanlık tarafını temsil eder hale gelmiştir ve giysilerin tüketicilik prensibi doğrultusunda ihtiyaç fazlası üretimini gözler önüne sermiştir. Ucuz işgücünün sömürülmesi ve üretim sürecinde sürdürülemez malzemelerin kullanılması, yoğun miktarda tekstil atığına yol açmıştır. Bu tekstil atıklarının doğada çözülmesinin yüzyıllar alacağı göz önüne alındığında, meydana gelmiş olan çevresel felaketin boyutu da ortaya çıkmaktadır. Ancak, tüm bu çevre felaketlerine rağmen, The Business Research Company tarafından hazırlanan rapor, hızlı moda pazar büyüklüğünün 2023'te 106.42 milyar dolardan 122.98 milyar dolara çıkacağını hesap etmektedir (Cawood, 2023).

Neoliberal politikalar çevresel sürdürülebilirlik yerine ekonomik büyümeye ve kuralı zıplaştırmaya öncelik vererek, iklim değişikliği ve çevre kirliliği türevlerini şiddetlendirmiştir. Kâr peşinde koşma ve doğanın metalaştırılması, doğal kaynakların sömürülmesine ve bozulmasına yol açarak ekosistemlerde geri dönüşü olmayan hasarlara neden olmuş ve gelecek nesillerin refahını tehdit eder hale gelmiştir.

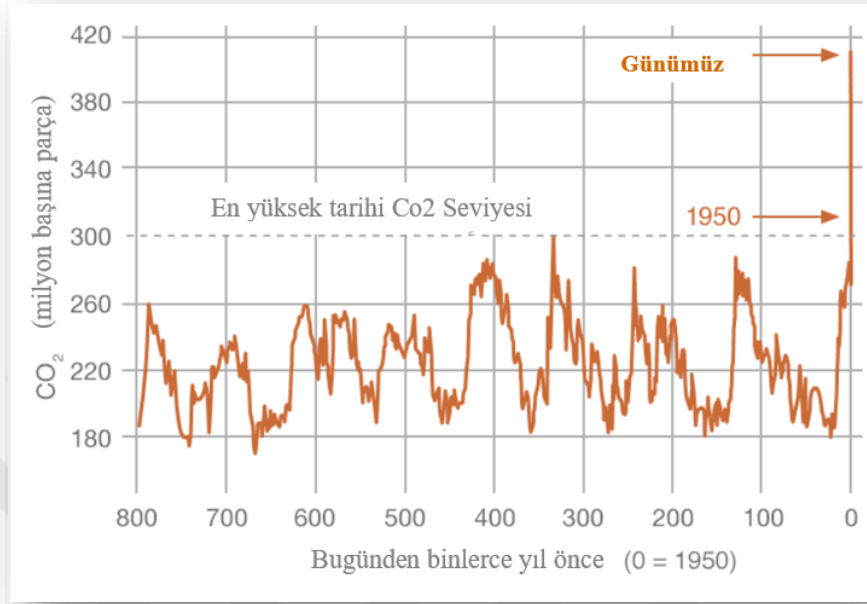
BÖLÜM 2: AB'NİN ÇEVRE POLİTİKALARI

Bruntland Komisyonu'nun yaptığı tanıma göre sürdürülebilirlik, genç kuşakların yaşamsal gereksinimlerini karşılayabilme kapasitesine herhangi bir zarar vermeden, günümüzde yaşamakta olan insanların taleplerini karşılayabilmek olarak tanımlanmıştır (Borowy, 2014 s. 10). Sürdürülebilir bir dünya yaratabilmek adına atılması gereken ilk adım olarak çevre ve iklim konularında bir denge sağlamak için çalışmalar yürütülmesi gerekliliği aşikârdır. Bu da ancak çevrenin ve doğal kaynakların dikkatli bir şekilde kullanılmasıyla elde edilebilecek bir durumdur. Yeryüzü ekosistemini koruyabilmek ve hayatımızı sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmek için insan kaynaklı zararların en aza indirgenmesinin ehemmiyeti artık günümüzde her geçen gün önem kazanan bilimsel bir gerçeklik haline gelmiştir.

AB, çevre problemlerine, iklim değişikliğine ve insanların sağlıklı bir şekilde yaşayabilecekleri alanlar oluşturmalarına yönelik önlemler alabilmek adına çevre politikalarının sınırlarını çizmiş ve uyulması gereken şartları çeşitli belge ve bildirgeler yoluyla belirlemiştir. AB'nin çevre politikalarına genel bir çerçevede bakıldığında, belirli ilkeler öne çıkmaktadır. Bu ilkeler, mevcut çevre sorunlarının bertaraf edilmesi, bu sorunların asgariye indirgenmesi veya önlenmesi, ortak kullanım alanlarının dengeli bir şekilde kullanımı, ulaştırma, ticaret vb. sektörler ile uyum içerisinde olunması ve insan sağlığının korunmasıdır. Sürdürülebilir çevre yönetimi anlayışının sağlanması adına enerji kullanımının verimli ve tasarrufa yönelik olması da başka bir ilke olarak öne çıkmaktadır. (Dış İşleri Bakanlığı, AB Başkanlığı, 2022).

Bahsi geçen ilke ve prensipler, aynı zamanda, günümüzde sıradan vatandaşın dahi gündeminde olan günlük pratikler haline gelmiş uygulamalardır. Ancak, bu kuralların ve prensiplerin uluslararası bir boyutta ve hükümetler arası işbirliğiyle sistematik bir şekilde uygulanması çok da kolay değildir. Bu bağlamda, BM'ye bağlı olan Dünya Meteoroloji Örgütü ve BM Çevre Programı işbirliğinde Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) adında bir örgüt kurulmuştur. Örgütün temel amaçları, mevcut çevre çalışmalarının karşılaştırmalı değerlendirmelerinin yapılması, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında bilimsel çıktılar ışığında karar vericilere yol göstermek olarak tanımlanabilir. 21. Konferans Kararlarına (2018) bakıldığında, küresel sera gazı artış oranlarının sanayileşme öncesi dönemler ile karşılaştırıldığında 1,5°C üzerinde olduğu görülmüştür. Gürçam, (2021,

s. 97) Sanayi Devrimi'nden sonra artış gösteren karbon kirliliğinin ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim şekilleri ile doğru oranda değiştiğinin gözlenebilmekte olduğunu ifade etmiştir.

Şekil 3: Karbon Dioksit Oranları/ Buz Çekirdeklerinde Yeniden Yapılanma, (NASA, 2022).

Şekil 3'te görüldüğü gibi, Ulusal Havacılık ve Uzay İdaresi (NASA) (2022) tarafından Ekim, 2022'de buz tabakaları ve buzullarda yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan verilerde endüstriyel zamanların başlangıcından beri CO₂ oranı %50 artış göstermiş ve günümüzde 419 pmm seviyesine gelmiştir. Grafikten de görüldüğü gibi 1950'li yıllardan sonra CO₂ oranlarında oluşan artış tehlikeli seviyelere ulaşmıştır. Bu artış da, çevre sorunlarının tehlikeli bir boyuta vardığını ve bireysel çabalar veya kampanyalar yerine; uluslararası işbirliğinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

1970'lerden sonra ülke ekonomilerinin neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye başlanması ile birlikte gündeme gelen özelleştirme, serbest piyasa, devlet müdahalesinin itibarsızlaştırılması uygulamaları ile refah devleti anlayışını ortadan kaldırmak için çoktan çalışmalara başlanmıştı (Gönç, 2017, s. 162). Neoliberalizmin ekonomik anlamda karar veren merci olarak görevinin sağlamaştırılması adına kurulan IMF, WTO veya WB gibi kurumlar vesilesi ile etki alanı küresel bağlamda da sağlamaştırılmıştı. Dünya genelinde tercih edilir hale gelen serbest ticaret ve özel sektör teşebbüsleri ile ortaya çıkan piyasa temelli yaklaşımlar

yıllar içerisinde ortaya çıkan problemleri çözmek adına uygulanan politikaların kesin çözümler üretmediğini göstermiştir (Lawrence vd., 2013, s. 30). Özellikle günümüzde dünyanın bir numaralı küresel sorunu haline gelmiş olan çevre kirliliği ve iklim krizi başlığı ile ilgili sürdürülmesi mümkün olmayan önlemler alınmaya çalışılmaktadır.

Gürçam'a (2021, s.107) göre Washington Uzlaşması politikalarının dünya çapında genişlemesi, devlet otoritesinin beraberinde getirdiği hukuki kısıtlamaların, kamu yatırımlarının ve sektörün kişisel kârını öncelikle bütünü uygulamaların ortadan yok olma hızını artırırken, özelleştirmelerin ve daha fazla kâr elde edilebilecek ekonomi politikaların önünü açmıştır. Salt ekonomik çıkar odaklı bu politikalar, en iyi niyetli uygulamalarında bile özel sektörün bir noktadan sonra yalnızca ekonomik büyümeye odaklanmasına vesile olmuştur. Bu durum da özel sektörün, kendilerine tanınmış olan karar alma serbestliği ile çevre kirliliğini önleyici tedbirlere sırtını dönmesine neden olmuştur.

1980'li yıllardan sonra yürürlükte olan ekonomik politikaların etkileri çevre yönetimi alanlarında da görülmüştür. Liverman ve Vilas'ın (2006, s. 329) belirttiği gibi devletin etkisinin azaltılarak serbest piyasanın öne çıkarıldığı neoliberalizmde çevresel sorunlar da bu ekseninde ele alınmıştır. Devlet himayesi altında olan ormanlar, mera, deniz, nehir ve göller gibi ortak mülkiyet alanlarının özelleştirilerek piyasa temelli kullanım koşulları oluşturulması savunulmuştur. Bu durum beraberinde çevresel hizmetlerin kamu harcamalarında kesintiye uğramasına, doğal alanların şirketlerin veya sivil toplum kuruluşlarının inisiyatifine bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Buna ek olarak, bireysel ekstra ödemelerin uygulanmasına ve kirletme hakkının da aynı şirket veya STK'lara devredilmesine neden olmuştur. Çevre konusu ilk zamanlarda neoliberalizm için öncelikli başlıklar arasında yer almıyorsa da zaman içerisinde çevre bağlamında gelişen sektörler ve sermayenin başka alanlarda genişleme ihtiyacına istinaden doğal alanlarda çevresel konularda da neoliberal dönüşüm söz konusu olabilmıştır (Liverman ve Vilas, 2006, s. 330). Geri dönüşüm, yeşil tüketim seçenekleri, madencilik faaliyetleri, tarım alanları, ormanlar ve denizler vb. gibi sermaye sahipleri için yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu alanların korunması dâhi sermayenin kârı haline gelmiştir. Bogert vd.'ne (2022, s. 7) göre ortaya çıkan kuralsızlaştırma politikaları ile yeniden oluşturulan bakım tarifeleri doğrultusunda, kirlilik limitleri değiştirilmiş ve çıkarlara göre değişecek şekilde esnek hale getirilmiştir. Ayrıca Liverman ve Vilas'ın belirttiği üzere (2006, s. 330) belirli

tarımsal üretim alanları hızla imara açılmış, maden çıkarma teşviklerinde hızlı ve sermaye yararına değişiklikler yapılmıştır. Yeşil tüketim alternatiflerinin şirketler tarafından belirlenerek kullanıcılara dar bir yelpazede kar amacı güdülerek sunulması, ormanlardan kereste ve deniz ürünlerinin ticarileştirilerek pazarda satılması gibi faaliyetler de çevresel bozulmayı sermaye eliyle hızlandırır nitelikte olmuştur.

Çevre duyarlılığının dünya çapında yaygınlaşmaya başlayarak politik bir olgu haline geldiği 1980'lerde, AB'nin önemli bir bileşeni olan BK'de başbakan Thatcher uluslararası anlamda bu gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. 8 Kasım 1989 yılında Birleşmiş Milletler konferansında çevre ile ilgili konuların politika için ne kadar önemli olduğundan bahsederek tüm dünyaya seslenmiştir. Ancak, bu aynı zamanda kısa bir süre önce Yeşiller Partisi'nin %15 oy aldıktan sonraki bir tarihe denk gelmiş ve istifasından bir yıl önce gerçekleştirmişti. Yani Thatcher yaklaşmakta olan rakip siyasi tehdidi görerek, ona karşı önlem almak adına uluslararası bir boyutta adım atmıştı (Vidal, 2013). Thatcher, çevre konularına uluslararası seviyede bir adım atmış olsa da o zamana kadar iç politikada çevre konularına dair sermaye destekçisi bir tavır sergilemiştir. Hükümeti çeşitli endüstrileri kuralsızlaştırmaya yönelten ve hükümetin çevresel düzenlemedeki rolünü azaltıp çevre korumalarının zayıflamasına yol açan politik tutumların hava kirliliği ile iklim değişikliğinde eylem eksikliğine yol açtığı belirtilmiştir (The Economist, 2019).

Muhafazakâr Parti ile BK politikalarına işleyen neoliberalizm yıllar içerisinde de etkinliğini sürdürmüştür. Scottish Wildlife Trust önderliğinde hükümetin ve şirketlerin çevre ile ilgili daha pozitif davranışlar sergilemesi ve yatırımlar uygulaması adına dünya üzerinde ilk defa doğal sermaye fonu toplantıları düzenlemiştir. Bu toplantılarda söz alan Oxford Üniversitesinden Enerji Politikası Profesörü Dieter Helm, doğal sermayenin ekonomi açısından önemini anlatmış, çevre başlıklarının hükümet ve şirketler politika kararlarını alınırken göz ardı edildiğine değinmiştir (Shukman, 2015, s. 2). Muhafazakâr Partili Bakan George Osborne'nın yeşil saçmalık olarak adlandırdığı yenilenebilir enerjiyi teşvik eden vergilendirme düzenlemeleri ile bu tür düzenlemelerin ülkeyi iflas eşiğine getirmesinden sonra gezegeni kurtaramayacaklarından bahsettiği sözleri bu durumun bir kanıtı olmuştur (Carrington, 2014). Carrington'ın (2014) belirttiği gibi, maliye bakanının doğal sermayeyi yok ederek büyümeyi hızlandıran politikalarının ekonomik maliyetinin ne olacağının ehemmiyetini anladığından şüphe duyulmaktadır.

Kuzey Denizi'nin BK kıta sahanlığında olan petrol ve gaz sahaları ile ilgili olarak çıkan ilk karar, bu kaynakların Shell ve BP gibi ulusötesi şirketlerin kullanımına açılması olmuştur (Christophers, 2020). Unger'in (2013) belirttiği üzere bir süre enerji bakanlığı görevini yapmış olan Frederick Errol yaptığı konuşmada, bakanlığı sırasında şirketlere verilen ilk lisansların daha sonrasında şirketler adına tam olarak sınırlayıcı olmadığı ve böylece özel petrol şirketlerinin bakanlığı sömürgeleştirdiklerini ifade etmiştir. Errol, seçimlerden hemen önce alınan ivedi bir karar ile verilen bu izinlerin seçimlerde özelleştirme karşıtı bir hükümetin kazanma ihtimaline karşı verildiği ve hükümet değişikliği olması durumunda planlanan özel teşebbüslerin sözlerini yerine getiremeyeceklerinden çekindiğini belirtmiştir.

Yıllar süresince BK kıta sahanlığı içerisinde yer alan Kuzey Denizi petrol ve doğal gaz çıkarma faaliyetlerinin neden olduğu çevre kirliliğinde görülen artış arzın daha fazla artması ve seçilen yöntemlerin yenilenmemiş ve kâr odaklı olması ile doğrudan alakalı olmuştur. BK diğer Kuzey Denizi'ne kıyısı olan diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, çevre kirliliği sonuçlu vakalar anlamında bölgede ilk sırayı almıştır. Oslo merkezli bağımsız bir enerji araştırma şirketi olan Rystad Energy tarafından hazırlanan raporda, Kuzey Denizi'nde petrol ve gaz üretiminden kaynaklanan emisyonların son zamanlarda büyük bir hızla artmaya başladığı ve bununla birlikte çevreyi negatif anlamda etkileyen iş kazalarının da görülmeye başladığı belirtilmiştir (Ambrose, 2021).

BK'nin 2019 yılında Kuzey Denizi'nde yer alan petrol ve doğal gaz çıkarımlarından kaynaklı olarak doğaya 13.1 milyon ton CO₂ yaydığı belirtilmiştir. Ancak, bu oranların şirketlerin yaptığı açıklamalar ile doğru orantılı olarak hesaplandığı da unutulmamalıdır. 2022 yılında yapılan bir incelemede, Shell ve BBC, BP, Eni, ExxonMobil, Chevron gibi büyük kâr marjlı şirketlerin çalıştıkları petrol sahalarındaki fazla gazın yakılmasından kaynaklanan milyonlarca ton CO₂'yi beyan etmedikleri ortaya çıkmıştır. Şirketler ise bu durumun endüstri açısından doğal bir raporlama süreci olduğunu iddia etmiştir (Stallard vd., 2022). BK'de ortaya çıkan bu oranlar aynı zaman dilimi içerisinde Norveç'te 10.4 milyon ton, Danimarka'da ise 1.4 milyon tonu bulmuştur (Deduleasa, 2020). 2015 yılında yaşanan petrol piyasalarındaki sarsıntıdan sonra Kuzey Denizi petrol piyasası, BK'de gaz üretimini maksimum seviyeye çıkararak en üst düzeyde verim ve kazanç sağlama misyonunu üstlenmiş ve çeşitli yasal çevreci düzenlemeleri bu kapsamda ötelemiştir (Macalister ve Treanor,

2015). Bunun en önemli örneği petrol ve gaz üretimi yaparken hala teçhizatlarını fosil yakıtları kullanarak çalıştırıyor olmaları ve bunun sonucunda toplam tutarın içerisinde 10.1 milyon ton karbondioksiti atmosfere salmaları olmuştur. Petrol ve Gaz Kurumu'nun (OGA) ise bu tür işlemlerde fosil yakıtların kullanılmasına hala izin veriyor olması eleştirilmektedir. Öte yandan BK'nın aksine, Norveç kıta sahanlığında kısmen veya tamamen elektrikle çalışan teçhizat kullanımına geçilmiş ve sekiz petrol-doğal gaz sahası onaylanmış elektrifikasyon projeleriyle çalışır hale getirilmiştir (Cavcic, 2021).

1988 yılında meydana gelen Piper Alpha felaketi Kuzey Denizi'nde bulunan Occidental Petroleum Corporation (OPCAL) firmasına ait bir platformun patlaması sonucu 167 kişinin ölmesi ve 60.000 ton petrolün denize dökülerek önemli çevre felaketine neden olması ile sonuçlanmıştır (Reid, 2020, s. 88). Yapılan incelemede felaketin ana sebeplerinin uygun olmayan bir çalışma izin sistemi ve teçhizat eksikliği olduğu belirtilmiştir. Şirketin güvenli vardiya devri ve değişiklik yönetimi ile ilgili yaşadığı aksaklıklar olayın gerçekleşmesi adına büyük bir tetikleyici unsur olmuştur. Sistemin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli değişikliklerin şirkete mali külfetinden ötürü tam olarak tercih edilmemesi güvenlik açısından yeterince randımanlı yürütülemeyen bir düzen haline gelmesine neden olmuştur (Reid, 2020, s. 90). Reid'e göre, çevreye zarar vermek gibi daha başka başlıklarda bir cezai veya hukuki yaptırım uygulanmamıştır.

Bu şekilde AB sınırları içerisinde çevre facialarına dönüşen pek çok olay gerçekleşmiştir. Bunlardan birçoğuna değinirsek, 1990 yılında 100.000 kadar göçmen kuşa ev sahipliği yapan Mersey Nehri üzerinde bulunan Shell firmasına ait borulardan 150 ton işlenmemiş petrol sızmış ve nehir boyunca 15 millik bir alanda çevre kirliliğine neden olmuştur. Yetkililer, firmanın daha fazla zarar vermeden nehri temizlemeyi başarsalar bile nehir temizleme programını bir gecede 20 yıl geriye ittiğini ifade etmişlerdir. Olay, çevrede bulunan ve özellikle kış aylarında bölgeyi beslenme alanı olarak kullanan göçmen kuşların hayatını riske atmıştır (Herald Scotland, 1989).

1976 yılında Shell, sahibi olduğu Brent Spar yüzer petrol depolama tesisini inşa ederken kurmuş olduğu tanka zarar vermiş ve yapısal açıdan sıkıntılara neden olmuştur. 4 yıl sonrasında ise bu tankı devre dışı bırakmak istemiş ve tesisi içerisindeki petrol ile birlikte Kuzey Denizi'nde batırmak istediğini Hükümete bildirmiştir

(Zyglidopoulos, 2002, s. 142). Ayrıntılara bakıldığı zaman, boşaltılmak istenenin sadece işlenmemiş petrol değil; aynı zamanda endüstriyel çöp parçaları, ağır metaller, radyoaktif maddeler gibi içerikler olduğu anlaşılmıştır. Wyler'ın (2016) belirttiği gibi maliyet hesaplaması yapıldığında, Brent Spar'ın karada sökülmesi yaklaşık 41 milyon sterline mal olacakken, denizin ortasında direklerinin patlatılıp batırılmak usulü ile imha edilmesi ise 19 milyon sterline mal olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Kuzey Denizi'nde Brent Spar dışında ona bağlı 400 ek bölümünün de denize batırılma usulü ile yürürlükten kaldırması şirketin artı olarak 8 milyar sterlin tasarruf edeceği ifade edilmiştir. BK Enerji Bakanlığı, İskoçya'ya kuzeybatı yönünden 250 km uzakta bulunan tanktan 2.500 metre derinlikte boşaltılacak olan petrol ve diğer maddelere izin vermiştir. Hükümetin açıklamasının ardından Greenpeace, yapılması planlanan işlemin önemli çevresel hasara neden olacağını öne sürerek plana karşı bir kampanya başlatmıştır. Uluslararası alanda yankı yapan kampanyalar ile G7 zirvesinde yapılan konuşmalarla BK Başbakanı protesto edilmiş ve BK'nin bu çevresel açıdan mantık dışı kararından vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir (Global Nonviolent Action Database, 1995). İlk önce Shell Şirketi ve BK Hükümeti kamuoyu baskılarına karşı çıkmış ancak Avrupa çapında Shell'in satışlarında yaşanan düşüş ve toplumsal baskının artması tesisin denizde batırılmak yerine karada sökülmesine vesile olmuştur.

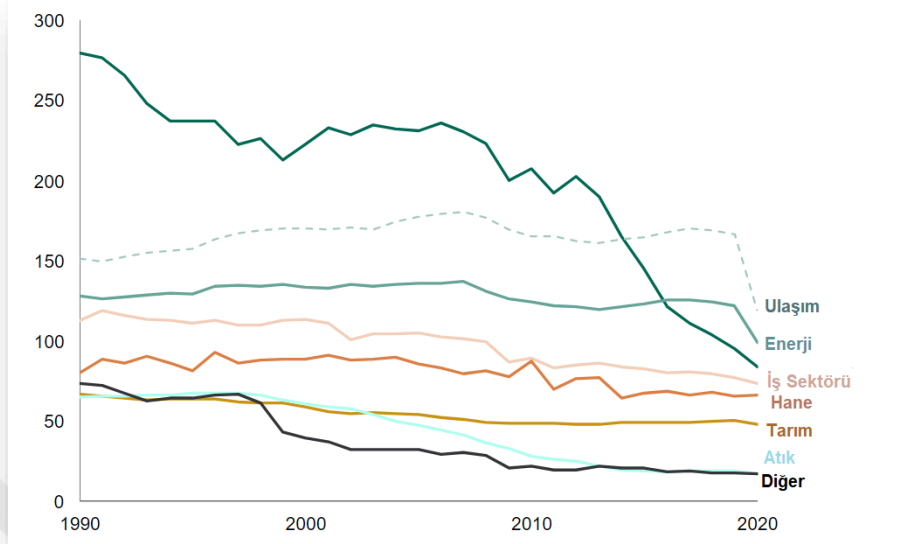
1996 yılında ise Sea Empress Oil tankeri aldığı petrolü Galler'e getirirken, yunus balıklarına sahipliği yapan Avrupa'nın en önemli ve nadir vahşi yaşam ve deniz koruma alanlarından biri olan Pembrokeshire Sahili Ulusal Parkı içerisinde bir kaza meydana gelmiştir. Taşıyıcı tanker karaya oturmuş ve 70.000 ton işlenmemiş petrol ile 480 ton ağır fuel-oil denize sızmıştır. Bu olay sonucunda, vahşi yaşam alanları büyük ölçüde zarar görmüş ve balıkçılık sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Sonuç olarak, bölgede balıkçılık sektörünü sekteye uğratacak bir boyutta avlanma yasağı başlatılmıştır. (Law ve Kelly, 2004, s. 389)

Kuzey Deniz petrol bölgesi üzerinde 1970'li yıllardan beri pek çok şirket maliyetlerini azaltmak, kârlarını artırmak, çevre ve çalışma yasalarının dereğülasyonunu sağlamak için yoğun bir çaba içinde olmuştur (Cole, 2014, s. 2). Geçmişte gördüğümüz örnekler günümüzde de rastladığımız vakalar halinde gerçekleşmeye devam etmektedir. Shell şirketi bu tür vakaların neredeyse birincil aktörlerinden birisidir. Bu yönü ile her zaman toplum ve eleştirmenler tarafından suçlanmış; çevre ve insan refahından çok kâra öncelik vermesi yönünde bir politika

izlediği için eleştirilmiştir. Örneğin, çevresel kirlilik ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı Nijerya Deltası ve Kuzey Kutbu gibi doğa açısından hassas alanlarda arama ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek, Shell gibi güçlü şirketlerin yapabileceği işler haline gelmiştir. Shell gibi şirketlerin uyması gerekli olan azaltılmış çevre düzenlemeleri veya vergi indirimleri için hükümetler ile görüşmeler yaparak işlerin yönünü istediği tarafa çevirdiği görülmüştür (Cetim, 2014). Bu durumun en iyi kanıtı Shell şirketinin Nijerya Deltası üzerinde yapmış olduğu petrol ve doğal gaz çıkarma işlemleri sonucunda çevre ve insanlık dramına dönüşen üretim sürecidir. Mark Dummett, Uluslararası Af Örgütü Başkanı, İngiltere’de Shell şirketini mahkemeye verdiklerini ancak elde olan verilerin tarafsız bir şekilde ele alınmadığını, yedi yıldır Shell’e karşı açılan davaların artık bir sonuç bulması gerektiğini belirtmiştir. Dummett, 13.500’den fazla kişinin Shell şirketinin çalışmalarından dolayı Nijerya Deltası halkının geçim kaynaklarını kaybettiğini iddia etmiştir. Dummett’e göre halkın kullanımında olan su kuyuları, toprak ve hava ciddi derecede kirlenmiş ve bu kirlilik halkın temel geçim kaynakları olan çiftçilik ve balıkçılık faaliyetlerini yapamadığını belirtmiştir (Amnesty International, 2023). Şirketin tartışmalı kararlarla yoluna devam ederek faaliyetlerini gerçekleştirmesi sonucunda açılan onca dava, ödediği mali bedeller ekonomik durağanlık vb. durumlara rağmen 2022 yılı için açıklamış olduğu kâr oranı, şirketin kurulduğu 1907 yılından itibaren elde etmiş olduğu en yüksek gelir olmuştur (Reed, 2023). Bu da sermaye sahiplerinin bu sistem içerisinde önlere çıkan hiçbir engelle takılmadan yollarına devam ettiklerini göstermiştir. Bu durumda hükümetlerin rolleri yadsınamaz derecede önemlidir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse Greenpeace, Friends of the Earth ve Uplift çevre örgütleri BK hükümetini, iklim değişikliği üzerinde ve sıfır emisyon hedefleri çerçevesinde sonuçlarının tam olarak ne gibi etkiler yaratacağını araştırmadan büyük şirketlere yeni petrol ve araştırma ruhsatlarını vermesi sebebi ile mahkemeye verdiklerini bildirmişlerdir (Barrie, 2022).

Petrol ve doğal gaz ürünleri kaynaklı kirlilik aynı zamanda tarım, elektrik üretimi veya ulaşım vb. amaçlı kullanmaları sonucunda da karşımıza çıkmaktadır. Ulaşım amacı ile hem bireysel hem toplu taşıma amacı ile kullanılan araçların yakıtlarını oluşturan petrol türevi maddeler ülkelerin CO₂ emisyonlarını büyük oranda etkilemiştir. 1979 yılında BK’de kayıtlı olan 18.6 milyon araç varken bu sayı 1990’da 24.7 milyon araca kadar çıkmıştır (Department for Transport, 2013). Bu sayı 2021

yılında ise 32.889,462 sayısına ulaşmıştır (Yurday, 2022). Nüfusun da artışıyla bireysel araçlara olduğu kadar toplu taşıma araçlarına, uçak ve trenlere de talep artmış ulaşımın ülkede hava kirliliğinin ana sebeplerinden biri olmasına neden olmuştur.

Şekil 4: Sektörlere Göre Sera Gazı Emisyonları, (Department for Transport, 2022)

Ulaşım sektörü, 2020 yılında yapılan ölçümlere göre BK emisyonlarının % 24'ünü oluşturmuştur. Günümüzde de sektörler arasında birinci sırada yer almıştır. Ulaşım emisyonlarının büyük bir oranı karayolu taşıtları kaynaklıdır (Department for Transport, 2022). Hava kirliliği olması gereken emisyon limitlerini geçtiğinde çevrede yaşayan tüm canlılar için yıkıcı etkilere sahip olmuştur. 2020 yılının Aralık ayında vefat eden bir vatandaşın ölüm nedeni ilk defa hava kirliliği olarak kayıtlara geçmiştir. Bundan sonra geriye dönük olarak incelenen vakalarda 2019 yılında Londra'da hava kirliliğinin 6.000'ni aşan kişinin ölümde sebep olduğu ortaya çıkmıştır (Loffhagen, 2023).

2.1 AB Çevre Politikalarının Gelişim Süreci

Daha önceleri pek çok kere tecrübe edilmiş olsa da dünyanın tam olarak ilk aydınlatılmış oval görünümü 'Mavi Mermer' adlı fotoğraf 1972 yılında bir astronot tarafından çekilmiştir. Böylece insanlar üzerinde yaşıyor olduğu yerkürenin tam şeklini renkleri ile görmüş ve aynı zamanda anlamlandırmaya çalışmaya devam etmişlerdir. (Kaufman, 2023). Yeryüzünde ise çevre bağlamında işlerin karmaşıklaşmaya başlamasıyla yer küre Mavi Mermer'in binlerce kilometre öteden

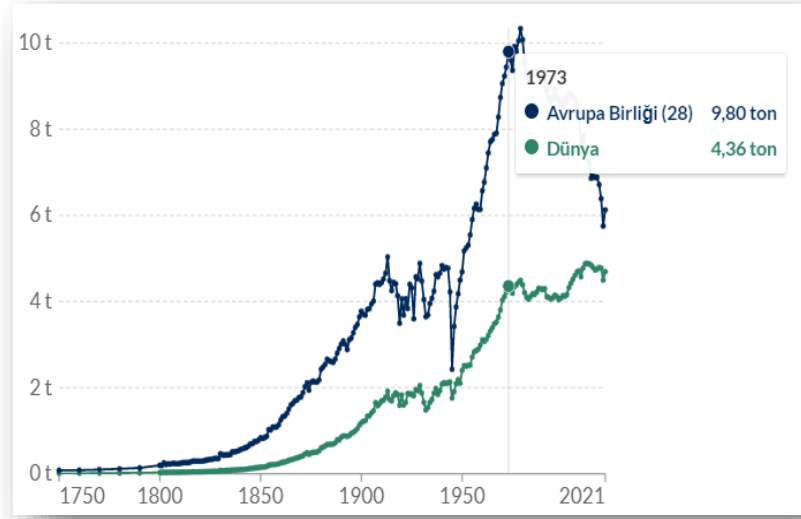
görünen suretinden giderek uzaklaşıyordu. Gelineen noktada çevre kirliliği ve iklim değişikliği emareleri yavaş yavaş ortaya çıkmış ve bunlarının tetiklediği çevre hareketleri 1960'larda modern anlamda başlamış olup 1970'lerden sonra da politik bir çehre kazanmaya başlamıştır (Britannica, 1998).

1970'li yıllardan itibaren daha güçlü bir şekilde hareket etmeye ve ortak politikalar üretmeye başlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) çevre olaylarına da duyarsız kalmamıştır. 1972 yılında AET, üye ülkelerin farklı var olma koşullarından kaynaklanan çevre koruma önlemlerini gündeme getirerek, paydaşlarını ortak bir noktada buluşturabilmek için bağımsız çevre politikaları hazırlamaya başlamıştır. Oluşturulan yasalar tüm üye ülkelerde çevre politikalarını uyumlu hale getirmiş ve çevre koruma farkındalığını daha ileri bir düzeyde Avrupalı yurttaşların içselleştirmesini sağlamıştır. Çevre konularındaki birliktelik aynı zamanda AET için ortak pazarın gerektirdiği zorunluluklar adına oluşabilecek engelleri ortadan kaldırmıştır (Bürgmann, 2015, s. 20). AET tarafından başlatılan bu çevresel çalışmalar, günümüz AB çevre politikalarının temelini oluşturmuştur.

BM çevre politikaları, yıllar içerisinde AB çevre politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. AB, uluslararası çevre politikalarının geliştirilmesi süreçlerine aktif olarak katılmış ve uyguladığı politikaların çoğu, BM anlaşmalarından ve sözleşmelerinden esinlenmiştir. AB, BM'nin belirlediği hükümleri geliştirerek kendi üye ülkelerinde daha iyi koşullar yaratmak için çeşitli eylem planları ve antlaşmalar hazırlamıştır (Cifuentes-Faura, 2022, s. 1333)

1972'de düzenlenen Stockholm Konferansı'nda BM'ye üye ülkeler, insan ve çevrenin korunması ve çevresel uygulamaların iyileştirilmesine yönelik ilkeleri belirleyen bir bildirme ile uluslararası düzeyde öneriler içeren bir eylem planını kabul etmişlerdir.

1973 yılı içerisinde Avrupa ve Dünya çapında kişi başına düşen üretime dayalı (bir ülkenin kendi sınırları çerçevesinde üretilen) CO₂ emisyon oranlarına baktığımız zaman aralarında 5.44 ton oranında bir farkın oluşmuş olduğu görülmüştür.

Şekil 5: Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonları/1973, (Our World in Data, 2020).

Bu aradaki farkın AET ülkeleri tarafından asgari seviyelere indirilmesi ve iklim değişikliğine olan negatif etkinin bir nebze olsa olumlu oranlara çekilebilmesi amacı ile birlik, çevre kirliliği ve iklim değişikliği konsepti dâhilinde politika üretmeyi benimsemiş ve aynı yıl içerisinde ilk çevre eylem planını yayımlamıştır.

Çevre eylem planının ortak amacı çevre kirliliğinin engellenmesi fikrini topluluğun birincil görevlerinden birisi haline getirilmesi için çalışmak, çevreye verilen zararı engellemek, bozulmakta olan ekolojik dengeyi tekrar eski düzenine getirerek korumak ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak olmuştur (Federal Ministry of the Environment, 2021). Birinci eylem planı aynı zamanda sektörel bir yaklaşıma sahip olup CO₂ emisyonlarının belirlenmesi adına hazırlık çalışmaları ile ifade edilmiştir. İkinci çevre eylem planı 1977’de açıklanmış ve daha öncesinde ele alınan konuların kapsamı genişletilmiştir. Böylece, 1973-1981 yılları arasında hava ve su kirliliği konularında standartların yükselmesi için çalışmalar yapılmış, içme suyu temizliği için üst hedefler belirlenmiştir (Yaman ve Gül, 2018, s. 210) . Ancak, 1980’lerde yaşanan petrol krizi ve ekonomik zorluklar başlangıçta büyük bir sevinçle karşılanan çevre konularının önemini kaybetmesine neden olmuştur. 1982’de (Çokgezen, 2007, s. 210) yayımlanan üçüncü çevre planında pazar ile çevre arasındaki bağlantılı konularda değişiklikler vurgulanmıştır. Sektörlerin rekabet gücündeki bozulmalara işaret ederek bunların önüne geçmek için emisyonların bir standart dâhilinde birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekliliği öne çıkarılmıştır. Çevre kirliliğinin sebeplerinin temelden önlenmesi fikri benimsenmiştir (Çokgezen, 2007, s. 94).

1987 yılına gelindiğinde, 1983'te kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) 'Ortak Geleceğimiz' başlıklı Brundtland Raporunu yayınlamıştır. Raporda, 1970'lerden sonra oluşan çevreci bakış açısı ile daha önceki dönemlere ait kalkınma temelli fikirler arasında bir konsensüs oluşturulmuş ve sürdürülebilir kalkınmaya vurgu yapılarak bu uzlaşının gelecek nesiller için önemine dikkat çekilmiştir (Bozlağan, 2005, s. 1017). Raporun yayınlandığı dönemde, süregelen çalışmalara ve toplumsal farkındalık seviyesinin artmasına rağmen, hala çevre adına gelinmek istenen seviyeye ulaşılamadığı fikri uluslararası arenada hâkim olmuştur. Bu yaygın düşünce ülkelerin daha sıkı önlemler almasının ve daha üst seviyelerde kararlara imza atmalarının gerektiğinin bir işareti olarak algılanmıştır. Çokgezen'e (2007, s. 94) göre 'Tek Senet' antlaşması imzalandıktan sonra 1987 yılında açıklanan dördüncü çevre planı yürürlüğe girmiş ve Avrupa çevre politikalarının ekonomisi, iç pazarın hedefleri ile çevrenin korunması arasında bir uyum talebinin devam ettiği görülmüştür. Bu program ile ilk defa çevre koruma, bir ek madde olarak değil, tüm üretim süreci içinde entegre bir faaliyet olarak algılanmıştır. Ekonomi tabanlı sektörlerin çevre üzerindeki etkisini anlayabilmek için sektörel yaklaşımlar ele alınmaya başlanmıştır (Batal, 2010). Çokgezen'nin de (2007 s. 94-95) belirttiği gibi, AET tarihinde ilk defa, vergiler, sübvansiyonlar veya ticareti uygulanabilir emisyon izinleri gibi teşvike dayalı yeni araçlar gündeme gelmeye başlamıştır.

Dördüncü çevre eylem planından beş yıl sonra, 1992 yılında Rio de Janeiro'nun ev sahipliğinde 'Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı' (UNCED) düzenlenmiştir. Konferansın odak noktası küresel boyutta çevresel durum ve siyasi bağlamda ekonomi, bilim ile çevre arasındaki ilişki olmuştur. Katılımcı ülke temsilcileri 'İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi' ile 'Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi' adlı uluslararası memorandumları imzalamışlardır. Temsilciler ayrıca gezegeni 21. yüzyıl boyunca sürdürülebilir bir şekilde geliştirmeye yönelik bir eylem planı olan 'Gündem 21' ve ormanları korumaya yönelik geniş bir ilkeler beyanı üzerinde de anlaşmaya varmışlardır (Alada vd., 1993). Konferans böylece farklı uluslararası ekonomik ve sosyal etmenlerin çevreyi etkilediğini ve birbirleri ile diyalektik bir ilişki içinde olduklarını göz önüne koymuştur.

Konferans sonrasında 1993'te beşinci çevre eylem planı duyurulmuştur. Plan, AB'nin Rio Konferansı'nda belirlenen prensip ve amaçlarına bağlılığını yansıtmış ve

sürdürülebilir kalkınma bağlamında AB çevre politikası için bir çerçeve sağlamıştır. Program, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik, atık yönetimi ve hava ile su kalitesi gibi kilit alanlarda özel amaç ve hedefler ortaya koymuştur. Bu hedeflerin yanında program içerisinde önemli bir gelişme de göze çarpmıştır. Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol Direktifi (IPPC) ve Çevresel Etki Değerlendirme Direktifi (EIA) dâhil olmak üzere AB çevre mevzuatı için önemli bölümlerin kabul edilmesi sağlanmıştır. Bu gelişmeler ile endüstri kirliliğinin önlenmesi ve sonrasında azaltılması ile yeni projelerin potansiyel çevresel etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda ‘Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ gibi küresel çevre anlaşmalarının geliştirilmesi de desteklenmiştir (Official Journal of the European Communities, 1993).

Beşinci Eylem planının yedi yıllık süresi içerisinde, 1997 yılında Japonya’nın Kyoto kentinde çevre konularının gelişimini değerlendirmek amacıyla bir konferans düzenlenmiştir. Konferans vesilesiyle katılımcı sanayileşmiş ülkeler, emisyonlarını ayarlamak için yakalamayı taahhüt ettikleri seviyeleri, 1990 yılı temel alınarak 2012 yılına kadar sera gaz emisyon seviyelerinden ortalama %5 daha az olacak şekilde azaltmaları gerektiğini kabul etmişlerdir (Türkeş, 2006, s. 7). Türkiye’ye (2006, s. 7) göre protokolün önemli özelliklerinden biri de ele aldığı konulara yönelik sahip olduğu uluslararası yaklaşım olmuştur. Protokol, ülkeler arasında işbirliğini kolaylaştırmak için Uluslararası Emisyon ticareti (IET), Ortak Uygulama (JI) ve Temiz Kalkınma Mekanizmaları (CDM) gibi ülkelerin hedeflerine ortak veya ayrı ayrı ulaşabilecekleri mekanizmalar sunmuştur. Ancak her ne kadar protokolün iyileştirici yönünde taraf olsalar da ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeyleri, yüz ölçümleri ve merkezlerine aldıkları öncelikli konular farklı olduğundan dolayı, taleplerde farklılaşmalar ve uygulama süreçlerinde uyuşmazlıklar yaşanmıştır. Örneğin, Avustralya sera gazı salınım oranını %8 yükseltme hakkına sahipken Ukrayna veya Yeni Zelanda bu oranda bir değişiklik yapmamıştır. ABD’de ise %7’lik bir dilimde sera gazı salınım oranında azalma zorunluluğu doğmuştur (Türkeş, 2001, s. 3)

Protokol ile mevzu bahis olan oranların ülkeler arasında düzenleneceği var sayılmış emisyon seviyeleri olsa bile ABD Başkanı George Walker Bush 2001 yılında devletin 43. Başkanı olarak göreve geldiğinde ekonomik nedenleri önceleyerek Kyoto Protokolü’nün tarafı olmayacağını açıklamıştır. Böylelikle Kyoto Protokolü de, bütün

uluslararası aktörleri aynı anda harekete geçirememesi nedeniyle, tam anlamıyla amacına ulaşamayan girişimler arasında yer almıştır (Borger, 2001).

AB, beşinci çevre eylem planından sekiz yıl sonra, 2001 yılında altıncı planı açıklamıştır. Altıncı çevre eylem planı geçerliliğini koruyacağı ilerleyen yıllar içerisinde iklim değişikliğinin etkisini artıracaklarını göz önünde bulundurarak Kyoto Protokolü'nün hedeflerine ulaştıktan sonra ilk taahhüt döneminin (2008-2012) sonuna kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinin %8 altına düşürmeyi vadedmiştir. Çevre ile ilgili özel alanlarda hedefler belirlenmiş, çevresel hususların enerji, ulaşım ve tarım gibi diğer politika alanlarına entegre edilmesi çağrısı vurgulanmıştır. İklim değişikliğini ele almak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak hedeflenmiş ve AB'nin bu alanlarda ekonomiye yönelik küresel çabalarla liderlik rolü üstlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eylem planı aynı zamanda çevre ile ilgili bilgilere ulaşımın kolaylaştırılması ve çevre farkındalık çalışmalarının artırılması kararlarını almıştır. Yayımlanan program maddeleri ile AB çevre politikasında önemli bir adım atılmış ve AB Emisyon Ticaret Programı ile AB Yenilenebilir Enerji Direktifi gibi yeni çevre mevzuatı ve girişimlerinin geliştirilmesine katkı sağlanmıştır (European Commission, 2001).

Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (WSSD), 1992'deki Rio konferansından bu yana kaydedilen ilerlemeyi gözden geçirmek ve yeni bir küresel anlaşma üzerinde çalışmak adına 2002'de Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde bir konferans düzenlemiştir (Von Schirnding, 2005, s. 2). Öncesinde düzenlenen konferanslara nazaran katılımcı grupların çeşitliliği (sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları vb.) konferansın öne çıkan özelliklerinden olmuştur. Von Schirnding'in (2005, s. 5) belirttiği gibi zirve, tüm ülkeleri kendi ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerini formüle etmek için acil adımlar atmaya ve gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını destekleyen uluslararası bir işbirliği çerçevesinde 2005 yılına kadar uygulama çabalarına başlamaya çağırmıştır. Zirve, ayrıca hükümetlerin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen, gerekli altyapıyı geliştiren ve uygulamaya halkın katılımını teşvik eden açık ve etkili yasaları derhal yürürlüğe koymasını tavsiye etmiştir. Uygulama çabalarının çoğunun yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde gerçekleştirilmesini ve bu hususta birincil sorumluluğun hükümetlere ait olacağını altı çizilmiştir. Konferansa özel sektör kuruluşlarının ve sivil toplum temsilcilerinin aktif katılımı, düzenleyicilerde çevresel problemlerin kamuya yayılımı ve alınan

kararların uygulamasında hükümetlerin denetimi hususunda önem arz edeceğini düşündürmüştür (Bozdoğan, 2010, s. 1025).

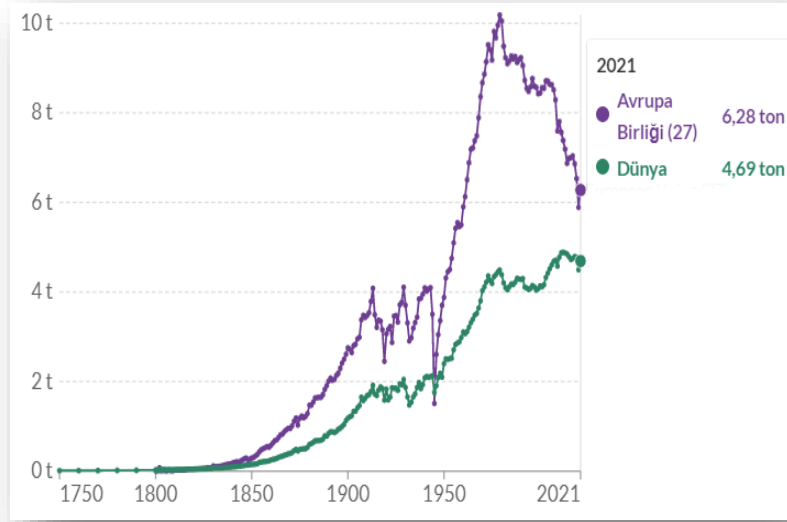
2010 yılına gelindiğinde, AB 10 yıllığına geçerli olacağı planlanan “2020 Stratejisini” kabul etmiştir. Strateji içerisinde beş ana başlık yer almıştır. Çevre ve iklim değişikliği başlığının altında yer alan maddeler arasında çevre kirliliği ve iklim değişikliği adına düzenlenmesi ve düzeltilmesi gereken faaliyetler ile ulaşılmak istenen hedefler yer almıştır. Bu maddeler arasında; sera gazı oranlarının 2020’ye kadar 1990 yılı temel alınarak %20 azaltılması, yenilenebilir enerji kullanım oranlarının %20 artırılması, enerji kullanım oranlarının ise %20 azaltılarak verimliliğin yükseltilmesi yer almıştır (Department of Economic and Social Affairs, 2010). Ayrıca ulaşımdan kaynaklanan CO₂ emisyonlarını 2050 yılına kadar temel alınan seviyeden düşük karbon seviyelerine ulaştırıp sürdürülebilir enerji ekonomisine geçmek, ekosistem çeşitliliğini korumak ve eski seviyelere ulaşmasını sağlamak, tarım ve balıkçılık sektörlerinde sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek gibi maddeler yer almıştır. AB, 2020 yılına kadar ulaşmak istediği bu hedeflerle sürdürülebilir bir gelişme ve devamlılığa ulaşmayı amaçlamıştır (Akbaş ve Apar, 2010, s.5)

AB ilerleyen süreçte, 2020 Strateji belgesinde yer alan hedeflere ulaşabilmek için çalışmalara devam etmiştir. Birliğin yedinci çevre eylem planı 2013 yılında kabul edilmiş ve 2020’ye kadar geçerliliğini korumuştur (Veral ve Yiğitbaşıoğlu, 2018, s. 14). Veral ve Yiğitbaşıoğlu’nun (2018, s. 15) belirttiği üzere plan dünya üzerindeki doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, CO₂ emisyonlarının düşürülmesi ve ekolojik temelli bir ekonomi programı için hazırlanmıştır. Bu amaçla; doğal kaynakları korumak, düşük CO₂ emisyonu temelli bir ekonomiye geçiş yapmak, vatandaşların sağlığını önceleyen çevre anlayışı geliştirmek, dünya çapında çevre yönetişimi kapsamında AB’nin sahip olduğu konumu güçlendirmek, iklim değişikliği ve çevre kirliliği ile ilgili bilgi sistemlerinin revize edilmesini sağlamak, çevre politikalarına yapılan yatırımları desteklemek ve korumak taahhüt edilmiştir. İstenilen seviyede çevresel sürdürülebilirliğe ulaşabilmek ve çevresel zararın maliyetlerini finanse edilebilir hale getirmek için vergiler ve sübvansiyonlar gibi ekonomik araçların kullanılması planlanmıştır (European Commission, 2013).

1997’de başlayarak 2005’e kadar uzanan Kyoto Protokolü’nün devamlılık hedeflerine ulaşamamasından sonra, ülkeler Paris’te bir araya gelerek küresel iklim çabasını güçlendirmek için önemli bir anlaşmaya varmıştır. Alınan kararlar ‘Paris

İklim Anlaşması' başlığı ile 2016'da yürürlüğe girmiş ve küresel anlamda iklim değişikliğini önlemek adına ülkelerin çabasını güçlendirmek için önemli bir anlaşma olarak kabul görmüştür (Kaya, 2020, s. 182). Paris Antlaşması ile dünya çapında sıcaklıkların artış seviyesini 2°C'nin altına indirerek sıcaklık artışını 1.5°C sınırlandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca karbon salınım değerlerinin de kademeli olarak düşürülerek 2050 yılında sıfıra indirilmesi öngörülmüştür (Delbeke vd., 2019, s. 33). Bu hedefe ulaşılması halinde iklim değişikliği oranlarında olumlu değişimler yaşanacağı da belirtilmiştir. Paris Antlaşması'nın da Kyoto Protokolü gibi bir yaptırımının olmayışı ve zaman içerisinde ülkelerin önlerine çıkan şartlara göre davranıyor olmaları istenilen hedeflere ulaşmanın zor olabileceğini göstermekteydi ki 1 Haziran 2017'de ABD Başkanı Donald Trump, ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan çekilme niyetini açıklamıştır. Trump, Paris Antlaşması kapsamında yerine getirilmesi istenen maddelerin istihdam artışı üzerinde olumsuz etkileri olacağını, üretimi engelleyeceğini, kömür madenciliği, doğalgaz, çelik ve çimento sanayilerini derinden etkileyeceğini belirtmiştir (Friedman, 2019).

Ekolojik hedeflerine istediği oranlarda ulaşamayan AB, 2019 yılında yayımladığı 'Avrupa Yeşil Mutabakatı' ile ulaşılmak istenen noktaya bir nebze daha yaklaşmayı ummuştur. Mutabakat, Avrupa Komisyonu tarafından 2050 yılına kadar AB ekonomisini sürdürülebilir ve iklim açısından nötr hale getirmek için önerilen kapsamlı bir plandır (Montanarella ve Panagos, 2021. s. 1). AB'yi kaynakları daha verimli kullanan, düşük karbonlu ekonomiye sahip bir birlik haline getirmeyi ve aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Yeşil mutabakatın kaleme alınmasının nedenleri arasında küresel ısınmayı ve bunun gezegen üzerinde yaratabileceği yıkıcı etkileri sınırlamak için acilen harekete geçilmesi gerektiği bilinci yer almıştır. Yeşil mutabakat, AB'nin küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında tutmayı amaçlayan Paris Anlaşması'na bağlılığının bir parçası olarak lanse edilmiştir (Simon, 2019). Aynı zamanda kirlilik, biyoçeşitlilik kaybı ve doğal kaynakların sürdürülemez kullanımı gibi diğer çevresel sorunları da ele almayı hedeflemiştir. Mutabakat ile temiz teknolojilere, enerji verimliliğine ve sürdürülebilir tarım ve ormancılığa yatırım yoluyla devamlılık sağlayan bir ekonomik büyümeyi teşvik etme fırsatı yaratılmak istenmiştir. Düşük karbonlu bir ekonomiye geçişten etkilenecek sektörlerdeki işçiler için adil bir geçiş sağlanması ve geçişin faydalarının adil bir şekilde paylaşılması planlanmıştır (Fetting, 2020, s. 5).

Şekil 6: Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonları, (Our World in Data, 2021)

2021 yılına ait CO₂ emisyon oranları Dünya geneli ve AB ülkelerinde karşılaştırıldığı zaman oranların birbirine yaklaştığı ancak her iki oranın da yükseldiği görülmüştür. İstenilen seviyelere gelmeyen oranlar sebebiyle yeni bir eylem planı daha açıklanmıştır. 2022, Mayıs tarihinde sekizinci eylem planı duyurulmuştur (European Commission, 2022). Sekizinci eylem planı ile hedefler 2050 yılına kadar uzanmıştır. Yeni çevre planı aynı zamanda Avrupa Yeşil Mutabakatını da destekler nitelikte gelişmiştir. Planın maddeleri arasında 2050'ye kadar CO₂ emisyonlarının sınırlanması, kontrolsüz büyümenin yavaşlatarak sürdürülebilir ekonomiye geçiş yapılması, kaynakların verimli kullanılması, biyolojik çeşitlilik, su, hava, toprak ve ormanlar dâhil olmak üzere doğayı korumak ve devamlılıklarını sağlamak, sağlıklı bir döngünün hüküm sürdüğü üretim ve tüketim sürecine geçiş yapılması gerektiği yer almıştır (European Commission, 2022)

AB 1970'lerden beri belirlemiş olduğu çevre politikalarını uygularken, eylem planlarını hayata geçirirken belirli ilkeler dâhilinde hareket etmiştir. Bu ilkeler çevre politikaları kapsamında uygulayıcılara, yargıçlara, kurumlara ve hatta vatandaşlara yol gösterici bir nitelik taşıyarak doğanın korunmasına yardımcı olmuştur. İlkeler, belirlenen maddeler içerisinde planlama uygulamalarında, hava ve su kalitelerinin yönetiminde, kirlenen tarım arazilerinin kullanımında veya CO₂ emisyonlarının azaltılması için gerekli olan işlemlerin her birinde mevcuttur. Seht ve Ott (2000, s. 7-26) ilkeleri detaylandırmışlardır. Önlem ilkesi, çevreye yönelik verilebilecek ciddi zararların önlenmesi amacı ile sonrasında değil zararın öncesinde engelleyici

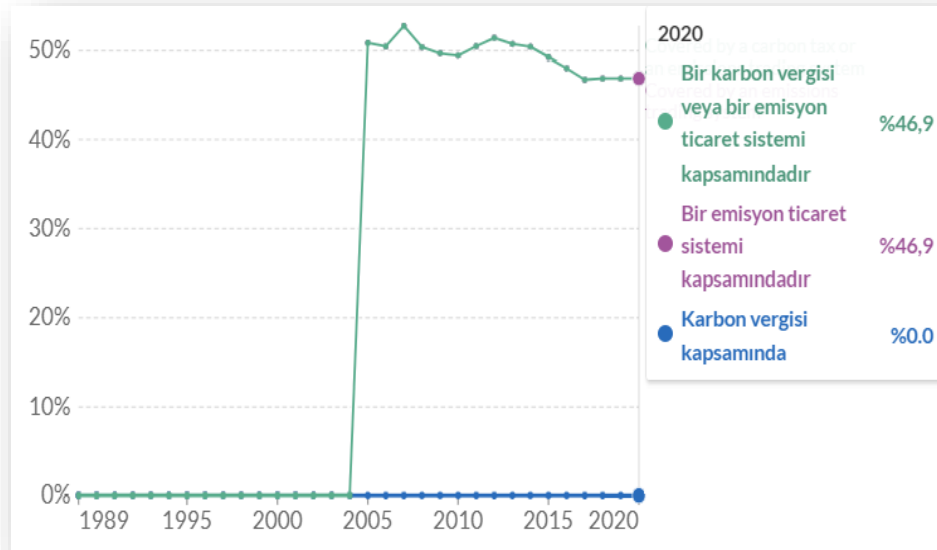
önlemlerin alınması anlamı taşımıştır. Kirletenin ödemesi ilkesi uyarınca, çevrenin kirletilmesi veya ekolojik düzenin bozulması gibi durumlarda oluşan zararın ve masrafların karşılanması, eylemin sorumlularına aittir. Entegrasyon ilkesi, AB kapsamında yürütülmekte olan diğer politikalar ile çevresel hususların birbirlerine entegre edilmeye çalışılmasıdır. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi, çevresel konular ile sosyal hayat ve ekonominin birbiri ile iç içe olduğu ve çevrenin kalkınmanın uzun vadede sürdürülebilir olmasını sağlamak için politika oluşturma sürecine dâhil edilmesi gerektiğini kabul eder. Yakınlık ilkesi, kullanılmayan atıkların en az zarar ile bertaraf edilesi için kaynaklarına en yakın yerlere ulaştırılması gereklidir. Yerellik ilkesi, çevre ile ilgili alınacak kararlarda vatandaşlara en yakın yetkililerin olaya müdahil olması gereklidir. Halkın katılımı ilkesi, vatandaşların çevre ve iklim değişikliği ile ilgili konularda talep ettikleri bilgiyi edinebilmeleri için sistemlere erişimlerinin kolaylaştırılması ve onların da karar alma süreçlerine katılım sağlanmasıdır.

Tüm bu ilkeler, politikalar, eylem planları vb. araçlar ile yapılmak istenen ve resmi olarak 1970'lerden beri devam eden çevresel iyileştirme çalışmaları AB adına da çeşitli değişkenlerden etkilenmiştir. Bu değişkenlerden biri, belki de en belirleyicisi neoliberal politikalar olmuştur. Bu birbirine entegre edilmiş sistemi anlamak adına politikaları veya eylem planlarını oluştururken hahsedildiği gibi, çevre dinamiklerinin her şeyden önce ortak pazarın yaratılması için gerekli olan ülkeler arası uyumun sağlanması mantığına oturtulmuş olmasıdır. Oluşturulan ortak pazar AB adına başarılı işler arasında yer almıştır. Ürünlerin, sermayenin, hizmetin ve vatandaşların serbetçe dolaşabilmesi kurulması planlanan tek pazarın işlevinin devamı ve ülkelerin her anlamda bir uyum içerisinde hareket etmesinden geçmiştir. Oluşturulan tek pazar ile AB dünya çapında bir ticari merkeze dönüşmüş bu durum büyümeyi ve aynı zamanda rekabeti artırmıştır. AB, işletmeler için yeni fırsatlar yaratarak 447 milyon tüketiciden oluşan bir iç pazara erişmelerini sağlamıştır (European Commission, 2023). Hazırlanan çevre eylem pazarlarının temellerine bakıldığı zaman 1993'te yayımlanan beşinci eylem planına kadar oluşturulan 4 çevre eylem plan belgesinde ekonomik öncelikleme ve ortak pazarın oluşumuna hazırlık niteliğindeki maddeler görülmüştür. Bundan sonra hazırlanan diğer dört belgede de ortak pazarın devamlılığının sağlanması adına çevresel koruma ile ilgili maddeler bulunmuştur. Sürdürülebilir bir

pazar ve sermaye akışı için her alanda uyumluluk ihtiyacı çevre konusunda da düzenlemenin gerekliliğini gösterir bir nitelik taşımıştır.

2.2 Neoliberalizmin AB Çevre Politikalarına Etkileri

Neoliberalizm, serbest piyasa kapitalizmini, özelleştirmeyi, kuralsızlaştırmayı öncelerken doğal kaynakların sömürülmesini veya rekabetçi yapısı ile çevrenin bozulmasını göz ardı edebilir (United Nation, 2018). Rekabetçi ortamlarda daha fazla kazanma hırsı ile hareket eden şirketler kuralları kendi lehlerinde kullanma eğilimi göstermiş ve bu da pek çok şirketin kendisi ile ilgili asılsız bilgiler vermesinde tetikleyici bir unsur olmuştur. 1997 yılında BM'nin kapsayıcılığı ile AB Devletlerini de içerisinde yer aldığı 150'yi aşkın ülkenin taraf olduğu iklim değişikliği teması ile yürürlüğe giren Kyoto Antlaşması kapsamında mutabakata varılan karbon ticareti, resmi olarak yürürlüğe girmiştir. Antlaşma öncesinde de karbon emisyonlarını belirlenen sınırlarda tutmayı taahhüt eden ülkeler, zararlı sera gazı seviyelerinin hedeflenenden çok yüksek olduğunu fark edince bu seviyeleri aza indirmek veya ülkelerin sınırlarında bulunan sera gazları için ödedikleri vergileri azaltmak amacı ile emisyon ticareti sistemini geliştirmişlerdir. Zararlı sera gazı emisyonları emtia anlayışı ile ele alınmış ve emisyon tahsisatlarının ticareti için bir pazar temelli bir yaklaşım olan emisyon ticaret sistemi oluşturulmuştur. Sistem çoğunlukla gelişmiş ülkelerin taahhütlerini yerine getirmesine yardımcı olmuş, büyük firmalar AB'nin Kyoto Antlaşması'ndan sonra kurduğu emisyon ticareti sistemi ile belirlenen karbon hedefleri kapsamında Birlik tarafından pay edilmiş karbon tahsisatlarına göre pazar içerisinden hak satın alabilmiştir (Dabkara ve Sengupta, 2022). Neoliberal ekonomi politikalarına uyumlu olan emisyon ticaret sistemi ile şirketler uygun maliyetli hak satışlarına veya tahsisatları uygun bir şekilde elde etme hakkına sahip olmuştur. Böylece sistem emisyonların sınırlar dâhilinde ayarlanmasını sermaye sorumluluğuna vermiş ve devlet müdahalelerini kısıtlamıştır. Devlet etkisinin azalması pazarda özelleştirmelerin artmasına ve özelleştirilen kurum ve kuruluşların kar etmek amacı ile çift yönlü emisyon ticaretine başlamıştır. Bu çözümler iklim krizine yönelik atılan adımların sermaye piyasasının elinde olduğunu da göstermiştir (Bailey, 2007 s.439-440).

Şekil 7: Karbon Vergisi Veya Emisyon Ticaret Sistemi Tarafından Kapsanan Emisyon Payı, Almanya (Our World in Data, 2020)

Grafikte Almanya'nın 2020 yılında CO₂ emisyonlarından kaynaklanan karbon vergisi veya emisyon ticaret sistemi kapsamında olan payı görülmektedir. Almanya tarafını %46,9'luk pay ile emisyon ticareti sisteminden yana kullanmıştır. Aynı yıl içerisinde Dünya geneline bakıldığında emisyon ticareti sistemi payının %9,4 iken karbon vergisi oranının ise %6,5 olduğu görülmüştür (Ritchie ve Rosado, 2022).

Emisyon oranlarını önlemek adına atılan bu adımlar bazen de karbon kaçaklarına neden olmaktadır. Karbon kaçağı, şirketlerin emisyon ticareti sistemi veya karbon vergileri gibi önlemlerden kaçmak amacı ile üretimlerini daha az karbon yoğun ülkelere taşıması veya daha az karbon emisyonu zorunlulukları olan ülkelere üretecekleri malları alması anlamına gelmiştir (Karakaya, 2021, s. 7). Pek çok Avrupalı ülke üretim bantlarını önlemlerden kaçınmak için çeşitli Afrika ülkelerine taşımıştır. Bu durum da Avrupa'nın hem üretim hacmini daraltmış hem de dünya çapında karbon emisyonu seviyesinin artmasına neden olmuştur. Sistem böyle durumların önüne geçmek amacı ile enerji tüketimi yoğun sektörler için bazı ayrıcalıklar tanımıştır. Bu sektörler için karbon maliyetleri düşürülmüş ve şirketlerin rekabet gücünü pekiştirmek adına ücretsiz karbon hakkı satın alma izni verilmiştir (Sato ve Burke, 2021).

İklim değişikliği adına alınmış önlemlere karşı şirketler tarafından farklı yöntemler bulunmasının tek yolu karbon kaçağı usulü olmamıştır. Yeşil aklamada bu yöntemlerden bir diğeridir. Gerçekte olduğundan daha çevre dostu görünmek için üretilen ürün veya hizmetin çevresel faydaları hakkında şirket tarafından yanıltıcı ve asılsız iddialarda bulunulması faaliyetlerini kapsar. Tüketicilerin sürdürülebilirlik ve

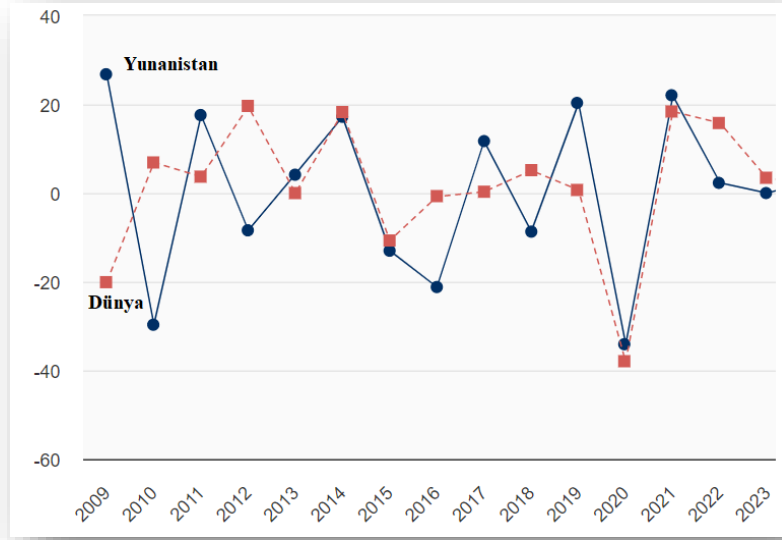
çevre ile ilgili artan endişelerine hitap etmeyi amaçlayan aldatıcı pazarlama biçimi olan yeşil aklama firmaların faaliyetlerinin doğaya uyumlu olduklarını tüketicilere ve yasal denetimcilere göstermek için onlara doğru olmayan bilgilerin verilmesidir (Seven, 2023). Firmalar, doğaya yönelik uygulamaları ile çevresel fayda sağladıkları yönünde abartılı veya doğru olmayan ifadeler kullanmışlardır (Hayes, 2007). Bu sayede yeşil aklama, Avrupa’da daha fazla kar etmek isteyen pek çok firmanın başvurduğu bir durum haline gelmiştir.

Volkswagen, benzinli arabalardan daha çevreci olduklarını iddia ederek dizel araçlarını ‘temiz dizel’ arabalar olarak pazarladı. Ancak daha sonra, şirketin arabalarına emisyon testlerinde hile yapacak yazılım yüklediği ve arabalarının yasaların izin verdiği kadar 40 kat daha fazla kirlilik yaymasına izin verdiği ortaya çıktı (Topham vd., 2015). Volkswagen’e Almanya, diğer Avrupa ülkeleri ve dünya genelindeki tüketicilerden de pek çok dava açılmıştır. Ancak, yeşil aklama anlaşıldığı 2015 yılından üretimin sektöre uğradığı Covid19 salgının ortaya çıktığı 2020 yılları temel alındığı zaman satışlarını her yıl artırarak 10.1 milyondan 10.98 milyon oranına çıkarmıştır (Carlier, 2023). Çevre politikalarının yaptırımlarının caydırıcı olmaması sadece bireysel açıdan açılan davalar sonucu yüksek miktarlarda bedellerin ödenmesine neden olmuş olsa bile, firmaları nihai olarak bu tür yanlış eğilimlerden vazgeçirmemiştir. İsveç merkezli H&M giyim firması doğa dostu, sürdürülebilir malzemedi ürettiğini iddia ettiği bir koleksiyon çıkararak bilinçli koleksiyon adı ile piyasa sürmüş ve bireysel ayak izinin bu ürünlerin alınması ile azalacağını belirtmiştir. Firma bu koleksiyonu ile çevre değerleri üzerinden pozitif bir algı yaratmaya çalışmış ancak genel olarak işletmenin herhangi bir üretim aşamasında çevresel etkilerini azaltmak için yeterince çaba göstermediği anlaşılmıştır (Stern, 2022).

H&M firmasının pamuklu bir gömlek üretmek için bir bireyin iki buçuk senede tüketmesi gereken su miktarını harcadığı düşünüldüğü zaman firma hala yapay tekstil boyacılığı ile dünya üzerinde en çok su kirlüten ikinci sektöre katkı sunmuştur (Sakib, 2022, s. 5). Hızla değişen moda anlayışı içerisinde perakende satış yapan giyim firmaları değişen tüketici anlayışlarına yönelik üretim yapmak yerine doğaya uyum sağladıklarını ima eden reklamlar veya kampanyalar ile kendilerini çevreye duyarlı markalar olarak konumlandırmaya çalışmışlardır ve düşük karbonlu üretime hızlı geçişte ön saflarda yer aldıkları izlenimini yaratmışlardır. Bu durumda değişen sadece firma olarak algılanışları olmuştur, çevreye verdikleri zararsa sabit kalmıştır

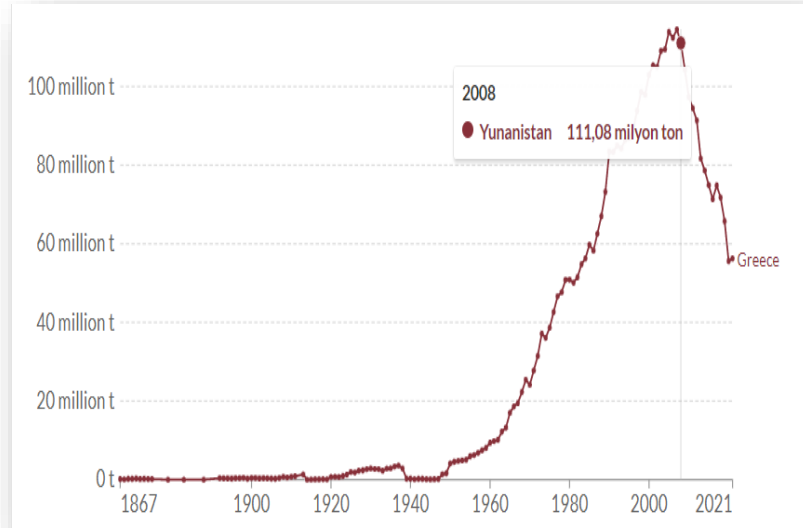
(Ramaniah, 2019). Birçok firma yasaların etrafından dolanmakta ve elde edebilecekleri kârların getirisi, ödeyecekleri cezalardan yüksek olmaması adına bu tür yeşil aklama faaliyetlerine veya insanların algıları ile oynamaya devam etmektedirler. AB Tüketici Örgütü, firmaların kâr elde etmek adına yapmış olduğu yeşil aklama aldatmacasını kontrol etmek için daha fazla çaba göstermeleri gerektiğini belirtmiştir. AB Tüketici Örgütü Başkanı Monique Goyens, yeşil aklama vakalarında firmaların düzenli olarak kontrol altında tutulmaları gerektiğini, bulguların kamuoyu ile paylaşılmasını ve aynı zamanda da caydırıcı cezalara tabi tutulmasının zorunluluğundan bahsetmiştir. Ancak şu anda AB üyesi 27 ülkeden hangisinin yeşil aklama için hangi cezai durumu uyguladığı konusu ile ilgili bir görüş belirtilmemiştir. Yetkililerce yapılan açıklamada AB’de ürünler veya hizmetler için farklı metotlar kullanılarak 200’den fazla eko-etiket verilmekte olduğu ancak etiketlerin verilme sürecindeki uygunluk doğrulama süreçlerinin zayıf ve bazen gerçekleri tam olarak yansıtmadığı belirtilmektedir (Neslen, 2023).

Ekonomi ekseninde belirlenen politikalar, ekonomide yaşanan gerileme dönemlerinde olumsuz bir şekilde bu süreçlerden etkilenmiştir. Yaşanan ekonomik krizlerde daha öncesinden yükselmekte olan çevre başlıkları önemini yitirerek gündemden düşmüştür. Bunun bir örneği olarak 2008 yılında başlayan ve uzun bir süre devam eden küresel mali kriz süresince çevresel konuların gündemden uzaklaştığı ve uyulması gerekli olan kuralların ötelenmiş olduğu görülmüştür. Örneğin, Yunanistan’da ekonomiyi düzeltmek için öncelikle kamu harcamaları azaltılmış, belediye bütçeleri küçültülmüş ve bu da ülkedeki atık yönetimini olumsuz yönde etkilemiştir. Belediye hizmetlerinin azalması çöp toplama işlemlerinin uzun süre aksamasına neden olmuştur. Krizden etkilenen vatandaşlar zamlar ve vergilerde yaşanan artışlarla toplu taşımayı kullanmamış ve daha çok kendi otomobillerini kullanmaya başlamışlardır. Böylece toplu taşıma kullanımlarında azalma görülmüştür. Bu durum da hava kirliliği seviyelerini artıran bir unsur olarak kayda geçmiştir.

Şekil 8: Yunanistan Toplu Taşıma Oranları, (IBISWorld, 2021)

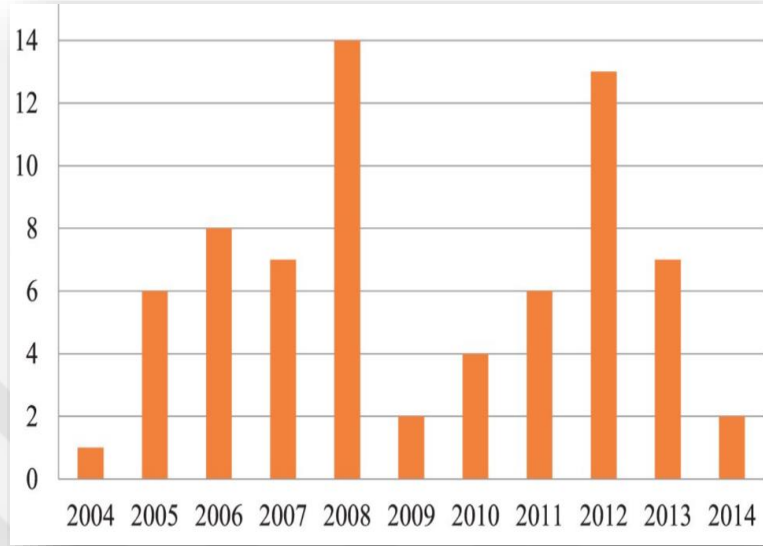
Yunanistan'da hava kirliliği 2008'de ekonomik krizin resmi olarak ilan edilmeye başlamasından önce hissedilmeye başlamıştır. İnsanlar, krizi yakından hanelerinin içerisinde hissettiklerinden ötürü eski hayatlarına aynı standartlarda devam edememişlerdir. Soğuk aylarda ısınmak için kullanılan yakıtlara gelen zamlardan dolayı çevre uyumlu yakıtlardansa yasadışı, emisyon limitlerinin üzerinde olan yakıtlara veya odun yakılmasına yönelmişlerdir. Satılan odunlar yasadışı ağaç kesimlerinden elde edilmiş ve ormansızlaşma oranlarında da artış olmuştur (Lekakis & Kousis, 2013, s. 305).

Şekil 9: Yunanistan yıllık karbondioksit emisyonu, (Our World in Data, 2022)

Lekakis & Kousis'in de (2013, s. 314) belirttiği gibi benzer durumlar, yeşil finansman desteklerinde de azalmalar ile ortaya çıkmıştır. Yenilenebilir enerji yatırımları azalmış

ve su arıtma tesislerinin yeteri fon sağlayamamasından dolayı şehirleşmenin yoğun olduğu yerlerde su kirliliğinin arttığı görülmüştür. Ekonominin çevre üzerindeki etkisi aynı zamanda kriz dönemlerinde geliştirilen çevre önerilerinin düşük oranlarından da görülmüştür (Burns, 2019, s. 3).

Şekil 10: Avrupa Birliği yıllara göre çevre politikası önerileri, 2004- 2014. (Burns, 2019)

Çevre politikalarını pazar ve sermayenin serbest dolaşımı adına neoliberal politikalar etkisiyle daha fazla kâr düşüncesi ekseninde şekillenen AB çevre politikalarının yaşanan mali kriz dönemlerinde verimliliği düşmüş, fiilen işlemlerin azalmasının yanında düşünsel olarak da etkisi azalmıştır. AB'nin çevre koruma konularında veya iklim krizi ile mücadele etme hususlarında çeşitli aksiyonlar aldığı bir gerçektir. Ancak, AB'nin aldığı bu önlemler konu neoliberal piyasa sisteminin başat aktörleri olan ulusötesi şirketlerin sermaye akışına geldiğinde, AB yaptırımları yeterince işletilememektedir. Volkswagen firmasının emisyon oranları üzerinde yaptığı sahtekarlık bunun en açık örneğidir. Ayrıca, neoliberal düzenin işleyişinin en büyük düşmanı olan ekonomik kriz dönemlerinde de, ilk olarak çevresel uygulamaların feda edilmesi ve tüm konsantrasyonun şirketlerin veya diğer ticari sistemlerin kurtarılmasına yönelmesi de AB'nin her ne durumda olursa olsun, neoliberal konsensüsü çevre koruma ve iklim krizine tercih ettiğinin bir göstergesidir.

BÖLÜM 3: NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA BK'NİN AB DÖNEMİ VE BREXİT

BK, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da işgale uğramış birçok ülkenin aksine, kendisini savaştan galibiyetle çıkmış olarak nitelemiştir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı Britanya halkı arasında çeşitli ayrımların bir kenara bırakıldığı, bir çeşit ulusal birliğin sağlandığı, birleştirici bir niteliğe sahip olmuştur. Savaş süresinde tüm sosyal ve ekonomik sınıfların savaşın kötü koşullarına maruz kalması insanları bir araya getirmiş; kolektivizm güç kazanmış ve savaş sonrası süreçte de bireycilik yerini toplumsal içerikli aksiyonlara bırakmıştır. (Harris, 1992). Bu bakış açısı ve koşullanmayla, İkinci Dünya Savaşı sonrası BK savaşın yaralarını sarmakla kalmamış, günümüze kadar işlevini sürdürmüş olan ulusal sağlık programı (NHS) ve yeni nesil üniversiteler açılması gibi 'refah devleti' uygulamalarına ev sahipliği yapmıştır.

Bu olumlu hava ve ekonomik durum, II. Dünya Savaşından sonra yaralarını sarmaya ve öncelikle ekonomik anlamda toparlanmaya başlayan BK'yi kurulmakta olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na (AKÇT) mesafeli yaklaşmıştır. Hatta BK, Avrupa'nın batısında oluşturulmak istenen serbest ticaret bölgesine alternatif olarak Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) kurucu üyelerinden birisi olmuştur (Brief History of the EU, 2016). AKÇT ve AET'nin oluşturduğu federalizme, birliğin uluslar üstü yapısına ve ortak pazar ile ilgili BK hükümetlerinin, -belki de- 1946 yılında eski başbakan Winston Churchill'in Zürih Üniversitesi'nde sarf etmiş olduğu sözlere kulak vermeleri işlerini kolaylaştıracaktı. Churchill konuşmasında bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması gerekliliğinden bahsederek Avrupa Konseyi'nin oluşturulması gerekliliğini anlatmış ve bu kavram altında birleşmek isteyen ülkelere de yardım edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir (European Commission, 2014).

Devam eden yıllarda, BK dekolonizasyon sürecine girmiş ve bu vesileyle yıllardır süregelen, savaş galibiyeti ile tekrarlanan siyasi ve psikolojik üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Buna ek olarak, İkinci Dünya savaşından soğuk savaşın kapitalist kampının lider gücü olarak çıkan ABD'nin sahneye çıkması ile Britanyalı yöneticiler giderek varlığını sağlamlaştıran AET'ye yakınlaşmaya başlamışlar, hatta 1960'larda iki kez topluluk üyesi olmak için başvuru da yapmışlardır. Ancak, bu

girişimler özellikle Fransa'nın karşı çıkışı ile reddedilmiştir (Norman Shrapnel, 2016). Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, BK'nin Avrupa bütünleşmesinin önüne set koyacağını, onun 'Amerikan Truva atı' olduğunu ve sahip olunan Transatlantik bağın gerçek Avrupa gücünün gelişmesini engelleyeceğini belirtmiştir (Bogdanor, 2021, s. 18).

Fransa'nın, BK'nın 1961 ve 1967 yıllarında yapmış olduğu üyelik başvurusuna karşı çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi olan Charles de Gaulle'ün 1969 yılında Cumhurbaşkanlığından istifa etmesinden sonra BK Topluluğa üyeliğini 1973 yılında tamamlayabilmiştir. Bu dönemde yönetimde olan Muhafazakâr Parti, BK halkını, geliştirilmesi planlanan ekonomik ilişkiler ve yeni sağlanacak siyasi haklar ile üyeliğe ikna etmiştir. Ancak dönemin İşçi Partisi, işçilerin hayat standartlarında görülmekte olan kısıtlamalardan dolayı itirazlarda bulunmuştur ve konuyu 1975'te katılımı ikiye bir farkla onaylayan ilk referandumu kadar takip etmiştir. Referandum kampanyasında, bir taraf BK'nin neden AB'den ayrılması gerektiğini açıklarken, diğer taraf da neden ayrılmaması gerektiğini savunuyordu. Oylamanın sonucu hem BK hem de AB için olduğu kadar transatlantik ilişkiler için ve aslında liberal uluslararası düzen için de son derece önemli olmuştur. İlk referandumda alınan %67'lik toplulukta kalma kararı 1974'te yerini Harold Wilson'a bırakan eski Başbakan Edward Heath adına olumlu bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. (European Commission, 2014). 1979 yılına gelindiğinde yapılan seçimlerden Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher galibiyet ile çıkmış ve Başbakan seçilmesiyle uzun yıllar etkisini koruyacak ciddi bir neoliberal dönüşüm süreci BK halkının önüne gelmiştir.

Thatcher döneminde 'Avrupa şüpheciligi' (euroscepticism) ve geleceğe dair Avrupa ekonomik politikalarına duyulan güvensizlik tekrar ortaya çıkmış, birliğin ulusu zayıflattığına inanan kişilerin sayısı artmaya başlamıştır (Saygın ve Ultan, 2016, s. 77). Margaret Thatcher başbakanlığı sürecinde, ülkenin başat diplomatik ilişkileri AB odaklı değil, ABD ile olan ekonomik ve politik bağları geliştirme merkezli olmuştur. ABD Başkanı Ronald Reagan da, 1980 seçiminden sonra kendisi gibi neoliberal politikaları birlikte yürütebileceği muhafazakâr 'politik ruh ikizini' bulmuştur (Abdullah, 2013). Transatlantik ilişkinin gücüne inanan Thatcher başbakanlığı döneminde de yaptığı konuşmalarda Avrupa çerçevesinde ulus ötesi bir

gücün güdümü altına girmenin dezavantajlı durumlar yaratacağından bahsetmiştir (Helm, 2016).

Bogdanor (2021, s. 18)'un da belirttiği gibi AT ve sonrasında AB üyeliği, gün geçtikçe ülke siyasetinde gündem belirleyici bir başlık haline gelmiştir. Üyeliğin getirdiği pozitif ve negatif yönler, politik taraftarlar yaratmaya ve hatta partiler içinde bölünmelere yol açmıştır. Örneğin, 1981 yılında İşçi partisinde bir bölünmeye de yol açan kriz, tam olarak Avrupa yanlısı olup olmamak ile ilgili olmuştur. O dönem partiden ayrılanlar 1981 yılında Sosyal Demokrat Partiyi kurmuşlardır ki 1988 yılında da Liberal parti ile birleşerek Sosyal ve Liberal Demokratlar Partisini oluşturmuşlardır.

Muhafazakâr Parti içerisindeki Avrupa odaklı bölünmeler, parti içi gruplaşmalara sebep olarak, Margaret Thatcher'ın yönetiminden bu yana her muhafazakâr lider için ciddi sorunlara neden olan ve baş edilmesi gereken bir husus olagelmıştır. Bu krizler zaman zaman öyle büyümüştür ki, AB hakkındaki fikir ayrılıkları Muhafazakârların 1997'de düzenlenen genel seçimlerde iktidarı kaybetmesine neden olmuştur. Tony Blair yönetimindeki İşçi Partisi 'yeni sol' adını verdikleri neoliberal politik bir programla iktidara gelmiş ve Muhafazakârlar adına yaşanan ağır yenilginin muhtemel sebebi olmuştur. Bu durum göstermektedir ki savaş sonrası BK siyasetindeki temel çatışma ideolojik tutumların yanı sıra, Avrupa'ya daha yakın bir bağlılıktan yana olanlar ve olmayanlar arasında olduğuna dair fikir ayrılıkları olmuştur (Bogdanor, 2021, s. 18)

3.1 BK'nin AB Üyeliğinde Son Dönem

BK siyasi tarihine yakından bakıldığı zaman Brexit'e giden sürecin pek çok yönden bir sürpriz olmadığı görülebilir. Britanyalılar her zaman Avrupa ile ortaklaşma hususunda çekimser olagelmışlerdir. Avrupa ile ekonomik ve siyasi bir birlik fikri her zaman çok sayıda taraftar bulan bir konu olsa da; bir o kadar da karşıt fikirli yurttaşın örgütlendiği bir alan olmuştur. Öyle ki, Avrupa şüpheciliği Brexit referandumu ile özdeşleşse de, aslında on yıllardır gelen süreç içinde BK, birlikten ayrılmak adına toplamda iki referandum düzenlenmiştir.

AT'yi destekleme fikrini savunanlar arasında Harold Macmillan, Edward Heath, Roy Jenkins, Kenneth Clarke ve Tony Blair gibi üst düzey parlamenterler ve devlet görevlileri bulunurken, Avrupa karşıtları arasında Hugh Gaitskell, Enoch

Powell, Michael Foot, Tony Benn, Margaret Thatcher ve Boris Johnson gibi isimler bulunur (Bogdanor, 2021, 18). Bu değişen figürlerin yaratmış oldukları atmosfer içerisinde zaman zaman olumlu söylemler oluşsa da, çoğunlukla birliğin entegrasyonunun ülke politikaların içerisinde derinleşmesine izin verilmemiş, hatta hiçbir zaman Avro veya Schengen bölgelerine katılım sağlanmamıştır (Besirevic, 2020, s. 622).

Birleşik Avrupa fikrine her zaman olumlu bir bakış açısına sahip olan Tony Blair, 1997 yılında seçimleri kazanarak İşçi Partisini uzun bir aradan sonra iktidara taşımış ve Başbakan olmuştur (Hoge, 1997). Savaş sonrası dünyaya gelen jenerasyona ait ilk Başbakan Blair'in dünya görüşü de bu yapıya göre şekillenerek Fransa veya Almanya'ya karşı daha ılımlı bir siyaset yürütmüştür. Hatta ortak para birimi olan Avro kullanımını bile desteklemiştir. AB politikalarının tam anlamı ile uygulanmasından yana olan Blair, hem yeni sol adıyla ortaya attığı neoliberalizmle barışık politikaları; hem de AB odaklı siyaset tarzı nedeniyle parti içerisinde de çatlakların oluşmasına neden olmuştur (Sokullu, 2017, s. 18-19).

2007 yılında Tony Blair'in istifasının ardından Gordon Brown başbakanlık görevini devralmıştır. Brown, Blair'in izlediği AB yanlısı politikaların aksine bu konuda daha muhafazakâr bir politika izlemiştir. Brown'un bu tercihleri parti tabanında rahatsızlık yaratmış ve giderek tabanın desteğini partiden çekmesine sebep olmuştur (Sokullu, 2017, s. 23-24). Sokullu'ya (2017, s. 26-27) göre 2010 yılında yapılan BK genel seçimlerinde 10 yılı aşkın bir süredir iktidarda olan İşçi Partisi yerini Muhafazakâr Parti ve Liberal Demokrat Parti koalisyonuna kaptırmış ve David Cameron Başbakan olarak göreve gelmiştir. Cameron döneminde AB ile ilk ilişkiler ortak para bölgesinin daha güvenilir hale getirilmesi ile ilgili olmuştur. Cameron, BK ve AB'nin ikili ilişkilerini düzenleyecek taleplerini dile getirirken ortak para bölgesinde yapılması gereken revizyonlardan bahsetmiş ve bu yönde çalışmalar yürütmüştür.

Muhafazakâr Parti iktidarı süresinde yaşanan Arap Baharı olayları dış politika açısından BK adına önemli süreçler olarak kayda geçmiştir. BK ilk önce olaylarda etkili bir şekilde yer alamasa da, Libya olaylarında daha etkili olmuş ve bakış açısını olayların ekonomik etkilerine çevirmiştir. Müdahaleler bağlamında hükümet farklı

yöntemler izlese de hem ülke hem de AB politikalarını birbirleri ile bağdaştırmaya çalışmıştır. BK Hükümeti AB'nin yapacağı askeri ve parasal dâhil oluşlara onay vermiş ve hatta aktarılan payın artırılması yönde görüş bildirmiştir (Saygın ve Ultan, 2016, s. 90-91).

Cameron dönemi genel olarak ele alındığında, ana siyaset hattı olarak Thatcher politikaların (Thatcherism) izlendiği dikkat çekmektedir. Ortak para birimine geçilmemiş, ABD ile İlişkiler AB'nin önüne geçmiş, Birliğe karşı duyulan şüphe nedeni ile tam anlamı ile bir fikir birliği yaşanmamıştır. Bu durum zamanla AB'ye tabi olma düşüncesi ile ilgili var olan ve giderek derinleşen sorunları destekler nitelik taşımaya başlamıştır. Yurttaşlar arasında Avrupa şüphesizliği artarak devam etmekte ve hatta birçok yurttaş giderek kötüleşen ekonominin sebeplerini Avrupa Birliği politikalarına bağlamaya başlamıştır.

Bu gelişmeler ışığında, Cameron, 2015'te tekrar seçilebilmek için, Nigel Farage tarafından kurulan BK Bağımsızlık Partisi'ne (UKIP) kayan ve AB'yi desteklemeyen seçmenlerini geri kazanmak için yeni planlar yapmak durumunda kalmıştır. Ayrıca, kendi partisindeki euroseptistlerin partide kalmasını sağlamak istemiştir. Bu olayların sonucunda, Cameron, başbakan olması halinde AB ile devam edilip edilmeyeceğini referandum ile halka soracağını ve halkın vereceği karar ile yoluna devam edeceğini bir seçim vaadi olarak bildirmiştir (Jensen ve Snaith, 2016, s. 3). Böylelikle, Brexit'e giden yol resmi bir şekilde açılmıştır.

Cameron'un yapacağı referandumu kazanmasına yardımcı olmak adına 2016'nın ilk aylarında AB'de BK'nin üyeliğini tekrar ele alacağını bildirmiştir. AB Konsey Başkanı Donald Tusk, Cameron'un daha önce sunduğu taleplere yönelik teklif sunmuş ve Brüksel'de yapılan bir toplantıda bu teklifler kabul de görmüştür (Hekimoğlu ve Erkan, 2022, s. 876-877). Ancak, teklif referandumdan AB üyesi olarak devam etme kararına evet çıkması halinde geçerli sayılacaktı. Hekimoğlu ve Erkan'a (2022, s. 879) göre teklif ile aslında imtiyazlı bir üyeliğe sahip olan BK yerini sağlamlaştırmak üzerinedi. Ancak, BK bu imtiyazlı hali kabul etmek yerine referanduma gitme yolunu seçmiştir.

3.2 Brexit'e Giden Yol

23 Haziran 2016'da yapılan Referandum ile BK vatandaşları Brexit oylaması yapmak için sandıklara gitmiş ve AB üyeliğine son vermek için oylarını Cameron'un istediği yönde kullanmamıştır. Cameron, AB'de kalınması yönünde kampanya yürütmüş; ancak yurttaşları ikna edememiştir. Referanduma %72,2'lik bir oran ile katılım sağlanmış ve BK seçmenleri %51,9'luk oran ile AB'den ayrılma yönünde irade belirtmişlerdir (Brown, 2017, s. 2). AB'de kalmayı seçen seçmenlerin %48,1'i arasında ulusal aidiyetler açısından farklılıklar gözlemlenmiştir. İngiltere, İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler'de bu farklılıklar rahatça gözlemlenebilir olmuştur. İngiltere'de seçmenlerin %53,2'si ayrılmayı tercih ederken, % 46,8'i kalma yönünde oy kullanmıştır. İskoçya'da, %38 ayrılma oyu verirken, % 62 AB'de kalma yönünde oy kullanmıştır. Galler'de, seçmenlerin %52,5'i ayrılmak için oy kullanırken, % 47,5'i kalmak için oy kullanmıştır. Son olarak, Kuzey İrlanda'da seçmenlerin % 44,2'si AB'den ayrılmak için oy kullanırken, AB'de kalmak için oy kullananların oranı % 55,8 olmuştur (Electoral Commission, 2016). Bu durum ve sonuçlar, BK'de ciddi bir sarsıntı yaratmış ve günümüze kadar süren bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi ve ilk akla geleni, BK'nin ilerleyen zamanda AB ile ilişkilerini nasıl yeniden kurgulayacağı yönündeki soru olmuştur (Ford ve Goodwin, 2017, s. 17)

BK ayrılma kararı vermişti; ancak bu hiç de kolay olmayacak, birçok prosedür ve ekonomik dönüşümü beraberinde getirecekti. Referandumun sonuçları göz önüne alındığında, seçmenlerin çoğunluğunun AB'den ayrılma ve diğerlerinin AB'de kalma yönünde oy kullanma kararını etkileyen güçleri anlamak, sosyal, politik ve akademik olarak merkezi bir öneme sahip hale gelmiştir. Ford ve Goodwin'e (2017, s. 27-28) göre Brexit oylamasının ardından gözden kaçan bir konu, kimliğin, özellikle İngiliz milliyetçiliğinin AB'den ayrılıp ayrılmama kararında rol oynamış olmasıydı. Böyle bir sonuç beklemeyen AB de duruma çok hazırlıklı görünmemekteydi. Zira BK, her zaman birlik içerisinde en güçlü ortaklardan biri olmuştur.

Kalma yönünde çalışan, ancak kendi seçmenlerini bile ikna edemeyen Cameron için bu sonuçlar yolun sonu anlamına gelmiştir. Temmuz 2016'da istifa eden

Cameron'ın yerine Theresa May göreve başlamıştır (Smith, 2018, s. 12). Referandum sonrasında yaşanan belirsizlikten ekonomi oldukça kötü etkilenmiştir. Bu sıkıntılı süreçte Başbakanlık görevini üstlenen May, bir taraftan BK ülkeleri ile ilgilenirken diğer taraftan da Lisbon Antlaşması kapsamındaki 50. Madde uyarınca en az zararla birlikten ayrılmaya çalışmıştır (Walker vd., 2017). May bu durumda yeni bir yol çizmek adına Dış İşleri Bakanlığına Referandum süresince UKIP ile birlikte çalışmalar yapan Boris Johnson'ı atayıp kabineyi kurarak çalışmalara başlamıştır. Bu dönem sürecinde Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu pek çok ülke ile ikili görüşmeler yapılmıştır. 2017'de May ülkenin izleyeceği ekonomi siyasetini 'Küresel Britanya' raporu ile açıklamış ve birlik dışındaki konumlara yönelmesi gerektiğini işaret etmiştir (BBC News, 2016).

3.3 Neoliberalizmin Brexit'e Giden Yola Etkisi

Avrupa şüpheciliğinin ortaya çıktığı ve BK'nin birlikten ayrılış sonucunu doğuran referandum sürecine iten sebepleri anlayabilmek için, ülkenin yakın geçmişine detaylı bir bakış gerekmektedir. Bu dönem siyaset, ekonomi ve gündelik hayat açısından bakıldığında küresel dönüşümün yaşandığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir. 1970'lerde teknolojik ürünlerin dünya çapında daha fazla halktan kesimlere daha fazla ulaşır hale gelmesi ve küresel üretim kapasitesinin genişlemesi küresel çapta enerji ihtiyacının artmasına sebep olmuştur. Bu yükselen enerji ihtiyacı, ülkeler tarafından çoğunlukla petrolden karşılanmıştır. Örneğin, BK'de 1960'larda kişi başına düşen petrol eşdeğeri enerji kullanımı 3.033 kg iken 1973 yılına gelindiğinde bu değer 3.881 kg kadar yükseldiği görülmüştür (International Energy Agency, 2014). Bu durum da dönemin en büyük petrol üreticisi olan ve konvansiyonel petrol rezervlerinin çoğuna sahip olan Arap ülkelerine karşı ilgiyi artırmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve ardından gelen ambargolar, büyük oranda petrol ithalatı yapan ülkelere karşı olan BK'de ekonomik zorlukların artması sonucunu da beraberinde getirmiştir (Zakariah, 2011, s. 117).

Aynı zaman dilimi içerisinde 1960'lı yılların sonlarından itibaren süregelen, sendikalar ve hükümet arasındaki politik mücadele, 1970'lerde sahasını genişletmiş, yapılan grevler ve iş bırakma eylemleri artmış; maden işçileri, hemşireler, elektrik sektörü işçileri vb. grupların dâhil olduğu grevler nedeniyle binlerce iş günü kaybedilmiştir (Leaker, 2023). Ekonominin kötü gidişatını tetikleyen uluslararası ve

ulusal sebeplerden ötürü BK hükümet yöneticileri ve sermaye sahipleri kendilerini derin bir krizin içerisinde bulmuştur. İngiliz egemen sınıfı, küresel itibarlarının azalmasını engellemek ve gelecekteki krizleri önlemek için arayışlarını hızlandırmıştır. Bu arayışlar içinde ortaya çıkan gelişmeler arasında iki belirgin sonuç öne çıkar. Bunlardan ilki 1973'te BK'nin AET üyeliği, ikincisi de 1979 yılında Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher'ın seçimleri kazanarak, başbakanlık görevine gelmesi olmuştur. 1979 yılında İşçi Partisi Lideri ve Başbakan James Callaghan yerine gelen Thatcher, uyguladığı sağ politikalar ile birlikte devlet yönetimi ve ekonomik anlayış arasındaki ilişkiyi yeni temeller üstüne oturtmuştur. Gamble'ın (1989, s. 17) da belirttiği gibi yeni sağ iktidarın özelleştirme politikaları kapsamında devlet otoritesi tamamıyla ortadan kalkmamış, ancak sosyal demokrat dönemde devlete yüklenen genişletilmiş görevler ve ek işlevler devletten arındırılmıştır.

Thatcher 1980'lere giriş yaparken BK sosyal yardımlarını özel teşebbüslere, devlet kurum ve kuruluşlarını özel şirketlere dönüştürmeye, uygulamaları kuralsızlaştırmaya, genel olarak sosyal devlet tedariklerini ortadan kaldırarak bunun ağırlığını işçi sınıfının sırtına kaydırmaya başlamıştır (Scott-Samuel, vd., 2014, s. 9). Örneğin, 1983 yılında yaptığı konuşmada Muhafazakâr milletvekili John Moore yapılan değişikliklerin çalışanlar adına daha iyi ücret, daha iyi yaşam koşulları ve istihdam olanakları sağlarken aynı zamanda da sermaye sahipleri için de özgürlük anlamına geleceğini belirtmiştir (Gamble, 1989, S. 9). Ancak, 1984 yılına gelindiğinde 16-64 yaş arası, mevsimlik işçilerden arındırılmış işsizlik oranının tüm zamanların en yüksek seviyesi olan %11,9'a yükseldiği görülmüştür (Leaker, 2023).

Thatcher yönetimi neoliberal ilkeler gereği özelleştirme politikalarına özel ilgi göstermiştir. Bu bağlamda, limanlar, telekomünikasyon hizmetleri, havaalanları, demiryolları, elektrik, su ve gaz şirketlerinin içerisinde olduğu pek çok kurum ve kuruluş özelleştirilmiştir (Holder, 1998, s. 29). Thatcher hükümeti neoliberal bir bakışla, devletin hemen her sektörden çekilmesi gerektiğini savunuyor ve göreceli olarak ekonomik sıkıntı çeken bütün devlet sektörlerinin serbest pazar ekonomisinin kuralları sayesinde düzleşeceğini savunuyordu. İlk zamanlarda özelleştirme sonrası kurumlarda ekonomik kıpırdanmalar olsa da, her koşulda fatura toplumun emekçi kesimlerine çıkmaktaydı. Örneğin, Holder (1998, s. 2-3) özelleştirme yapılan alanlarda ilk zamanlarda su ve kanalizasyon sistemlerinin yenilenmesi gibi halkın yararına bazı iyileşmeler olsa da, demiryolları gibi devlet sübvansiyonlarının azaldığı

alanlarda fiyatların artışı ve hizmet kalitesinin her yerde her zaman eşit olmadığını ileri sürmektedir.

Thatcher döneminde barınma hakkı ile ilgili problemler de ortaya çıkmıştır. Nüfus sayımı sonucunda 1981-1991 arasında alınan sonuçlar dikkate alınarak değerlendirildiğinde İngiltere ve Galler'de 1981 yılı sonunda 10.2 milyon ev sahibi bulunurken 1991'e gelindiği zaman bu sayı 13.4 milyona çıkmıştır. Ev sahibi olma fikrinin desteklendiği Thatcher döneminde yerel yönetimlere ait 970.000'den fazla ev satılmıştır. Ancak, ilk bakışta olumlu bir tablo olarak gözükken ev edinme sayısındaki artış beraberinde birtakım sosyal ve ekonomik problemler ortaya çıkarmıştır. Ev sayısındaki artışın sonucunda bölünmüş haneler, artan nüfus, mali sıkıntılar ve konut listelerinde uzun bekleme süreleri ve sosyal konut sayılarında kademeli bir düşüş yaşandığı görülmüştür (Ball, 2013). Bu durum artan yapım maliyetleri ile birlikte konutların fiyatlarının artışlarına ve ev alan kişilerin ipotek sorunları ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Artan konut sayıları ile birlikte hane başına düşen kişi sayısı 2011'e kadar 2.91'den 2.35'e düşerken hane metrekare boyutlarında da azalma yaşanmıştır (Smith, 2014). James Ball'un (2013) da belirttiği gibi metrekarelerde azalmalar olsa da enflasyondaki artış ve buna bağlı sebeplerden maliyetlerdeki yükseliş sebebiyle 1979 yılında ortalama bir evin satış fiyatı 19.925 Sterlin İken bu rakam 1990'da 59.785 sterline 2010'da ise 251.634 sterline kadar yükselmiştir. Ball (2013), makalesinin devamında ailelerin zenginleştiğini de belirtmiştir. Ancak oranlar karşılaştırıldığında kazancın eşit bir şekilde dağıtılmadığını ve hane gelir sıralamasının en alt kısımda bulunan %10'luk kesimde yer alan ailelerin haftalık gelirinin Thatcher iktidarının ilk yılında 151,58 Sterlin iken on bir yıl sonrasında bu rakamın % 4,6'lık bir artış ile 158,57 sterlin olduğu görülmüştür. Bu durum toplumun ekonomik olarak yukarı kademelerinde yer alan üst-orta sınıf aileler söz konusu olduğunda, bu ailelerin hane gelirleri ise 1979'da 472.98 sterlin iken aynı süreç içerisinde 694,83 sterline ulaşmıştır. Yoksulların gelirinde az da olsa bir artış görülmektedir, ancak yüksek gelirli ailelerdeki artışın yanında çok düşük kalmaktadır. Bu durum Thatcher döneminde yurttaşlar arası gelir dağılımının ne ölçüde orantısız hale geldiğinin göstergesi durumundadır. Ball (2013), Thatcher dönemi sürecinde belirginleşen yoksulluğun zincirleme bir etki yarattığını ve ilerleyen yıllarda da etkisini artarak sürdürdüğünü vurgulamıştır.

Thatcher iktidarının başladığı 1979 yılından 1983 yılına kadar sanayide 2 milyon kişinin üstünde, imalatta ise 1,7 milyon iş kaybı yaşanmıştır (Tomlinson, 2021, s. 620). Bu iş kayıplarının arasında sendikal güçlerini kaybeden madenciler de yer almıştır. BK’de 1980’lerin başında 230.000 kömür madencisi bulunmaktayken bu sayı 1990’larda 57.000’e gerilemiş, 2004 yılında ise 6.000’den daha az sayılara kadar inmiştir (Ball, 2013). Ball’un da belirttiği gibi, asıl sorun Thatcher politikalarının kömür sektörüne vurmuş olduğu darbeye ek olarak, işçilerin kaybettikleri işlerinin yerlerine yenilerinin konulamayışı olmuştur. Thatcher’ın özelleştirmeci ve işçi sınıfı örgütlerine karşı aldığı amansız tavır yeni iş olanakları yaratılmadan işleri ellerinden alınan işçiler bakımından, savaş sonrası kurulan refah devletini büyük oranda aşındıran ilk başbakan olmasıyla sonuçlanmıştır.

Birçokları için bu dönem, özellikle endüstriyel istihdamın kaybedilmesi olarak tanımlanmış ve derin sonuçları olan, yıkıcı bir sanayisizleşme sürecinin başlangıcına işaret etmiştir. Tomlinson’a (2021, s. 620) göre endüstriyel işçi sınıfı Thatcher ile bitkisel hayata girmiş, ama henüz ölmemişti. 1979’dan sonra meydana gelen istihdamın daralması, yoğunluğu ve hızı açısından değerlendirildiğinde büyüktü ve uzun vadeli bir modelin parçasıydı. Bunu Craig Easton’ın (2023) belgesel niteliğinde hazırladığı, fotoğraflardan oluşan “Thatcher’ın Çocukları” kitabında yoksulluğun nesiller boyunca kronik şekilde aktarılmasını araştırmış ve birbirini takip eden hükümetlerin insanlar üzerinde yarattığı etkileri İngiltere’nin kuzeyinde yaşayan bir ailenin üç nesil boyunca nasıl deneyimlediğini gözler önüne sermiştir. Blackpool’da yaşayan Williams ailesinin 80’ler sonrasında işsiz kalması ile başlayan yoksulluk döngüsünün üç nesil boyunca devam ettiğinin göstergesidir. 1992’de başlayarak 2016 sonrasında da devam eden çalışma değişen nesillere rağmen kişilerin hala içerisinde oldukları koşulların değişmemiş olduğunu göstermiştir (Adams, 2023). Yeni gelen nesiller şu anda çalışıyor olsalar da dâhil oldukları sıfır saat sözleşmeleri gibi durumların sonucunda çalışma içi yoksulluk yaşamaktadırlar. Eser, geçen zamanın sonunda yaşanan yoksulluğun peşi sıra gelen hükümetlerin yürütmekte olduğu sosyal politikaların başarısızlıklarını da göstermiştir (Easton, 2023).

Brexit referandumunda oy kullanan kişilerin sosyo-ekonomik niteliklerine bakıldığı zaman 1980’lerin yarattığı neoliberal dalganın etkisinin devamlılığı görülmüştür (O’Reilly vd., 2016, S. 6). Ayrılma kararı İngiltere ve Galler’den büyük bir destekle karşılanmıştır. ‘Leavers’ olarak adlandırılan ayrılıkçılar, genellikle orta

yaş ve üstü, iyi eğitim almamış ve düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışan bireyler olduğu saptanmıştır. Bu kişilerin çoğunlukta olduğu sosyal gruplar AB'den ayrılmak için oy kullanmışlardır (Clark, 2022). Bu sonuçlar da insanların sahip olduğu ekonomik durumun referandumda oy kullanma tercihlerinde önemli bir rol oynadığına kanıtlar nitelikte olmuştur.

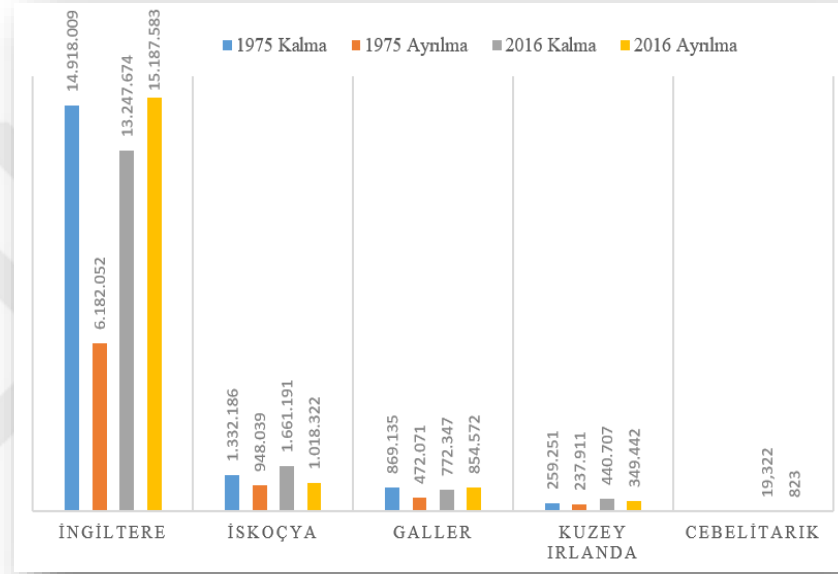

BÖLÜM 4: BREXİT SONRASI BK ÇEVRE POLİTİKALARI

31 Aralık 2020 tarihinde AB'den tüm organik bağlarını kopardıktan sonra BK'nin AB kurum ve kuruluşlarına devrettiği kamu politikalarını her alanda yeniden düzenlemesi gerekmiştir. Süreç ekonomik ve siyasi alanlarda önemli değişikliklere neden olmuştur. BK kendi rotasını çizerken, serbest piyasaları, kuralsızlaştırmayı, sermayenin isteklerini ve bireysel özgürlüğü önceliklendiren neoliberal düşüncenin politikaları belirlemesine izin vermiştir. BK, neoliberal politikaları hiçbir zaman bırakmış olmasa da Brexit öncesi süreçte politikalara eğilim daha fazla olmuştur. Ekonomi, siyasi sistem ve kültür alanlarını organize etmek için belirli bir model olan Tory ideolojisi ve siyaset biçimi olan Cameronizm, Muhafazakâr Parti'nin ekonomi yönetimindeki yeterlilik söylemini vurgulayarak, radikal serbest piyasa politikalarını savunmasında Thatcherizm ile benzerlikler göstermiştir (Fuchs, 2016, s. 169). Fuchs'un (2016, s. 182) belirttiği gibi Cameronizm, alt sosyoekonomik sınıfların yukarı doğru sosyal hareketlilik elde etme özlemlerine hitap ederek sermayenin ve finansın etkisini güçlendirmiş ve böylece kendisini orta, üst-orta veya üst sınıfa giden bir yol olarak konumlandırmıştır. Bu dönemde Cameronizm, göçmenler, sosyal yardım alanlar, işsizler, yoksullar, çeteler, suçlular, teröristler ve AB gibi çeşitli grupları bu özlemleri gerçekleştirmenin önündeki engeller olarak tanımlamıştır (Fuchs, 2016, s. 183). BK'nın bölgesel, ulusal, Avrupalı ve küresel kimliğini çevreleyen politikaları Cameron hükümeti içinde önemli bir siyasi mesele olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberal ilkelerin ve ulusal-popülist politikaların bir karışımı Avrupa şüpheciliği ile birleşince Brexit kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu ideoloji, yalnızca muhafazakâr ve sağcı bir siyasi yaklaşım olarak değil, aynı zamanda kayda değer otoriter eğilimlere sahip olarak nitelendirilen Thatcherizmin bir uzantısı ve derinleşmesi olarak algılanmıştır (Fuchs, 2016, s. 186). Brexit'in ortaya çıkmasına katkıda bulunan çeşitli faktörleri etkileyen neoliberal politikaların süreci şekillendirdiği ve sonraki dönemi de yönlendireceği yapılan tercihler ile belli olmuştur. Çevre politikaları bu bağlamda neoliberal yönlendirmelerden etkilenen alanların başında gelmektedir. Çünkü Brexit öncesi BK çevre politikaları baskın bir şekilde AB tarafından şekillendirilmiştir ve Brexit süreci gelişirken çevresel uygulamalar önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Anayasal Monarşi ile idare edilen BK, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda olmak üzere dört ülkenin kurucu yapısı ile oluşturulmuştur (Dışişleri

Bakanlığı, 2022). 1973 yılında AT'ye katıldığı zaman üniter monarşi olarak devam eden yönetim şekli 1998 yılında da devam ederken bunun yanı sıra BK çok ulusluluk durumunu resmi olarak kabul etmiş ve İngiliz olmayan diğer bölgelere (Galler, İskoçya, Kuzey İrlanda) yetki devrini sağlayan yasayı çıkarmıştır (Bogdanor, 2021, s. 169). 1973 yılında AT'ye katılım sağladıktan iki yıl sonra, 1975'te düzenlenen referandumda BK %67,2'ye % 32,8'lik bir oy farkı ile toplulukta kalma kararı vermiştir. Ancak kırk bir yıl sonra, 2016'da düzenlenen referandum da ise seçmenlerin % 51,6'lık bir oranla AB'den ayrılma kararı almıştır (Arch, 2019).

Şekil 11: BK 1975 AET, 2016 AB Ayrılmaya Referandum Oy Oranları (Statista, 2016)

1975 yılında düzenlenen referandumda dört ülkede oy kullanan çoğunluğun AT'de kalma yönünde irade belirttikleri görülmüştür. Geçen yıllar içinde ülkede ve AT'de yaşanan gelişim ve değişimler 1975 yılında oy kullanan kalma yanlısı çoğunluğun, 2016 yılına gelindiğinde İngiltere'de ve Galler'de azınlık olarak yer aldığını, İskoçya ve Kuzey İrlanda'da ise aynı doğrultuda arttığını göstermiştir. 1975'teki süreç 1961 yılında Muhafazakâr Parti lideri ve Başbakan Harold Macmillan'ın AT üyeliği çabalarıyla 1963 yılında başlayan müzakereler on yılı aşkın bir süreçte ve 1975 yılına gelindiğinde AT'ye girebilmek için gösterilen çabaların en üst noktaya ulaştığı zaman dilimi olmuştur (Arch, 2019). 2016 yılında gerçekleşen Brexit ile sonuçlanan referandumda ise oy kullanan kişileri etkileyecek AB karşıtlığı argümanların yanı sıra başka süreçler de işin içine girmiştir. 1975'ten sonra ağırlığını artıran neoliberal politikaların ülkenin çoğunluğunu oluşturan alt ve orta sınıf

yurttaşların üzerinde kurmuş olduğu baskı ve bu baskının sonuçlarının günümüzde göçmen ve uluslararası ticaretten kaynaklanan eşitsizliklere atfedilmesi ile birlikte bir şekilde AB üyeliği çerçevesine konumlandırmaya çalışılması bu süreçlerin örnekleri arasında gösterilebilir.

Brexit'e giden yolda, süreci etkileyen diğer önemli bir husus da popülizm olmuştur. The Economist (2017) dergisinde yer alan bir yoruma göre, Brexit'ten önceki on yıl süresince vatandaşların %10'undan daha az bir oranın AB üyeliğini acil müdahale edilmesi gereken bir konu olarak öne çıkmıştır. Ancak, Brexit referandumunun sonuç ilanından sonraki süreçte aynı oranın %50'lerin üzerine çıktığı gözlenmiştir. Bu süreçte öne çıkan başlıca popülist söylemler arasında 'kontrolü geri almak' başlığı göze çarpmaktadır. BK'nin yürütmeye çalıştığı büyüyen neoliberal ekonomik politikalarını borçlanmadan kurtararak mevcut BK ticaretini geliştireceklerini, BK'nin ihracat egemenliğinin AB'nin sınırlayıcılığından kurtarılacağını birçok kez belirten dönemin bakanı Michael Gove İngiliz halkından kendilerine güvenmelerini ve kontrolün AB'nin seçkinleri tarafından geri alınacağını belirtmiştir (Gove, 2016). Ülkeden ülkeye değişen referandum atmosferlerinin ülkelerin geleceğini etkilediği de aşikârdır.

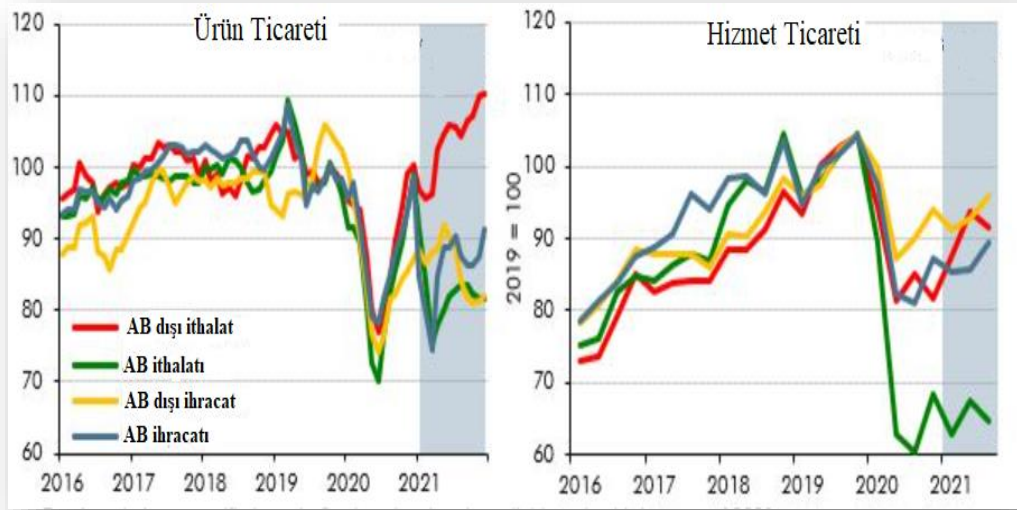
4.1 Brexit Sonrası BK Çevre Politikalarındaki Değişimler

2016'dan sonra Britanyalılar arasında oluşan çevresel kaygılar, aynı zamanda AB tarafından da hissedilmeye başlanmıştır. AB kaynaklı yasalar tek pazar oluşturma kapsamında hazırlanmış ve tamamlayıcı unsurlar çerçevesinde olgunlaştırılmıştır. AB, ürünlerin üretim ve pazara yönelmesi konusunda belirli kalıplarda hareket etmiş ve adil rekabet sağlamaya çalışmıştır (Burns, 2020). AB'nin içerisinde olduğu çekince ise BK'nin kendi adına yarar sağlamak, pazarı domine etmek ve rekabet avantajı elde etmek için standartlarını düşürebilme ihtimali olmuştur. Ocak, 2020'de Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, çevre, emek, vergilendirme ve devlet yardımı konularında eşit şartlar olmadan, dünyanın en büyük tek pazarına yüksek kalitede erişim sağlanamayacağını altını çizmiştir. Ne kadar farklılık varsa, ortaklık o kadar uzak olmalıdır ifadesini kullanmış ve ülkeler arasında standartların ne kadar birbirine yakın olması gerektiğini vurgulamıştır (Amodu vd., 2021, s. 11). Çevre politikası ve iklim değişikliği başlıkları belirtilen standartları değerlendirmek adına ele alınan birincil konular arasında yer almıştır. Daha önce Başbakan May liderliğindeki

hükümetle mutabakata varıldığı gibi, çevre dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda eşdeğer koruma düzeylerini sürdürmek için yasal bir zorunluluk belirtilmiştir (Reid, 2021, s. 657). Ancak, çekilme anlaşmasının uygulanmasıyla birlikte, yasal taahhüt, beraberindeki siyasi beyanda daha muğlak ifadelerle değiştirilmiştir. AB, BK'nin yakın bir ilişki ve pazarlara sınırsız erişim karşılığında çevresel ve diğer konularda uyumu sürdürme taahhüdünü istemiştir. Bu durum adil bir rekabet ortamı sağlamanın bir yolu olarak görülmüştür. BK Hükümeti ise Brexit'in temel amacının kendi kurallarını oluşturma özgürlüğünü yeniden kazanmak olduğunu savunmuş ve bu nedenle böyle bir taahhütte bulunma konusunda isteksiz davranmıştır (Reid, 2021, s. 658). Reid'e (2021, s. 658) göre bu isteksizliği besleyen sebeplerden birisi çevre ve iklim konularında fiilen AB standartlarından uzaklaşma arzusu olmuştur. Bunun nedeni ise çevresel önlemlerin ekonomik iyileşme ve kalkınmanın önünde bir engel olarak gören hükümetteki görevlilerin görüşleridir. Diğer bir sebep ise değişen ticari antlaşmalar vesilesi ile AB çevre standartlarını paylaşmayan diğer küresel ortaklarla ortak paydada buluşabilmektir. Özellikle ABD ile bir anlaşmaya varmak, gıda üretimi gibi konulardaki yasaların AB standartları yerine ABD standartlarına uygun hale getirilmesi anlamına gelmiştir.

Standartlarda oluşan değişiklikler, ihraç veya ithal edilen ürünlerin ülkeye giriş ve çıkışlarına da sirayet etmiştir. Dover Limanı'ndan giriş yapan ürünlerin güvenliği değerlendirildiğinde AB standartlarının çok altında olduğu anlaşılmıştır. Gazeteci Matt Dathan (2022) haberinde günde 10.000'e kadar araç hareketi olan Dover limanında yakalanan Romanya, Moldova, Ukrayna ve Polonya'dan gelen etler ve diğer ürünlerin sağlığa zararlı standartlarda olduğunun saptandığını yazmıştır. AB standartlarının birlik ülkelerine giriş yapan ürünleri kapsamaması sebebi ile birlikte yer alan ülkelere ihracatı yapılan ürünleri kontrol etmediği gerçeği ile karşılaşan BK, ithalatını yaptığı bazı ürünlerde birliğin dışında olması sebebi ile AB standartlarının ihracatçı ülkeler tarafından göz ardı edildiğini ortaya koymuştur. Bu durum ithalat ve ihracat oranlarına da yansımıştır.

Geçiş dönemi sonrasında BK'nin AB'den yaptığı ithalat ve ihracat oranlarında yaşanan değişikliklerde çevre politikalarında yaşanan değişimin de etkileri görülmüştür.

Şekil 12: AB / AB Dışı Mal ve Hizmet Ticareti. UK trade. Office for National Statistics.

BK'nin pandeminin başlangıcında ihracatta diğer ülkelerle benzer bir düşüş yaşadığı ancak o zamandan sonra da küresel ticaretteki toparlanmanın çoğunu kaçırdığı görülmüştür. AB standartlarını karşılamayan malları AB'ye ihraç etmede yaşanan zorluklar ve ithal ürünlerde de karşılaşılan prosedürler BK için ticari engellere ve ek maliyetlere neden olmuştur (Donnarumma, 2023). Ayrıca BK, AB için nispeten küçük bir pazar olduğundan dolayı BK'ye ihracat yapmaya devam etmek için ek evrak maliyetine değmeyebileceği belirtilmiştir. Geçiş döneminin bitiminden kısa bir süre sonra yapılan bir anket, Alman şirketlerinin %17'sinin BK'ye ihracatı durdurduğunu ortaya çıkarmıştır (Donnarumma, 2023). Ticari alanlarda yaşanan bu değişim, BK'nin daha zayıf çevresel koruma sunarak işletmeleri çekmek için rekabet ettiği, kirliliğin artmasına ve doğal kaynakların bozulmasına yol açtığı, negatif yönde bir rekabete dönüşmüştür.

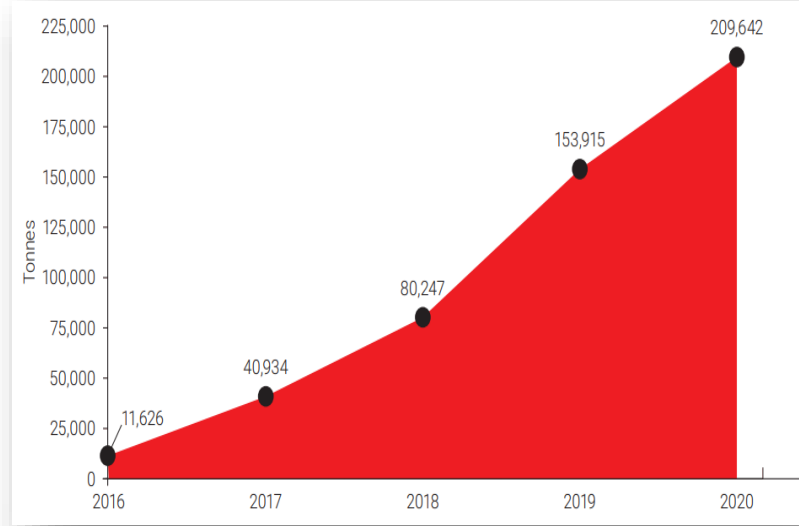
Neoliberal politikaların yönlendirdiği serbest ticaret teşviki Brexit sonrası gevşek sınır kontrollerine ve ürünlerin kaliteleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olması bu duruma örnek teşkil etmiştir. Düzenlemelerin ve gözetimin azalmasıyla, sıkı kalite standartlarını karşılayamayan malların ithalatında artış yaşanmıştır. Serbest ticareti teşvik etmeyi ve engelleri en aza indirmeyi amaçlayan neoliberal politikalar, standart altı ürünlerin pazara daha kolay girebileceği bir ortam yaratmaya başlamıştır (Edgington, 2019). Ulusal Çiftçiler Birliği başkanı Minette Batter, vermiş olduğu bir röportajda Brexit sonrasında yaşanan gevşek sınır kontrolleri sebebi ile tarımsal ithalatın güvenliğini sağlamamakta yetkililerin yetersiz kaldığını belirtmiştir (Harvey, 2023). Brexit sonrasında çiftçiler için Ortak Tarım Politikası (CAP) kapsamında AB tarafından yapılan doğrudan sübvansiyonlar kesildiği için BK sürdürülebilirlik

fonundan çiftçileri destekleyeceğini açıklanmıştır. Ancak Helena Horton'un (2023) bildirdiğine göre çiftçiler bu ödemelerin ancak çok az bir miktarını alabilmiş ve tarım işletmeleri kapanma riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Artık AB'nin bir parçası olmayan BK çeşitli çevre alanlarında kontrol sağlayan yönergelerden, düzenlemelerden, gözetim sağlayan ağılardan ve çevre sınırlamalarından da çıkmıştır. Bu sebeple ayrılış sonrasında karar verilmesi gereken önemli bir konu da daha önce hangi kanun ve hükümlere bağlı kalınacağı sorunu ile hangilerinin revize edilip ya da iptal edileceği soruları olmuştur. Challinor (2022), Çevre, Gıda ve Köy İşlerinden sorumlu Devlet Bakanı Therese Coffrey'in hükümetin beklediğinden daha fazla gözden geçirmesi gereken çevre kanunu olduğunu söylediğini belirtmiştir. Eylül sonunda Bakanlığın yetkisi alanında bulunan 570 AB hükmünden 70'inin değiştirildiği ve 63'ünün ise kaldırıldığı, Çevre ve İklim Değişikliği Komitesi ile ilgili olan 1.100 hükümden ise şimdilik 140 âdetinin iptal edildiği Coffrey tarafından bildirilmiştir (Challinor, 2022). Böylelikle Brexit'ten sonra BK kendi politikalarını ve yönetim yapılarını oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu durum aynı zamanda BK'nin Avrupalılaşıma fikrinden uzaklaşma derecesini de etkilemiştir. Hükümetin politikaları oluştururken merkezileşme düzeyi artmış, bu da politika desteği düzeyini etkilemiştir (Gravey ve Jordan, 2023, s. 2). Düzenlemelerin hazırlanma sürecinde ülkedeki yeşil politika kararlarını izleyen politik gruplar, Brexit'in önemli çevresel yönetim boşlukları ve tutarsızlıkları yaratma olasılığı hakkında çekincelerini belirtmişlerdir. Uygulanacak veya değiştirilecek olan çevre politikalarının yürütmeye karşı savunmasız halde olması, daha düşük hesap verebilirlik ve kanunlar ile desteklenmemeleri bu endişeleri körükler nitelikte olmuştur (Jordan vd., 2018, s. 16). Çevre konularında politika geliştirme, uzmanlık sağlama, veri toplama, izleme, uygulama ve yürütme gibi AB'nin desteklediği alanlar Brexit sonrasında BK tarafından tam olarak doldurulamamıştır. Örneğin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Kimyasallar Ajansı gibi kurumların verdiği hizmetlerin tam anlamı ile karşılanması pek olası görülmemiştir (Burns ve Carter, 2018, s. 5).

Göz ardı edilen konulardan bir diğeri de plastik atık konusu olmuştur. BK'nin Avrupa'nın en büyük plastik atık üreticisi olmasına rağmen, Brexit sonrası BK'de yapılan düzenlemeler, okyanus kirliliğini ele almayı amaçlayan yeni AB kurallarıyla uyumlu olmamıştır (McVeigh, 2021). AB, Brexit sonrası, 1 Ocak 2021 yılında bazı temiz plastik atık kategorileri hariç ayrışmamış plastik atıkların Ekonomik Kalkınma

ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi olmayan ülkelere ihraç edilmeyeceğini bildiren kanunu yürürlüğe sokmuştur (Forwood, 2021). Ancak bu yasa Brexit sonrası geçiş döneminde kabul edildiği için BK bu kanunu kabul etmek yerine başka bir hükmü yürürlüğe sokmuştur. Forwood'un (2021) belirttiği gibi bu durum ayrıştırılmamış plastik atıkların BK'den OECD üyesi olmayan ülkelere gönderilebileceği anlamına gelmiştir. Muhafazakâr Parti manifestosunda bu uygulamayı yasaklamaya yönelik daha önce belirtilen taahhüde rağmen, BK geliştirmekte olan ülkelere plastik atık ihracatına izin vermeyi seçmiştir (McVeigh, 2021). Greenpeace'in yayımladığı *Trashed* (2021, s. 5) adlı raporda BK'nin var olan plastik krizine katkısının büyük olduğu, 2018 yılında tahminen 5.2 milyon ton plastik atık ürettiği ve ABD'den sonra kişi başına en fazla plastik atık üreten ülke olduğu belirtilmiştir. 2021 yılında İskoçya, Glasgow'da yapılacak olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'ndan (COP26) önce dönemin başbakanı Johnson kendisine yöneltilen sorulara yanıt olarak geri dönüşümün işe yaramadığını ve dünya genelinde bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Bowden, 2021). Greenpeace'in *Trashed* (2021, s. 21) raporunda belirtildiği üzere Johnson hükümeti süresince çevre politikaları kapsamında geri dönüştürüldüğü var sayılan plastik atıkların yarısından fazlasının başka ülkelere gönderildiği görülmüştür.

Şekil 13: BK'den Türkiye'ye Yapılan Plastik Atık İhracat Oranları, (Greenpeace, 2021)

Türkiye, 2016 yılında 11.626 ton plastik atığı ithal etmiş olmasıyla BK'den en çok plastik ithal eden ülkelerin başında gelmektedir. Bu oran 2020 yılında 18 kat artıp 209.604 tona çıkmış ve bu atıkların kolay veya geniş kapsamda dönüştürülemeyen maddeler olduğu göz önüne alındığında Türkiye'nin önemli bir sorumluluk

üstlendiğinin altı çizilmektedir (Greenpeace, 2021, s. 13). BK'nin atık ihracatı yaptığı ülkeler arasında Malezya ve Endonezya gibi ülkeler de yer almıştır. Darlington (2021) BK'nin geri dönüşüm politikalarının etkilerinin daha yoksul ve batılı olmayan toplumlarda orantısız şekilde hissedildiğini ve bu durumun daha güçlü ve daha zengin ülkelerce uygulanan bir tür modern sömürgecilik olduğunu nitelendirmiştir.

Brexit sonrası neoliberal etki balıkçılık uygulamalarının gidişatını ve endüstri üzerindeki etkilerini değiştirmiştir. Bu değişim, piyasa rekabetine, ekonomik verimliliğe ve balıkçılık sektöründe devlet müdahalesinin azaltılmasına yoğun bir odaklanmaya yol açmıştır. Daha büyük balıkçılık şirketlerini ve endüstriyel ölçekli balıkçılık operasyonlarını destekleyen özelleştirme ve kuralsızlaştırmayı teşvik eden politikalar ortaya çıkmıştır. Daha büyük balıkçılık işletmeleri için pazar fırsatları ve ekonomik teşvikler artmıştır, ancak aşırı avlanma, kaynakların tükenmesi, deniz ekosistemlerinin potansiyel bozulması gibi çevresel anlamda olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda genellikle sürdürülebilir balıkçılık uygulamalarını kullanan daha küçük ölçekli ve geleneksel balıkçılar, yeni pazar dinamiklerine ve düzenlemelerine uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaşmıştır (Whale, 2023). Bu nedenle, balıkçılık üzerindeki Brexit sonrası neoliberal etki, hem ekonomik hem de çevresel faktörlerin dikkatle değerlendirilmesini gerektiren karmaşık ve gelişen bir olgu haline gelmiştir. 2021 yılında yaklaşık 11.000 kişiyi doğrudan istihdam ederek BK ekonomisi içerisinde sadece %0,03 oranını kapsıyor olsa da balıkçılık endüstrisi, Brexit sonrası dönemde BK'nin Ortak Balıkçılık Politikası (CFP)'dan da çıkarak kontrolü geri alması konusunda önemli bir başlık olmuştur (Bloom, 2023). Boris Johnson, 2021 yılının başlarında BK'de tutulan balıkların tüketilmesi ile ilgili bir kampanya başlatmıştır. Ancak, aynı yıl içerisinde yürürlüğe giren balıkçılık antlaşması ile birlikte geline nokta, Kuzey Denizi gibi AB kurallarınca eşit erişimin sağlanabileceği alanlarda BK hareket alanını kaybetmiştir (Wheeler, 2021). Yasada değişiklik yapılan başlıklar arasında sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği odaklı maddeler var olsa da AB, CFP'de yer alan maksimum sürdürülebilir verimlilik politikası kapsamında belirli bir zaman dilimine kadar avlanma sınırlarını belirleme ile ilgili bir taahhüt bulunmamıştır. Ayrıca, BK adına kota ve stoklarda artış Brexit öncesi belirtilen oranlardan farklı olmuştur.

2021 yılından 2025'e kadar aşamalı olarak uygulanan yeni kota payları, anlaşmadaki 105 kotanın 63'ü için BK'nın payını artırmış olduğu kanaati yaygındır

(Stewart vd., 2022, s. 7). Ancak, balıkların ve diğer deniz canlılarının uluslararası sularda sınır tanımadan dolaşabildiği gerçeği, iklim koşullarının bu dolaşımında belirleyici olduğu gibi sebeplerden ötürü belirlenen bu kotaların sağlanamayacağı da aşikârdır. Bağlayıcılığı olan Ticaret ve İşbirliği Antlaşması kapsamında BK kota paylarının ancak 107.000 tonuna 2025 yılına kadar çıkacağı ön görülmüştür ve bu durum Brexit kampanyası sürecinde belirlenen hedeflerin karşısında sönük kalmıştır (Stewart vd., 2022, s. 7). Aynı zamanda iklim değişikliği, balık ve deniz canlılarının gelecekteki durumuna göre oranlar yıllar içerisinde de tekrar AB ve bölgede kıta sahanlığı olan ülkeler ile istişare edilmek durumunda kalacaktır (European Commission, 2023). BK balık ve diğer deniz canlılarının ihracatını AB ülkelerine yapığı için karşılıklı alışverişin zorunlu olduğu bu alanda hükümet, balıkçılık müzakerelerini pazar erişimi müzakerelerinden ayırmaya çalışmıştır. Ancak bu durum AB'nin balıkçılık tesislerini, uygun pazarlarla ilişkilendirme hedefiyle çelişmiştir (Stewart vd., 2022, s. 4). Oluşturulan yeni tarifeler çoğu BK firması için külfetli hale gelmiş, deniz ürünleri ticaretini olumsuz etkilemiş ve canlı çift kabuklu ihracatını büyük oranda azalttığı görülmüştür (Stewart vd., 2022, s. 6).

Brexit'in çevre politikaları ve iklim değişikliğini azaltma çabaları üzerindeki etkileri kuralsızlaştırma ve piyasa odaklı yaklaşımlara daha fazla vurgu şeklinde gerçekleşmiştir. Neoliberalizmin serbest piyasa ilkelerine ve sınırlı hükümet müdahalesine odaklanması, çevresel düzenlemelerin azalmasına ve iklim değişikliği hedeflerine yönelik taahhütlerin zayıflamasına yol açmıştır. Bu değişim, yenilenebilir enerji girişimleri ve emisyon azaltma stratejileri gibi sağlam iklim politikalarının sürdürülmesinde ve uygulanmasında zorluklar yaratmıştır (Greenpeace, 2021).

Brexit referandumunun sonuçları, BK yurttaşlarının iklim değişikliği ile ilgili düşünceleri hakkında ipuçları vermektedir. Avrupa Sosyal Taraması (ESS)'nin gerçekleştirdiği araştırmada referandumda AB'den ayrılma adına oy kullanan kişilerin iklim değişikliği konusunda çok veya aşırı derecede endişeli olma oranını %17 olarak belirlerken, AB'de kalma adına oy kullanan kişilere oranlandığında ise bu oranın %32 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oranlar kısmen de olsa iklim değişikliğine tepkinin oylar arasındaki dağılımını göstermiştir. Ayrılmak adına oy kullanan bireylerin sadece %53'ü iklim değişikliğinin kesinlikle gerçekleştiğini düşünüyorken, kalmak adına oy kullanan bireylerde bu oran yaklaşık %7'i bulmaktadır (Fisher vd. 2018, s. 19). Conres şirketinin yaptığı aynı konulu araştırma sonucunda ise Brexit referandumunda ayrılma

yönünde oy kullanan kişilerin ayrılmama yönünde oy kullanan kişilere oranla iklim krizine daha az duyarlı oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrılkçılara göre, medya organları iklim krizini abartılı bir şekilde ifade etmekte, İklim krizi doğa kaynaklı ilerlemekte ve petrol türevi yakıtların kullanımı herhangi bir probleme vesile olmamaktadır (Vaughan, 2016).

2019 yılında BK hükümeti net sıfır emisyon hedefleri kapsamında taahhütlerde bulunmuş, 2021 yılında dönemin Başbakanı Boris Johnson; 2030 yılına kadar benzinli ve dizel minibüs ve otomobil satışına son verilmesi, bazı hanelerin gaz kazanlarından ısı pompaları gibi düşük karbonlu ısıtma sistemlerine geçmesine yardımcı olacak hibeler sağlanması ve çiftçilerin düşük karbonlu tarım yöntemlerini kullanmaları için teşvik edilmeleri gibi maddeleri içeren strateji belgesini açıklamıştır (Climate Change Committee, 2021). Strateji belgesinin açıklanmasından sonra uzmanlar, belgenin gerekli detaylara sahip olmadığını ve maddeler arasında boşlukların var olduğunu belirtmiştir (Friends of the Earth, 2022). Friends of the Earth (2022) adlı çevre örgütü petrol ve türevi yakıtların kullanımına son verilme sürecini, iklim değişikliği konularında alınması gereken önlemler için gerekli olan finansman bilgisini, sürdürülebilir uçak yakıtlarını, karbon salınımını, henüz piyasada tanınırlığı olmayan, büyük ve küçükbaş hayvanların metan gazı salınımını önleyen sihirli yem ile hükümetin yol ve havaalanı yapımı adına ayrılan 27 milyon sterlin bütçeli kendi projelerinin sonucunda açığa çıkan karbon emisyon oranlarının hesaba katılıp katılmadığı gibi başlıklar ile ilgili çekincelerini belirtmiştir.

BK için ulusal meteoroloji hizmeti veren Met Ofis (2022) tarafından yapılan açıklamada Temmuz 2022 tarihinde yaşanan sıcaklıkların 1976 yılında yaşanan sıcak hava olaylarını bile geçtiğini bildirmiştir. Tam bu sırada ClientEarth Çevre Hukuku Derneği Ocak ayında BK hükümetine karşı yüksek mahkemede açtıkları davayı kazandıklarını duyurmuşlardır (ClientEarth, 2022). Düzenlenen duruşmaları izleyen ClientEarth Derneği (2022), hükümetin, BK'nin net sıfır hedefine giden yolda beş yıllık dönemler boyunca üreteceği toplam sera gazı miktarını sınırlayan yasal olarak bağlayıcı karbon bütçesi hedeflerini karşılamak için emisyonları yeterince azaltamayacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, aynı dernek net sıfır politikalarının ve hedeflenen etkileri hakkında Parlamento'nun ve halkın yeteri kadar bilgi alabileceği detaylara sahip olmadığını bildirmiştir. Ayrıca, derneğe göre politikaların etkisine

ilişkin herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır ve tartışmalar teorik düzlemi aşmamaktadır.

ClientEarth Derneği, bu önermelerin ışığında BK Hükümetinin iklim değişikliği yasası kapsamında vazifelerini aksattığını öne sürmüştür. Bu davaya yönelik yüksek mahkeme davacı ClientEarth'ü ile diğer iki çevre ve hukuk örgütlerini haklı bulmuş ve hükümetin iklim politikaları üretme yükümlülüklerini karşılamadığını tespit etmiştir. Sonrasında, Ekim 2022'de BK hükümeti, Yüksek Mahkeme'nin kararına yönelik temyiz başvurusu yapmayacağını duyurmuştur (ClientEarth, 2022). Davanın avukatlarından Katie de Kauwe, kararın iklim ve çevrenin korunması ve yürütülen politikaların şeffaflığı adına büyük bir zafer olduğunu bildirmiştir. Görevli diğer bir avukat olan Sam Hunter Jones ise davayı iklim değişikliği ve bu konuda geç kalınması ile ilgili çok önemli bir kazanç olarak gördüğünü ve kararın hükümeti gerekli adımları atması hususunda zorlayacağını belirtmiştir (Gayle, 2022).

2021 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nın Glasgow, İskoçya'da düzenlenmesinden sonra, Şarm El-Şeyh, Mısır'da düzenlenen 2022 konferansına BK adına Başbakan Rishi Sunak iç ekonomiye odaklanıldığı için katılmayacağını bildirmiştir (Mason ve Horton, 2022). Mısır zirvesi emisyonları azaltmaya, iklim değişikliğine karşı ülkelerin yapacakları hazırlıklara ve gerekli desteğe odaklanmışken Sunak'ın katılmama kararı hem içerden hem dışardan tepkilere yol açmış, Rishi Sunak baskılardan sonra katılacağını belirtmiştir. Yeşiller Partisi Milletvekili Caroline Lucas, Başbakan Sunak'ın dünyanın gözü önünde korkunç bir hatadan döndüğünü ve COP27'ye katılmak konusunda çelişki yaşadığı için güvenlerini büyük oranda yitirdiklerini ifade etmiştir (BBC News, 2022).

BK'de Brexit sonrası neoliberal politikalar ekonomik büyüme ve ticaret anlaşmaları arayışları ile birleşen deregülasyon ve piyasa odaklı yaklaşımlara yönelmiş böylece çevre politikaları ve iklim değişikliğini yönetmek adına olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır. Azalan çevre düzenlemeleri ve iklim hedeflerine yönelik zayıflayan taahhütler, ülkenin acil çevresel zorluklarla etkin bir şekilde mücadele etme becerisini zayıflatmıştır. Kısa vadeli ekonomik kazanımların, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve iklim direncinden önce gelmesi riski artmıştır. İklim politikalarının sağlam, adil ve uluslararası iklim taahhütleriyle uyumlu olmasını sağlamak dünya adına önemli olsa da, görülmektedir ki ekonomik kaygılar bu dönemde öncelikli hale gelmiştir.

BK, Brexit kararının ardından Avrupa Komisyonu'nun olası bir program boşluğunu çevre koruma görevleri adına kapatabilmek için 2021, Kasım tarihinde OEP'yi kurmuştur. 24 Ocak 2022 tarihinde bir yıl önce yayımlanan çevre yasasını resmen kabul etmiştir. Çevre Koruma Ofisi, hava kalitesini, su ve kaynaklarının verimli kullanımını, plastik atık kontrolünü ve biyoçeşitlilik alanlarını önceliklendirerek hedeflere ulaşma aşamasında düzenleyici bir yol üstlenmiştir (OEP, 2022). Resmi olarak kabul edilen politika aynı zamanda OEP'nin nasıl hareket edeceğini de belirlemiştir. Bu belirlemeye göre kamu kurumlarının yasalara uymak zorunda olduğu ve yürütme makamlarının tüm koşulları dikkate alarak öncelikle en çok ihtiyaç duyulan alanlara yöneleceği belirtilmiştir. Kamu makamları ile ilgili madde, çevresel koruma ve sürdürülebilirlik hedeflerinin başarısının öncü olan kamu yetkililerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Diğer eylemlerle de OEP'nin faaliyetleri açısından kaynaklarının ihtiyaca göre hedeflenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Wright ve Oldfield, 2022).

Kamu kurumları ile OEP arasında oluşan organik bağ, hükümet tarafından OEP'in hesap verebilirliğini sağlamak için rehberlik etme yetkisini üzerine almıştır. Ancak, tarafsız bir gözlemci olması için kurulmuş olan bir kurumun hükümet tarafından yönlendirilme düşüncesi, yorumcular cephesinde tarafsızlığa gelen bir darbe olarak görülmüştür. OEP Başkanı Dame Glenys Stacey, gözlemciliğin bağımsızlığının öneminden bahsetmiş ve işlevsel olarak başka kurumlara bağımlı olmamanın ilerleyen süreçte erişilebilir olduğuna değinmiştir (Salvidge ve diğerleri, 2021). Aynı zamanda Lordlar Kamarası Liberal Demokratlar Başkan Yardımcısı Kate Parminter, kabul edilen çevre yasasında boşlukların olduğunu öne sürmüştür. Bu yasaların çevre konusunu politika oluşturucuların merkezine almaları için bir araç olarak kullanılması gerektiğini ancak rehberlik etmek adına yapılan müdahalelerin vergi, yapılan harcamalar ve savunma politikaları gibi alanların denetimlerden muaf bırakıldığını belirtmiştir (Salvidge ve diğerleri, 2021).

Yapılan yasal düzenlemelerde oluşan boşlukların hem toplum hem de çevre örgütleri tarafından endişe içerisinde karşılanmasını doğrulayacak bir gelişme ise 28 Ekim 2022'de OEP Başkanı Dame Glenys Stacey tarafından yapılan açıklama ile gün yüzüne çıkmıştır. Stacey, Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanı Therese Coffey tarafından yapılan çevresel hedefler için belirlenen yasal sürenin karşılanmadığı açıklanmasının ciddi ve endişe verici olduğunu, politik önceliklerde çevresel düşüş yaşanması ile

durumla mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Environmental Protection Office, 2022). Açıklamanın ardından 42 adet çevre ve koruma örgütü bir araya gelerek 1 Aralık 2022 tarihinde yayımlanmış olduğu açık mektupta Bakan Coffey'in açıklamasına tepki göstermişlerdir. Bu durumu, kabul edilen çevre yasasının yasal gerekliliklerini karşılayamama hali olarak tanımlamışlardır (Members of Greener UK, Wildlife and Countryside Link and the Healthy Air Coalition, 2022).

Çevre hukuku örgütü ClientEarth başkanı Kyle Lischack çevresel kanunların sınırlarının belirlendiği ve geleceğe dair hedeflerin konulduğu çevre yasası çerçevesinde, sınırlılıklar uyulması gereken kurallar ile zorunlu hale getirilmiş olsa bile, henüz yasa maddelerinin kesinleşmemiş olduğunu gördüklerini belirtmiştir. Lischack, yeni kanunlar ile koruma altına alınmaya çalışılan çevresel düzenlemeler ile ilgili kuralların ciddiyet ile uygulanmadığı takdirde, düzeltilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Hükümetin taahhütleri arasında yer alan biyolojik çeşitlilikte yaşamakta olan düşüşün engellenemeyeceği, su ve hava kirliliğinin önlenemeyeceği ve hesap verilebilirliğin sağlanamayacağını ortaya koymuştur (ClientEarth, 2022).

İklim Değişikliği Komitesi'nin hazırlanmış olduğu İklim Değişikliği Yasası'nın gerektirdiği şekilde iklim değişikliğine hazırlık konusunda iki yılda bir kaydettiği ilerleme raporu aynı zamanda AB'den ayrılma sonrası uyum raporu bağlamında değerlendirilmiştir (Climate Change Committee, 2023, s. 12). Raporda (2023, s. 18) BK içerisinde kanunların yeniden yapılandırılması adına konulan hedeflere varılamaması, ülkenin iklim krizi açısından istenen noktaya ulaşması adına en az on yıla mal olduğu belirtilmiştir. BK Hükümeti'nin iklim değişikliği ulusal uyum paketi kapsamında değişen planlama ve politikalar içerisinde iklimin tanınması çoğu alanda bazı politikalarla birlikte artış gösterirken uyum politikasına yönelik mevcut yaklaşımın sahada ilerlemeye yol açmadığı ve önemli politika boşluklarının var olduğunu da ortaya koymuştur. İklim değişikliği için tamamen güvenilir bir planlama, incelenen 45 uyum alanı içerisinde sadece 5'i özelinde görülebilmektedir. Raporda yer alan uyum alanlar değerlendirildiğinde, biyolojik çeşitlilik başlığının belirsizlik arz ettiği ortaya çıkmıştır. İklim değişikliğine maruz kalarak etkilenen ve devamlılığı açısından desteklenmesinin önemli olduğu biyolojik çeşitlilik ile birlikte karasal ve tatlı su habitatlarının çevresel sağlığına ilişkin mevcut göstergeler çoğunlukla ya durgun ya da azalan bir oran göstermiştir (Climate Change Committee, 2023, s. 14).

2019 yılında yayımlanan Doğa Durumu raporunda BK sınırları içerisinde türlerin %15'inin nesli tükenme tehlikesi altındayken, değerlendirilen 8431 türün 133'ünün soyunun çoktan tükenmiş olduğu belirtilmiştir. 1970'lerden sonra ise daha fazla canlı türü tehlike altındadır ve canlı popülasyonlarında %41 oranında düşüş görülmüştür. 2010 ve 2015 yılları arasında ise BK sularının deniz taban habitatları dipile temas eden balıkçılık araçları tarafından fiziksel olarak bozulma oranı %57 olarak açıklanmıştır (Doğa Durum Raporu, 2019, 9-61). Bu canlı türlerinin korunması amacı ile yeni yasal sınırlılıklar getirilmiş olsa da yeterli olamamıştır ve birlikte yapılması planlanan uygulamalar ile finansman hakkında ayrıntılı bilgilerin eksik olduğu raporda yer almıştır (Climate Change Committee, 2023)

Çeşitli sektörlerde kullanılan kimyasalların türevleri ve oranları da çevre için önemli bir yer teşkil etmiştir. Brexit ile birlikte Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Protokol (REACH)'ünden çıkan BK aynı zamanda 23.000'den fazla kimyasalın ve önemi yüksek madde bilgilerinin yer aldığı veri tabanına erişim hakkını kaybetmiştir. Yeni gelen çevre yasal düzenlemeleri ile birlikte BK REACH protokolünün yerine Ulusal Denetim Ofisi'nin kurmuştur, ancak tam anlamı ile benzer kapasitede çalışabilmesi için dört yıllık bir zaman diliminin geçmesinin gerektiği belirtilmiştir (Cater, 2023).

BK'nin başka ülkeler ile ticaret yapabilmesi adına yeniden hazırlayarak yürürlüğe koyduğu ticaret antlaşmaları ile karbon emisyonları da düşündürücü bir hale gelmiştir. Ticaret antlaşmalarıyla limit konulan karbon yoğun mal ve hizmet alış ve satışlarının oranlarda artışa yol açması durumunda, 2050 yılına kadar ulaşılması istenen sıfır karbon emisyonu hedefinden uzaklaşabileceği durumu ortaya çıkmıştır. Hükümet bu dönem içerisinde Japonya, Kanada ve Meksika'nın yer aldığı pek çok ülke ile ticaret antlaşması yapmıştır. Bu ülkeler ile yapılan antlaşmalarda karbon emisyonları üzerinde ayrıntılı bir bilginin olmayışı Kanada'dan ithal edilen düşük kaliteli domuz eti ve Meksika'dan alınan yüksek karbonlu sığır eti gibi ürünler konu ile ilgili şüphelere neden olmuştur. Aynı tereddüt AB yerine, ithalat ve ihracat konusunda Avusturalya'nın tercih edilmesi sebebi ile uzayan mesafeler karbon üretimini artırmıştır (Anderson, 2023).

Brexit sonrası çevre politikaları, Brexit öncesinde de olduğu gibi neoliberal doktrin çerçevesinden çıkamamıştır. Ancak, istatistiki bilgiler ve emisyon oranları gibi göstergeler BK'de çevresel anlamda işlerin daha kötüye gittiğini de göstermektedir.

AB döneminde ülkede tesis edilen çevresel uygulamalar yerini tamimiyle BK merkezli yapılara ve politikalara bırakmıştır. BU yeni yaklaşımın adı da ‘Yeşil Brexit’ olmuştur.

4.2 Yeşil Brexit

Çevre koruma ve sürdürülebilirlik alanlarında BK adına AB’den çıkışı ifade eden Yeşil Brexit tanımı aynı zamanda ülkenin çevresel olarak toparlanabilmesi, iklim değişikliği ile başa çıkabilmesi ve bu alanlarda öncülük edebilmesi için bir fırsat olarak görülmüştür. Yeşil Brexit BK’nin çevresel konular ve iklim değişikliği konularını kendi çerçevesinde değerlendirerek ülke bazında önceliklerine odaklanarak yeni yasal düzenlemeler oluşturması anlamına gelmektedir. 2017-2019 yılları arasında Çevre Bakanlığı görevini üstlenen Michael Gove (2018) Prosperity UK adlı siyasi oluşumun düzenlediği konferansta yaptığı konuşmasında, AB üyeliğinin çevre koruma kanunları üzerindeki etkisinin yadsınamaz derecede önemli olduğunu ve bu ağırlığın aynı zamanda insanlar üzerinde de farkındalıkların ve yasalara uyma oranlarının artmasını sağladığını bildiğini belirtmiştir.

Brexit sonrası çevre uygulamalarının ilk sorumlu bakanı olan Gove’un yaptığı konuşma Green Brexit yaklaşımının genel hatlarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Gove, BK’nın sürdürülebilirlikte yenilikçi olma ve yeni küresel standartlar belirleyerek daha fazla refah yaratma potansiyelini vurguladığı konuşmasında, sürdürülebilir ekonomik büyüme için sağlıklı bir çevrenin önemini vurgulamıştır. Genel olarak konuşma, AB dışında olumlu bir değişim ve refah potansiyeline odaklanırken aynı zamanda çevresel kaygıları ele alma ve BK için sürdürülebilir bir gelecek sağlama taahhüdü için belli başlıklar ortaya koymuştur. AB’de kalma yönünde oy kullananların endişelerini ve umutlarını dikkate almanın önemini kabul etmenin altını çizen Gove, Brexit’in BK için özellikle çevre standartlarını korumak, tarım, balıkçılık, yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğinin hafifletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması, döngüsel ekonomi ve atık azaltma gibi başlıklarda sunabileceği fırsatları anlatmıştır.

Gove, AB’den ayrılmanın bu olumlu gelişmeler üzerinde yaratabileceği muhtemel negatif etkiler hakkında oluşan endişelere hak verdiğini ancak İngiltere Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı olarak hızlı bir şekilde hareket ederek gerekli düzenlemelerin yapılıp yeni mekanizmaların oluşturulacağını ifade etmiştir (Department for Environment, Food & Rural Affairs, 2018). AB döneminde tesis

edilmiş çevre standartlarını korumak BK'nın Yeşil Brexit bağlamında ilk hedefi olmuştur. Brexit sonrasında yürürlüğe giren yeni çevre yasaları ve yönetmelikleri içerisinde BK içerisinde çevre koruma ve iyileştirmeyi hedefleyen yeni bir yönetim sistemi kurulmuştur (Petetin vd., 2019, s. 4). Bu yeni strateji Yeşil Brexit'in ana hatlarını ve ilkelerini açıkça belirlemiştir. Bu ilkeler doğrultusunda, BK doğal kaynakları, biyolojik çeşitliliği, hava ve su kalitesini korumak için AB tarafından oluşturulan mevcut çevre standartlarını korumayı ve hatta bu standartları aşmayı taahhüt etmiştir.

Yeşil Brexit yaklaşımında tarım ve balıkçılık ayrı ayrı ele alınmış başlıklar olarak öne çıkar. Bu dönemin BK hükümeti tarafından her iki sektörün de çokça önemsendiğini gösterir. Yeşil Brexit, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmeyi, kimyasal girdilere olan bağımlılığı azaltmayı, toprak sağlığını iyileştirmeyi ve organik tarımı desteklemeyi öncelik haline getirmiştir. Hükümet tarım ile ilgili olarak yeni bir destek sistemi oluşturmuş bu destekler ile hayvan sağlığı ve gıda emniyeti konularında standartları korumaya çalışmıştır. Balıkçılık yönetiminde ise stokların ülke lehinde güncellenerek uzun süreç içerisinde sürdürülebilir bir sektör haline gelmesi adına önlemler geliştirilmiştir. Balıkçılık sektöründe, sürdürülebilir balıkçılık uygulamaları, deniz yaşam alanlarının daha etkin korunması ve balık stoklarının sorumlu bir şekilde yönetilmesi hedeflenmiştir. (UK Government, 2018).

Döngüsel ekonomi ve atık azaltma yönündeki taahhütler Yeşil Brexit yaklaşımının diğer öne çıkan başlıklarıdır. Yeşil Brexit, kaynakların verimli kullanıldığı, atıkların en aza indirildiği ve geri dönüşüm ve yeniden kullanıma öncelik verildiği döngüsel bir ekonomiye geçişi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Plastik atıkları azaltmayı, sürdürülebilir tüketim ve üretimi teşvik etmeyi ve atık yönetimine yenilikçi yaklaşımlar geliştirmeyi hedeflemektedir. Atık azaltma politikaları bağlamında bazı düzenlemeler yapılmıştır ve birtakım süregelen uygulamalarda da iyileştirmeler hedeflenmiştir. Bu uygulamalar ve yenilikler arasında meşrubat şişe ve kapları için depozito planı düzenlenmesi, ürün ve gıda paketlenen atıklarının azaltılması adına üretici firmaların sorumluluklarının artırılması ve OECD ülkeleri dışında yer alan devletlere plastik ve türevi atıkların gönderilmesinin durdurulması yer almıştır (UK Government, 2021, s. 159) .

Yeşil Brexit, yenilenebilir enerji üretimini artırarak, sera gazı emisyonlarını azaltarak, temiz teknolojilere ve altyapıya da yatırım yaparak düşük karbonlu bir

ekonomiye geişi hızlandırmayı amaçlamıştır. Yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğinin hafifletilmesi bağlamında, hükümet hedefleri arasında hava kirlilik oranlarının azaltılması, toplum sağlığı düzenlemelerin yapılması ve emisyon oranlarının düşürülmesi adına yeni teknolojilerin ve araçların yapılandırılması hedefleri yer almıştır. Yeşil Brexit ile AB'den ayrılmanın her ne kadar BK adına kendi özel gereksinim ve önceliklerine daha fazla yönelmesine neden olacağı belirtilmiş olsa bile pek çok çevre kurum ve kuruluşu bu durumun çevre koruma yöneliminde zayıflığa yol açabileceğini belirtmiştir.

Green Brexit: Rhetoric or Reality? (Moore vd., 2019, s. 37) başlıklı makale BK hükümetinin 'Yeşil Brexit' sağlama vaadini eleştirel bir gözle incelemesi bakımından önemlidir. Makale Brexit'ten sonra belirli çevre standartlarının gerçekten korunup korunmadığını tartışır. Yazarlar, Yeşil Brexit için ele alınması gereken üç temel zorluğun altını çizmektedirler. Bu zorunluluklar, çevresel yönetim açığı, daha zayıf çevresel standartlar riski ve BK genelinde çevre politikasının etkin koordinasyonudur. Makale, ilk olarak potansiyel yönetim boşluğuna ilişkin tespitleri ortaya koyar ve AB'nin izleme ve uygulama işlevlerinin yerini alacak yeni bir Çevre Koruma Ofisi'nin (OEP) oluşturulmasını önerir. Makale ayrıca, gelecekteki ticaret anlaşmalarının iç politikalar üzerindeki potansiyel etkisi ve standartlar üzerindeki siyasi dalgalanmaların etkisi dâhil olmak üzere çevre standartlarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin endişelerin altını çizer. Yazarlar, çevresel altyapıya yatırım çekmek için istikrarlı bir politika çerçevesine duyulan ihtiyacın altını çizer. Tam bu noktada, Yeşil Brexit'in de daha önceki AB kaynaklı uygulamalarda da olduğu gibi piyasalarla uyum içinde hareket etmesi zorunluluğu bir kez daha ortaya çıkar. Uygulamalar değişmektedir, ancak neoliberal piyasa ekonomisinin felsefesinden sapmama kuralı hiç değişmemektedir.

1998'de İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'ya önemli yetkiler veren İngiltere'nin yetki devri düzenlemesi, Yeşil Brexit bağlamında ele alındığında oldukça problemli bir hale geldiği söylenebilir. Devredilen idareler, Madde 193 [TFEU] uyarınca AB'nin asgari çevre standartlarına tabi olmakla birlikte, Krallık bünyesindeki ülkelere daha gelişmiş çevre politikaları izleme fırsatı vermişti. Örneğin, İskoçya ve Galler, İngiltere'den daha iddialı iklim politikalarına sahipken, Galler'in daha iddialı atık politikaları, sürdürülebilir bir kalkınma gündemi ve bir Gelecek Nesiller Komiseri vardır. (Burns ve Carter, 2020, s. 6) Yeşil Brexit, BK nezdinde yeni ve daha güçlü bir

ekolojik anlayış önerse de, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da halihazırda İngiltere'den daha ileride olan çevresel standartları düşürme riski ortaya çıkarmıştır. AB gibi ortak bir çerçevenin olmaması, BK'da gerçekleşen düzenlemelerde ve politika tutarsızlıklarında potansiyel bir ekolojik gerileme endişesini arttırmıştır. Yeşil Brexit BK'nın dört bileşen ülkesi için de yürürlükte, ancak ülkeler arası uyumun gerçekleştirilememesi ve dört ülkenin tamamının AB'ninkine benzer bir asgari çevre politikası standardı üzerinde anlaşmaya varamaması Yeşil Brexit uygulamalarının gecikmesine sebep olmaktadır.

Ortaya çıkan bilgiler ışığında, Brexit sonrası BK çevre politikalarının iyiye gitmediği gözlemlenebilen bir gerçekliktir. AB kurumları ve denetim mekanizmaları yerine konanlar uyum halinde ve tam teşekküllü bir şekilde hizmet verememektedir. BK Hükümeti'nin iklim değişikliği ulusal uyum paketinin ağır aksak ilerlemesi, küresel bağlamda oldukça tehlikeli bir şekilde büyüyen iklim krizinin hızı karşısında BK'yi savunmasız bırakmaktadır. BK genelinde türü tehlikede olan hayvanların, Brexit sonrasında hayatta tutulma oranlarında hiçbir iyileşme gözlemlenmemektedir. REACH'e erişim kaybı nedeniyle BK'nin zararlı kimyasallar veri tabanına erişim kısıtlılığı, durmaksızın ve büyüyerek işlemek durumunda olan neoliberal üretim zinciri göz önüne alındığında halk sağlığı açısından riskler getirmiştir. Değişik isimde ve türde hizmet veren çevre kurum ve kuruluş raporları bir hususta ortaklaşmaktadır, bu husus BK'nin iklim kriziyle baş etme kapasitesinin Brexit sonrasında zayıfladığı gerçeğidir.

Yeşil Brexit, BK'nın çevresel alanda sürdürülebilirlik ve iklim değişikliğiyle mücadelede net bir program ortaya koymayı hedefler. Michael Gove'un konuşmasında belirttiği gibi, AB üyeliği BK'nın çevre koruma yasaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak Brexit sonrası, BK kendi çevresel önceliklerine odaklanarak daha esnek ve yenilikçi çözümler geliştirmeyi hedeflemiştir. Yeşil Brexit çevresel standartları korumak ve hatta onları daha da güçlendirmek için yeni yasal düzenlemeler oluşturmayı amaçlar. Bu çerçevede, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek, plastik atıkları azaltmak, yenilenebilir enerji üretimini artırmak ve atık yönetiminde döngüsel ekonomiye geçişi desteklemek gibi hedefler belirlenmiştir.

Çevresel koruma ve sürdürülebilirlik faaliyetleri son yıllarda neoliberalizm ile ilişkili kalmak durumunda olmuştur. Özellikle doğal alanların neoliberal ilkeler gereği özelleştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir büyüme ile uluslararası engelsiz

ticaret hedefleri bağlamında –gerekirse- feda edilmesi neoliberal konsensüsün temel uygulamalarından olmuştur. (Livermann ve Vilas, 2006, s. 328). BK, 2021’de Ortak Pazar ve Gümrük Birliği’nden çekilirken, AB’yle ticaret yapan şirketler yeni kurullarla, bürokrasiyle ve bazı ürünlerde yeni kontrollerle karşı karşıya kalmıştır (David, 2023). BK hükümeti tarım ilaçlarının kullanımı ve oranları düzeyinde bir takım yeni düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır. Bu yenilikler, çevre alanında faaliyet gösteren STK ve diğer çevre kuruluşlarında kuşkuya yol açtı. BK ticaret anlaşmalarının çevre politikaları üzerindeki etkisi ve bu nedenlerden dolayı çevresel standartlardaki siyasi dalgalanmalar gibi konular da dikkate alınması gereken endişelerdir.

Yeşil Brexit’in pratik uygulamaları ve çevresel politikaların koordinasyonu konusunda İngiltere’nin İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ile uyumlu bir çevre politikası standardı üzerinde anlaşmaya varma konusunda zorluklar yaşadığı gözlemlenmektedir. BK’nın bu dört bileşen ülkesi arasındaki yetki devri ve çevresel koordinasyonla ilgili zorluklar iklim kriziyle mücadele bağlamında BK’yı yavaşlatmaktadır. İskoçya ve Galler yönetim yapıları hakkında istişareler başlatırken, İngiltere kendi modelini izleyerek ortak tasarım ve bölgesel eşitsizlikler hakkında endişelere yol açmıştır. Hükümet 25 Yıllık Çevre Planı ve Taslak Çevre (Yönetim ve İlkeler) Yasa Tasarısı gibi girişimler yoluyla bu endişeleri giderme çabaları içindedir, ancak çevresel ilkelerin ve korumanın hangi ölçüde sürdürülebileceği ve güçlendirilebileceği konusunda şüpheler devam etmektedir (Burns ve Carter, 2020, s. 7). Bu durum, BK’nın çevresel konularla ilgili kapasitesinin Brexit sonrasında zayıfladığı ve iklim kriziyle baş etme konusunda savunmasız kaldığı anlamına gelebilir. Yeşil Brexit, BK’nın çevresel konularda liderlik rolü üstlenme ve sürdürülebilirlik için yeni fırsatlar yaratma potansiyelini temsil etmektedir. Ancak, bu hedeflere ulaşmak için çevresel yönetişimin güçlendirilmesi, standartların korunması ve çevre politikalarının etkin bir şekilde koordine edilmesi gerekmektedir.

İklim ve çevre krizleriyle mücadelede Yeşil Brexit’in öncelikleri ve politikaları, hala neoliberal piyasa ekonomisinin mantığına bağlı kalmaktadır. Yeşil Brexit sadece çevresel konuları ele alarak büyümenin sürdürülmesini ve refahın artırılmasını hedeflemekte, daha kapsamlı bir sistem değişikliği yerine mevcut ekonomik paradigmanın sınırlarında kalabilmektedir. Yeşil Brexit, piyasa temelli çözümleri öncelikli tutarak doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını

teşvik etmek yerine, ekonomik büyümenin devam etmesi ve rekabet gücünün korunması üzerinde odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik arasında bir denge sağlamaktan ziyade, neoliberalizmin önceliklerini sürdürmektedir. Neoliberalizmin piyasa odaklı yapısı, çevresel politikaların etkin bir şekilde uygulanmasını ve toplumsal faydanın öncelenmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, Yeşil Brexit'in başarılı olabilmesi için neoliberal paradigmadan bağımsız daha kapsamlı ve dönüştürücü bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Yeşil Brexit'in neoliberalizm bağlamında eleştirilmesi, yaklaşımın çevresel politikadaki sınırlamalarını ve piyasa odaklı yaklaşımını vurgulamaktadır. Yeşil Brexit'in önceliklerinin sadece ekonomik büyümeye ve rekabete odaklandığını ve daha kapsamlı bir sistem değişikliği gerektiren çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerini göz ardı ettiğini iddia etmektedir. Bu eleştiriler, Yeşil Brexit'in gelecekteki uygulamalarının ve etkilerinin yakından izlenmesi ve çevre politikalarının daha kapsamlı bir dönüşümü için çabalamanın önemini vurgulamaktadır.

4.3 BK Ülkelerinde Neoliberalizm ve Çevre Politikaları

4.3.1 İngiltere

BK, 2016 yılında düzenlenen Brexit referandumundan önce göçmen kontrolü, paylaşılmak istenmeyen egemenlik anlayışı ve ekonomik nedenler ile yürütülen kampanyalar sonucunda AB'den ayrılmış ve Krallık bünyesinde yer alan dört ülke de ayrı ayrı bu durumdan etkilenmiştir. Bu ülkelerden göze çarpanı kuşkusuz İngiltere'dir. Kraliyet ailesine, parlamentoya ve önemli iş merkezlerine ev sahipliği yapan Londra, sanayi devriminden itibaren sanayileşmenin simgesi olan Manchester ve deniz ticaretinin simgesi olan Liverpool'u içerisinde barındırması, BK bünyesinde İngiltere'nin önemini arttıran unsurlardır. BK kapsamında değerlendirildiği zaman en yüksek nüfuslu ilk 5 şehirden 4'ü İngiltere'de yer almaktadır. Londra 2020 verilerine göre BK içerisinde 9,3 milyonluk nüfusu ile en kalabalık şehir olurken Manchester, Birmingham ve Leeds sırasıyla onu takip etmişlerdir (Clark, 2022).

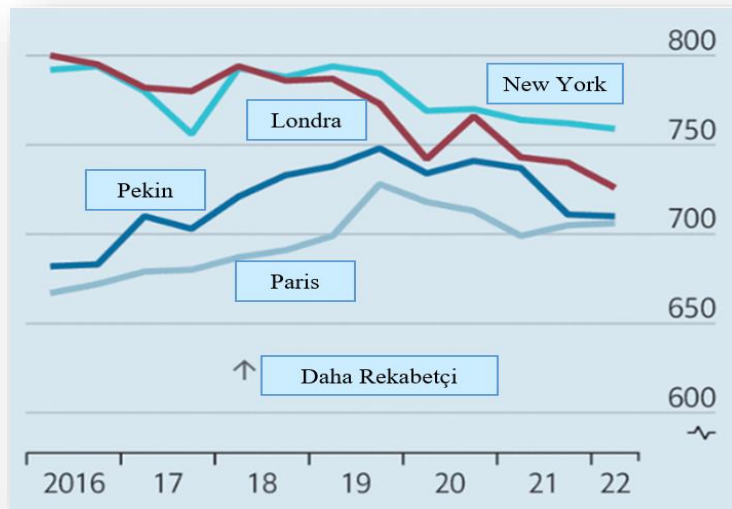
Dünyanın en tanınmış şehirlerinden birisi olan Londra, iş ve finans merkezi olmasının yansısı aynı zamanda sanat, eğitim, moda, turizm ve ar-ge çalışmaları gibi güçlü yönlerinin de öne çıkması ile küresel bir öneme sahiptir. Sahip olunan bu

özellikler belki de Brexit referandum sürecine de etki etmiş ve % 59,93'lük bir oran ile Londralı seçmenlerinin AB'de kalma yönünde oy kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 1: 2016 Brexit referandumunu Londra (Electoral Commission, 2019)

Referandum Bölgesi	Oy Kullanma Oranı %	AB Destekçisi	Brexit Destekçisi	AB Destekçisi %	Brexit Destekçisi %
Londra	69,7	2.263.519	1.513.232	59,93	40,07

Ülke geneli ayrılma kararı verse de, Londralı seçmenler AB yanlısı olduklarını göstermiştir. Referandum sonrasında yeni hükümlerin yürürlüğe girmesi ile birlikte, bu yasaların ekonomi üzerinde etkileri gözlenmeye başlanmıştır. AB üyeliğini sonlandıran İngiltere adına hazırlanan yeni düzenlemeler uyarınca Londra'da bulunan birçok banka ve finans kurumu, operasyonlarının yerini değiştirmiş veya onları küçültmüştür. Bu nedenle Londra, finans merkezi olma statüsünün bir ölçüde kaybetmiştir. BK merkezli finans şirketlerinin AB genelinde serbestçe faaliyet göstermesine izin veren pasaport haklarının kaybedilmesi de Londra'nın finansal hizmetler endüstrisine büyük bir darbe vurmuştur. Avrupa hisselerine sahip olmak isteyen AB ülke menşeli bankalar işlemlerini Londra üzerinden yapıyor olmaktan vazgeçmiş ve bu durum da Londra pazar hacminde ve finans şirketlerinin paylarında olumsuz etkiler bırakmıştır (Euronews, 2022).

Şekil 14: Küresel Finans Merkezleri Endeksi, (Z/Yen, 2022)

Bir düşünce kuruluşu olan Z/Yen Grubu'nun her altı ayda bir yayımlamakta olduğu Küresel Finans Merkezleri Endeksi Raporu'nu değerlendiren The Economist (2022), raporda yer alan grafikte Londra'nın finans merkezleri endeksindeki konumunun geriye düştüğünü bildirmiştir. Aynı zamanda 1.1 milyon istihdam sağlayan, 11 trilyon sterlin değerindeki yatırım fonlarını değerlendiren, 8.3 milyon sterlin tutarında bankacılık faaliyetlerini barındıran piyasa içerisinde 7.000 işin ve 1.3 trilyon sterlin değerindeki varlığın kaybedildiğini belirtmiştir. Şikago merkezli ticari ekipler veya Japon bankaları Avrupa'da bir merkez açmak istediklerinde artık Londra'yı değil Amsterdam veya Lüksemburg'u tercih eder duruma gelmişlerdir (The Economist, 2022).

Bu gelişmeler Londra'daki istihdam sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Pek çok işletme operasyonlarını şehir dışına taşımış, işgücünü azaltmış veya AB'den vasıflı işçi almak için girişimlerde bulunmuştur. Topham'ın (2022) belirttiği gibi gelen yeni oturma izni ve göçmenlik yasaları ile birlikte, Londra'da yaşayan ve çalışan AB vatandaşlarının hakları ve Brexit'in göçmenlik statüleri üzerindeki etkisi hususunda da endişeler doğmuştur. Bu endişeler Manchester'da da aynı şekilde hissedilmiştir. Manchester Havaalanı dâhil, Stansted ve East Midlands havalimanlarının sahibi olan MAG şirketinin CEO'su Charlie Cornish, işe alımla ilgili sorunların İngiltere'yi daha az rekabetçi hale getirdiğini söylemiş, BK ekonomisine zarar verdiğine dair şüphe olmadığını söyleyerek, çalışan kişi bulmak adına durumu büyük ölçüde şiddetlendirdiğini eklemiştir (Topham, 2022).

Belediye Başkanı Sadiq Khan, Brexit'in yaratmış olduğu hasarlar neticesinde temel hizmetlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi adına gerekli olan vasıflı çalışan sayısında artış sağlamak için kendi göçmenlik kurallarını oluşturmak istediklerini belirtmiş ve Avrupa ile revize edilmiş bir ilişki çağrısı yapmıştır (Lydall, 2023). Elbette Belediye Başkanı Khan'ın tek çekincesi ekonomi üzerine değildir, verdiği bir demeçte çevre sorunları ile ilgili endişelerine değinmiş, Brexit sonrası oluşan yönetim boşluğunun çevreye çeşitli zararlar verebileceğinden bahsetmiştir. Khan, 40 yıldır süren AB üyeliği boyunca hükümet su, hava, doğal yaşamın korunması, kimyasallar, çevre temizliği gibi pek çok başlıkta mevzuatlara uyararak sorumlulukların yerine getirilmesini sağladığını belirtmiş, AB'nin Londra'nın havasında bulunan parçacıklı madde (PM10) oranının yasal sınırlarda kalma çalışmaları için finansman sağladığını da ifade etmiştir (Cooper, 2018).

Khan'ın çekinceleri elbet boşuna değildir. Khan, hükümetin referandum sonuçlarının alınmasından ve ayrılık kararının kesinleşmesinden sonra ekonomik çıkarları önceleyerek çevre kurallarını hiçe sayıp verdiği kararlar sebebi ile karamsarlığa kapılmıştır. Ülkede en fazla enerji kullanan, Londra merkezli çok uluslu şirketlerden Ineos, Brexit boşluklarından yararlanarak 100 milyon sterlin değerinde çevre vergisi indirimi almıştır. Böylece Hükümet o zamana kadar yapmış olduğu 250 milyon sterlin çevre vergisi muafiyetlerine yenisini eklemiştir (Chapman, 2017). Friends of the Earth çevre örgütü üyelerinden Guy Shrubsole (2017), Ineos şirketinin Brexit sonrası çevre düzenlemelerinden fayda sağlamaya çalışarak korumayı zayıflatmak istediğini ve referandum kampanyası sloganı olan 'kontrolü geri al' ifadesinin, gücü karanlık lobi faaliyetleri yürüten uluslararası şirketlere vermemek olduğunun altını çizmiştir.

Ineos, ilerleyen yıllarda da çevre düzenlemelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak adına çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Aynı yıl içerisinde şirket, petrol ve doğal gaz çıkarabilmek adına çevre kirliliğine neden olma ve halk sağlığına zarar vermeyi göze almıştır. Şirket hidrolik kırma tekniğini kullanarak kültür ve çevre değerlerini korumak amacı ile kurulmuş National Trust örgütüne korunmakta olan, Antik Sherwood ormanının da içerisinde yer aldığı birinci derece sit alanı olarak kabul edilen Nottinghamshire, Clumber Park'ta jeofizik araştırması yapmak istemiştir. National Trust buna izin vermemiş ve şirket konuyu mahkemeye taşımıştır. Ineos şirketinin talebine hükümet adına hareket eden Petrol ve Gaz Kurumu izin vermiş ve dava 40 yıl süresince ülkede rastlanmamış bir olay olarak kayıtlara geçmiştir (Jones, 2017).

İklim değişikliği ve çevre kirliliğinin etkileri karşılıklı olarak ekonomi ile doğrudan etkileşim halindedir. İklim değişikliği ve çevre kirliliği sonucunda oluşan negatif durum üretim ve tüketim süreçlerini etkilerken hükümetlerce tercih edilen ekonomi politikaları da oluşan negatif sonuçlara yönelik müdahaleleri yönlendirmiştir (Angeli vd. 2022, s. 4). İngiliz Hükümeti'nin ekonomik kaygıları bazı durumlarda çevresel eylemlerin önüne geçmiş, sürdürülebilir çevre faaliyetlerinin devamlılık arz etmesi kâr etme isteğinin altında ezilmiştir. İngiltere her ne kadar AB'yi kendi elitlerinin yanında olmak ve taraflı tutumlarından dolayı eleştirse de Brexit sonrası çevre konularının göz ardı edilmesi ile aynı düzlemde eşitlenmişlerdir (Taylor, 2016). Örneğin, İngiltere'nin Yeni Zelanda ve Avustralya ile yaptığı anlaşmalarda çevre ile

ilgili bölümlerin yer almasına karşı bağlayıcı hükümlerin yer almaması dikkat çekicidir. Ülkeler arası yapılan bu antlaşmada Paris Antlaşması'na da atıfta bulunulmuş ancak sıcaklık hedefleri maddelerinin Liz Truss ve ticaret sekreteri Kwasi Kwarteng tarafından antlaşmadan çıkarılabileceği ifade edilmiştir (Coates, 2021). Bu durumun da gösterdiği gibi Brexit'ten sonra pek çok değişiklik yapılmış olsa da, çevre koruma ve iklim değişikliği konularında şikayet edilen noktadan ötesine gidilememiştir.

4.3.2 Galler

BK'yi oluşturan dört ülkeden biri olan Galler'de, İngiltere gibi referandumda oy çoğunluğunu AB'den ayrılmaktan yana kullanmıştır (Jones, 2017). %52,5'lik bir oranda Brexit referandumunda ayrılığa oy kullan Galler halkı bu süreçten etkilenen topluluklardan biri olmuştur.

Tablo 2: 2016 Brexit referandumu Galler (Electoral Commission, 2019)

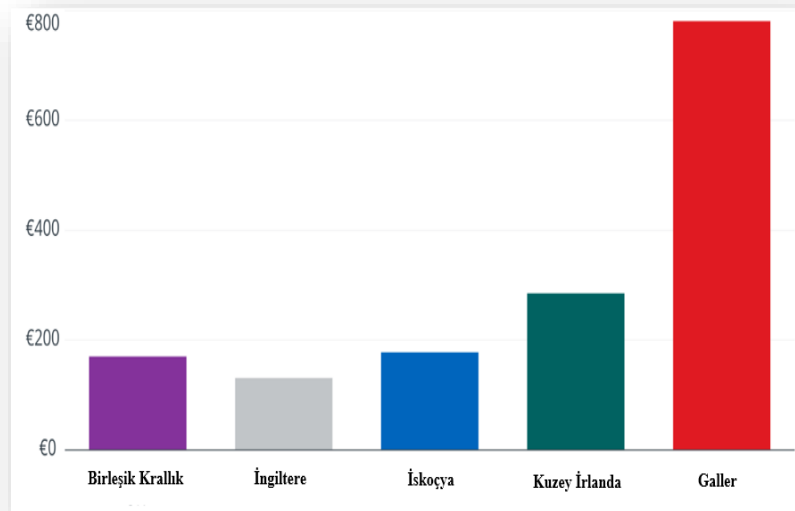
Referandum Bölgesi	Oy Kullanma Oranı %	AB Destekçisi	Brexit Destekçisi	AB Destekçisi %	Brexit Destekçisi %
Galler	71,7	772.347	854.372	47,5	52,5

Galler, AB'den ayrılma kararı sonucunda oluşan etkileri kısa sürede üzerinde hissetmeye başlamıştır. BK'nin AB üyeliği döneminde, AB ülkeleri Galler'in ihracat potansiyelinin %57,5'ini domine etmiştir (Wales Government, 2022). AB'den ayrılmak, Galler merkezli işletmelerin artık AB'ye ihracat yaparken yeni tarifeler ve ticaret engelleriyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Bu durum da mal ve hizmetlerin AB'ye satılmasını daha zor ve pahalı hale getirmiştir.

Galler, nüfusunun büyük ölçüde kırsalda yaşaması ve verimli arazileri nedeniyle bir ekonomik alan olarak tarım önemli geçim kaynağıdır. Birçok Galler merkezli çiftçi, çevresel ve kırsal kalkınma planları için fon sağlayan AB'den CAP kapsamına sübvansiyon almıştır. Galler vatandaşı çiftçiler, 2019 yılına kadar doğrudan ödeme desteği olarak yılda 322 milyon Avro almışlardır. Galler Hükümeti ise 2014-2020 döneminde Kırsal Kalkınma Programını desteklemek için 355 milyon avro

almıştır (Henderson ve Iorwerth, 2016, s. 98). Galler Araştırma Servisi Ulusal Meclisi'nin yayımladığı raporda (2016) 2009 Mayıs ayında OTP kapsamında Galler Hükümetine çiftçiler adına yapılan en büyük destek pay oranını elde ettiklerini belirtmiştir. Bu desteklerin Brexit ile birlikte var olmayacağı gerçeği Galler'deki çiftçilerin ve kırsalda yaşayan vatandaşların nasıl destekleneceğine ilişkin tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

BK hükümeti, çiftçilerin fonlama seviyelerini 2020'de 243 milyon sterlinlik bir kayıp ile açıklamıştır (Welsh Government, 2019). Ayrıca, çiftçiler en yakın ihracat pazarına sınırsız erişimini kaybetmişlerdir. BK İşçi Partisi milletvekili Gerald Jones, 2022 yılında 'Yaşam Pahalılığı Krizi: Galler' konu başlıklı toplantıda Parlamento'da yaptığı konuşmada Hükümetin, AB çiftlik finansmanının yerini aldığını belirtmiştir. Bunun sonucu olarak, Jones 2014-2020 kırsal kalkınma programının bir parçası olarak Galler'e ödenmesi gereken AB gelirlerini kestğini ve Galler'deki kırsal nüfusa verilen 243 milyon sterlinin çiftçilerin geçim kaynakları adına yıkıcı etkiler yarattığını belirtmiştir. Elbette Galler'in aldığı tüm fonlar tarımı iyileştirmek ve ortak tarım politikaları oluşturmak kapsamında kullanılmamıştır. BK ülkeleri arasında en çok kişi başına düşen fon desteği payına sahip olan Galler, AB'den aldığı yapısal fon ve diğer hibeleri altyapının iyileştirilmesi, işletmelerin desteklenmesi ile kültürel ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesi gibi projeler için kullanmıştır (Nice, 2018).

Şekil 15: BK Ülkeleri kişi başına düşen AB yapısal fonlarının tahsisi, 2014-2020

Brexit sonrasında hükümet, bu finansal desteklerin yerini alacak BK Ortak Refah Fonu (UKSPF) kapsamında yeni bir finansman programı açıklamış ve bu program ile bölgesel eşitsizlikleri azalmak ve BK genelinde ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlamıştır.

Galler Maliye ve Yerel Yönetim Bakanı Rebeca Evans'ın kabine beyanına göre 2021-2022 dönemi adına uygulanan pilot çalışma sonucunda 47 milyon sterlin değerinde destek elde edilmiştir (Clements ve O'Neill, 2022). Bu çalışma temel alınarak hazırlanan programda, Galler'e 2021-2025 yılları arasında dört dönem boyunca tahsis edileceği belirtilen destek toplamda 632 milyon sterlin fon desteğine ulaşmıştır. Evans (2002) konuşmasında ayrıca, hükümetin tarımsal faaliyetler adına 2014-2020 yılları desteklerinin yerine verdiği finansman ele alındığında Galler'deki kırsal nüfusun finansman kaybının 243 milyon sterlin olduğunu, toplam finansman açığının ise 1,015 milyar sterlini bulduğunu belirtmiştir. Yaşanan finansman kayıpları Galler Hükümeti'nin yönetişimsel becerilerini kısıtlamış, rekabet gücünü ve istihdam edilebilirlik oranını azaltmıştır. AB'den gelen fon programlarından çıkılması Galler'in çevre kirliliği ve iklim krizi gibi konulara karşı mücadelesine yönelik uluslararası çabalara katılma yeteneğini de olumsuz etkilemiştir. Ayrılık sonrası oluşan yönetişimsel eksikliklerin çevresel hasara yol açabileceğinden korkulmuştur.

Galler merkezli çevre örgütlerine göre, Galler'in mevcut yasal çerçevelerinin gerekli etki gücüne sahip olmaması Galler'in Brexit sonrasında Batı Avrupa'daki en zayıf çevresel yönetim yapılarına sahip ülke konumuna getirmiştir. (Orford ve Moran, 2021, s. 21). 2018 yılı öncesi Galler'de iktidar olan yönetim, oluşan yönetim açığını ortadan kaldırma sözü vermiştir, ancak bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Mevcut yönetimin yasama tasarısının içerisinde böyle bir vadin bile yer almamış olması Batı Avrupa'daki en zayıf çevresel yönetim yapılarına sahip olma söylemini güçlendirmektedir (Welsh Parliament, 2022). Sürdürülebilir çevresel önlemlere geçiş sürecinde oluşan boşluğu doldurmak adına Galler hükümeti geçici çevre koruma önlemleri almıştır. Ancak, çevre sektörü yetkilileri bu geçici tedbirlerin dar kapsamının Galler'de bir yönetim boşluğu olduğu anlamına geldiğini iddia etmişlerdir (Orford, 2022).

Brexit sonrası Galler'in karbon emisyon düzenlemelerinden etkilenme süreci BK tarafından uygulanan politikalara bağlı olmuştur. AB üyesi ülkeler 2005 yılından sonra emisyon oranlarını düzenlemek adına AB Emisyon Ticaret Planı (ETS)'na tabi

olmuşlardır (European Commission, 2020). Referandum sonrası Emisyon Ticaret Planından çıkan Hükümet, kendi emisyon ticaret planını yayımlamıştır. 2021 yılında BK karbon tonu başına ödenecek minimum tutarı 22 sterlin olarak belirlerken, AB bu oranı 44 sterlin (51 Avro) olarak belirlemiştir, ancak daha sonra AB fiyatlandırmasına paralel olarak artışa gitme eğilimi göstermiştir. Aynı zamanda, AB'nin kademeli şekilde azaltacağını vadettiği ücretsiz ödenek tarifelerini BK bu sistem ile giriş yapmıştır. Bu tarife ile rekabet gücü veya ekonomik getirisi yüksek olan sektörlerdeki firma veya kuruluşlara karşı karbon emisyon oranlarını belirlenen seviyeye düşürmeleri adına bir yaptırım uygulanmamakta ve firmalar emisyonlarını azaltmak amacı ile yeterince teşvik edilmemektedirler (Ralston, 2023). Galler'i de kapsayan bu uygulamalar istenilen hedeflere ulaşmayı geciktirmiştir.

Gıda ve çiftçilik konuları ile ilgili kurumu olan Sustain'in (2023) ifade ettiği gibi, BK'da endüstriyel olarak yetiştirilen tavuklar, domuzlar ve süt inekleri, günde 50.000 tona eşdeğer, muazzam miktarda zehirli atık üretmektedir. Bu atık nitratlar, fosfatlar ve antibiyotiğe dirençli bakteriler gibi zararlı maddeler içerir. Mevcut atık hacminin toprağın atık nitratları emme kapasitesini aşması ve bu durumun nehirlerin kirlenmesine ve yaban hayatına zarar veren alglerin oluşumuna neden olması, Galler'in İngiltere sınırında bulunan Wye Vadisi boyunca uzanan endüstriyel çiftliklerde gerçekleşmektedir. Çiftlikler kendi kapasiteleri dâhilinde her gün 2.500 ton zehirli hayvan atığı, 13.038 ton nitrojen ve 4.443 ton fosfat üretmektedir (Sustain, 2023). Sustain'e (2023) göre BK'de nitrojen kirliliğinin %40'ından fazlası hayvan gübresine atfedilir. Galler'i de etkileme kapasitesine sahip Wye Vadisi gibi yoğun hayvancılık yapılan alanlar, her gün büyük miktarlarda gübre, nitrojen ve fosfat üretmektedir. Buna rağmen, endüstriyel hayvancılık birimleri planlama onayı almaya ve inşa edilmeye devam etmektedir. Kirlilik ve biyo-çeşitliliğin azalmasını ve hayvancılık uygulamalarının geliştirilmesi için yerel planlama düzenlemelerinin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, planlama politikasında iklim değişikliğine, doğaya ve biyolojik çeşitliliğe öncelik veren ulusal hükümet reformları eklenmelidir. Bu da en başta en çok kirlüten endüstrilerin çevresel etkilerini açıklama zorunluluğunu ve açık hasar kanıtı olan projeleri reddetmeyi gerektirecektir.

Temmuz 2020'de, Wye Nehri'nin bir kolu olan Llynfi boyunca yaşayan insanlar suda yüzlerce ölü balık görmüştür. Ancak AB finansmanlarının kesilmesinden sonra güç kaybeden Galler Doğal Kaynaklar Kurumu olaya yeterince müdahil

olamamış ve inceleme yapamamıştır (Bullough, 2022). Ülkenin güneyinde bulunan nehir ve akarsular için de durum aynıdır. Galler'in daha güneyinde, Usk Nehri boyunca da habitat bozulmuş ve alabalık stokları ise rekor düzeyde en düşük seviyelere ulaşmıştır (Mawle ve Fifm, 2021, s. 6)

Bullogh'un (2022) belirttiği üzere 1980'lerin sonlarında, Galler'deki su şirketleri İngiltere'dekiler gibi özelleştirilmiştir. Bu şirketler tarafından sağlanan su hizmetlerinin fiyatlandırılması, Su Hizmetleri Düzenleme Kurumu tarafından düzenlenir ve müşteriler için adil ve makul ücretler sağlanır. Ek olarak, su şirketlerinin çevresel performansı bölgeye bağlı olarak Çevre Ajansı veya Galler Doğal Kaynaklar tarafından izlenir ve kontrol edilir. Fakat Brexit ile kurumların artan sorumlulukları, değişen iş yükü oranları ve AB hibelerinin kesilmesi ile bütçelerde yapılan kısıtlamalar kirlilik oranlarını artırmıştır.

Galler AB'den ayrılmasıyla birlikte, sürdürülebilir uygulamaların ilerlemesinde hayati bir rol oynayan önemli fonlara, araştırma ortaklıklarına ve politika koordinasyon mekanizmalarına erişimini kaybetmiştir. Dahası, neoliberal çerçeve içinde deregülasyona yapılan vurgu ve ekonomik büyümenin çevresel kaygılara göre önceliklendirilmesi, Galler'in iklim değişikliğini etkili bir şekilde ele alma ve doğal kaynaklarını koruma becerisini daha da azaltmıştır. Galler Hükümeti'nin (2018, s. 3) belirttiği üzere İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonra ortaya çıkan Temel Ödeme Planı (BPS) ile ülkeler finanse edilmiştir. Ancak BPS, her türlü çevresel dayanıklılığı artırmak için yapılacak olan müdahalelere para harcanmasını sınırlamıştır. Özellikle, uzun vadeli refah için gerekli bir koşul olan çevresel dayanıklılığı sağlamaya yönelik müdahalelere izin vermemiştir. Yüzyıllardır çiftçiler, Galler'in doğal çevresinin koruyucusu konumundadırlar ve bu nedenle ekosistemi korumanın ve geliştirmenin anahtarı olmuşlardır. BPS ise onları desteklemekte zayıf kalmış gelecek nesiller için riski azaltmak adına iklim değişikliğinin etkilerine karşı yeterli desteği teşvik etmemiştir (Welsh Government. 2018, s. 5).

AB düzenleyici çerçevelerinin kaldırılmasından sonra uyumlaştırma sürecinin alması gereken boyut ve biçim konusu öncesinde tahmin edilenden çok daha az ortak nokta ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin hem AB hem de üçüncü ülkelerle ticaret anlaşmaları müzakere etme kabiliyetine sahip olması ve potansiyel olarak tüm BK pazarına erişim sağlayabilmesi bu duruma etki etmiştir (Keating, 2023, s. 187).

İngiltere Hükümeti, devredilen yasama organlarını uluslararası anlaşmaları kabul etmeye zorlama yetkisine sahip olmasa da, devredilen bakanlıklardan gerekli yasa tasarılarını sunmalarını isteyebilme olasılığı endişe yaratmıştır. Keating'in de (2023, s. 188) ifade ettiği gibi örneğin İngiltere'nin hareketlerini kısıtlayıcı bir çevre yasasını meclisinden geçirmek isteyen Galler, İngiltere Hükümeti'nin Westminster Parlamentosu'nda alacağı yeni kararlar ışığında müdahale ile karşılaşabilir. Ancak İngiltere'nin talebi ile BK'nin iç pazarını korumak adına Galler, genelde olduğu gibi, İngiltere'nin güdümünde olacaktır. Her fırsatta özgürlük fikrini dile getiren İskoçya'dan farklı olarak Galler, yıllardır BK'de uygulanan ortak politikaları kabul edip, devredilen organlardan güçlü bir girdinin elde edilebileceği düşüncesi ile hareket etmiş, işbirlikçi federalizm arayışında olmuştur (Keating, 2023, s. 188). Her iki hükümette çevre politikalarının da içerisinde yer aldığı, AB düzenlemeleri ile dinamik uyumu sürdürmelerine izin veren Süreklilik Yasa Tasarılarını gündeme getirmiş, ancak Galler'deki yasa tasarısı, İngiltere ile işbirliği olacağı güvencesiyle geri çekilmiştir. Kısaca Galler, ülkede yürütülecek olan çevre politikalarında kendi mevzuatını kullanmak yerine, İngiltere'de kabul edilen tarım yasası gibi uygulamalarına kendi programlarını eklemiştir. Her ne kadar bu durum devredilen yetkileri ihlal etme gerekçesiyle tartışmalara neden olsa da sonuçta DTÖ kuralları kapsamında tarımsal desteğin oranlarına BK Dışişleri Bakanı'nın karar vermesi gibi nedenlerden dolayı ortak politikalara yönelme ve yeniden merkezileşmenin bir unsuru olarak görülmüştür (Keating, 2023, s. 188).

Çevre politikaları ve iklim değişikliği gibi pek çok unsuru etkileyebilen alanlarda karar almak Galler ve İngiltere Hükümetleri için farklı öncelikler içermiştir. Bu farklı öncelikler, özellikle İngiltere'de Brexit yanlısı koalisyon içindeki bir fraksiyonun radikal deregülasyondan yana olduğu düşünülürse, Galler'in işi hiç kolay olamayacaktır (Keating, 2023, s. 187).

4.3.3 İskoçya

İskoçya, BK'yi oluşturan dört ülkeden bir diğeridir. 1707 Birleşme Yasası'nın bir sonucu olarak İskoçya, Büyük Britanya Birleşik Krallığı'nı oluşturmak için İngiltere ile siyasi bir birliktelikte anlaşmıştır (Strand, 2017, s. 8). 1999 yılında ise İskoç Parlamentosu, yetki devri anlaşmasının bir parçası olmuş ve İskoçya'yı etkileyen konularda yasa ve karar almaktan sorumlu hale gelmiştir (Strand, 2017, s. 26). İskoçya ile İngiltere'nin geri kalanı arasındaki ilişki, İskoç bağımsızlığı ve Brexit gibi

konularda ortaya çıkan fikir ayrılıkları ile karmaşık bir ilişki haline gelmiştir. İskoç bağımsızlığını savunan İskoç Ulusal Partisi (SNP), son yıllarda İskoçya’da önemli bir siyasi güç haline gelmiş ve bağımsızlık konusunda iddiasını 2014 referandumu ile ortaya koymuştur (Sürücüoğlu, 2016).

Tablo 3: 2016 Brexit referandumunu İskoçya (Electoral Commission, 2019)

Referandum Bölgesi	Oy Kullanma Oranı %	AB Destekçisi	Brexit Destekçisi	AB Destekçisi %	Brexit Destekçisi %
İskoçya	67,2	1.661,191	1.018,322	62,00	38,00

İskoçya’nın AB’de kalma isteği yeterli olmamış ve ülke genelinde yapılan referandum oylamasının sonucunda BK, 31 Ocak 2020’de AB’den resmen ayrılmıştır. Oylama sonucunda ortaya çıkan görüş ayrılığı İskoçya politik gündemini tekrardan ayrılık referandumunu düşünmeye sevk etmiştir. İskoçya hükümeti, AB’den ayrılma kararının İskoç halkının isteklerine aykırı olduğunu ve AB üyeliğinin İskoçya’nın ekonomik ve sosyal faydalarını baltaladığını iddia etmektedir. Brexit sonrasında bağımsızlık adına bir referandum daha düzenlemek isteğini belirten İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon liderliğindeki İskoçya Hükümeti’nin bu düşüncesi, İngiltere Yüksek Mahkemesince kararın İngiltere Hükümeti’nin izni olmadan alınmayacağı gerekçesi ile kabul görmemiştir (BBC News, 2022). AB’nin İskoçya’nın en büyük ihracat ve ithalat ortağı olmasından dolayı, yaşanan ayrılık İskoçya’nın en yakın ve aynı zamanda en büyük ekonomik pazarı ile etkileşim kabiliyetinin zedelenmesine neden olmuştur. Bu durum yiyecek-ıçecek, imalat ve turizm gibi pek çok sektörü olumsuz anlamda etkisi altına almıştır.

İskoçya Hükümeti 2020 yılında, ayrılık sonrasında hazırlanan anlaşmaların ve bunların İskoçya üzerindeki etkilerinin ilk analizini yapmıştır. Yapılan ilk analizde İskoçya Hükümeti’nin hazırlamış olduğu modellemede İskoçya gayri safi yurt içi hasılasının 2030 yılına kadar AB paydaşlığının devam etmesine kıyasla yaklaşık % 6,1 oranında azalma göstereceği belirtilmiştir. Bu durum BK oranları göz önünde tutularak ele alındığında ise, oranın %4 daha az olacağı ön görülmüştür (Scottish Government,

2020). OECD (2022) yapmış olduğu açıklama da BK'nin 2023'te İskoçya Hükümeti'nin de öngördüğü %4'lük daralmayı yaşadığını belirtmiştir.

SNP (2023) bürokratik işlerin ve ihracat maliyetlerinin artması nedeniyle, İskoçya merkezli şirketlerin işlerini yürütmekte zorluklarla karşılaştıklarını belirtmektedir. Örneğin, mayalarını Fransa'dan satın alan Wee Comrie adlı peynir üreticisi, üretimlerinin ana maddesine 2016 yılından önceki senelere nazaran ulaşmak adına zorluk çektiğini belirtmiştir. Maya kültürlerinin hayvansal ürün olmasından dolayı ülkeye giriş yapması da zorlaşmış ve Brexit öncesinde çevrimiçi sipariş olarak birkaç gün sonra teslim alınabilen ürünlerin ülkeye ulaşımında engeller çıkmıştır. Gracefruit şirketi 20 yıldır AB ülkelerine kozmetik kimyasal ürünleri sağlamıştır. Ancak, Brexit nedeni ile oluşan bürokrasi ve maliyet yükü, firmanın pazarı neredeyse kaybetmesine neden olmuştur. AB'den ayrılış sonrasındaki ilk yıllarda % 65'lik bir düşüş yaşarken ihraç ettiği üç yüz elli ürün sadece bir ürüne düşmüştür (Scottish National Party, 2023).

Brexit İskoçya'da balıkçılık sektörünü de ciddi şekilde etkilemiştir. Ayrılma kararının alındığı ilk yıllarda İskoç balıkçıların desteğini alan Brexit yanlıları, bu desteği zamanla kaybetmiştir. Hükümetin AB ile balıkçılık sektöründe geçerli olacak anlaşmaya varmasından sonra 2022 yılında İskoç Balıkçılar Federasyonu yöneticisi Elspeth Macdonald, Hükümetin öncelikli taahhütlerine ulaşamadıklarını ve ilerleyen süreçte stoklarda bir gelişme görülmüş olsa bile Brexit'in vadettiği 'kontrolü geri al' sloganından çok uzakta olduklarını belirtmiştir. İskoç Deniz Ürünleri Derneği yöneticisi Jimmy Buchan ise 2021 yılından itibaren gerekli düzenlemelerin yapıldığını ve balıkçılık sektörünün yeni kural ve bürokratik gereksinimlere uyum sağladığını, ancak Brexit sonrasında oluşan ihracat koşullarının en iyi şekilde ifadesinin zorlayıcı olduğunu belirtmiştir (Findlay, 2022).

İskoçya Ulusal Çiftçiler Birliği'nden Martin Kennedy, 9 Şubat 2023 tarihinde Glasgow'da düzenlenen konferansta yaptığı konuşmasında, Brexit'in kolaylıkla yürütülebileceğini göstermek adına, ihracat ve ithalat anlaşmalarının hükümet uzmanları tarafından çok fazla incelenmeden kabul edildiğini öne sürmüştür. Bu durum da Avustralya'dan ithal edilen etlerin standartların altında olduğu veya Hindistan'dan gelen yumurta ürünleri ile Kanada'dan gelen hormonlu kırmızı etin tüketici güvenliğini tehlikeye attığını ve İskoç tarım politikalarını zorlu bir duruma soktuğunu ifade etmiştir (Sleigh, 2023)

Ayrılık sonrası gelişen olumsuz ithalat sorunlarıyla ilgili, İskoçya Ulusal Çiftçiler Birliği Domuz Komitesi Başkanı Jamie Wyllie (2023), uygunsuz ve güvensiz taşıma koşullarının teslimatları sağlıksız hale getirdiğini belirtmiştir. Brexit'in kaotik atmosferi içerisinde sınır kontrolleri kurallarının ortadan kalktığını, denetimleri yapan kişilerin veya altyapı sistemlerinin henüz alternatifinin olmadığını da sözlerine eklemiştir. Sistemde oluşan bu boşluklar ne kadar devam ederse o kadar zarar göreceklərini, denetimsiz sınır kontrollerinin Afrika domuz vebası gibi hastalıkların İskoçya'da kolaylıkla yayılmasına neden olacağını ifade etmiştir (Wyllie, 2023).

Brexit ile birlikte İskoçya, çevre politikalarını BK hükümleri gereğince değiştirmek durumunda kalmıştır. Su ve hava kirliliği, biyoçeşitlilik, kimyasallar, çevresel muhafaza gibi başlıklar, hükümet tarafından Aralık 2023'e kadar yeniden değerlendirilecek ve gereklilik görülmesi halinde değiştirilecek veya kaldırılacaktır (The Law Society, 2023). Yapılmakta olan değişiklikler İskoçya'da yurttaşlar tarafından endişe ile karşılanmıştır. İskoçya Hükümeti değiştirilmekte olan maddeler ile ilgili bazı çekincelerinin olduğunu da belirtmiştir. Bunlardan bazıları; binaların bakım, onarım ve yapımlarında yapılmak istenen geliştirmeler ve diğer projelerin uygulanmaları sürecinde çevre yönetmeliklerinin göz ardı edilmesi, rekabet piyasasında var olmak adına deniz yaşamındaki dengeyi bozabilecek nitelikte kararların alınması, emisyon oranlarının belirlenen seviyeye ulaşması için uygulanması gereken diğer zaruri durumların göz ardı edilmesi, kamu kurumlarının sahip olduğu çevre koruma belgelerine erişim izinlerinin kısıtlanması, ozon tabakasının kalınlığına zarar veren maddelerin kullanım sınırlamalarının negatif yönde değişmesi, balık avlama kanunları kapsamında olta balıkçılığına getirilen değişiklikler ile herkesin ağ balıkçılığına geçiş yapabilmesinin önünün açılmasıdır (The Scottish Government, 2023).

İskoçya Hükümeti (2023), BK Hükümeti'nin geliştirmekte olduğu yeni yasa tasarısıyla çevre koruma görevlerini yerine getirirken, aynı zamanda toplum sağlığını göz önünde bulundurma ve istikrarlı bir ekonomi yaratma gerekliliğini de belirtmiştir. Ayrıca İskoçya hükümeti, bu değişim sürecinin yavaşlığını eleştirerek iklim değişikliği ile ilgili daha hızlı adımlar atılması gerektiğinin de altını çizmiştir. İskoçya hükümeti, ayrıca, İngiltere'nin AB standartlarını koruma taahhüdüne rağmen çevre ve doğa koruma planlarını yerine getirme kabiliyetini engelleyebilme endişelerine değinmiştir.

İskoç Hükümeti'nin kendine ait yetkileri olsa da İngiltere'nin sahip olduğu saklı yetkisi İskoçya'nın yenilenebilir enerjiye destek konusunda almış olduğu kararların önüne geçmiş ve maliyetin fazla olması nedeni ile engellenmiştir. SNP milletvekili Tommy Sheppard (2023) yaptığı konuşmada yürütülmekte olan ve milyonlarca sterlin değerindeki yenilenebilir enerji projesinin ulusal kapsamda desteklenmediği için durmuş durumda olduğunu belirtmiştir. Sheppard (2023) konuşmasının devamında İngiliz Hükümeti'nin projenin ve yenilenebilir enerji çalışmalarının desteklenmemesinin aynı zamanda net sifıra ulaşılmasına da zarar verdiğini belirtmiştir (UK Parliament, 2023). İskoçya'da engellenen yenilenebilir enerji projesi örneği, acil çevre sorunlarının ele alınmasında neoliberal bakış açısının sınırlamalarına ve zorluklarına ışık tutmaktadır. Devredilmiş yetkilere sahip olmasına rağmen, İskoç Hükümeti'nin yenilenebilir enerjiyi teşvik etme çabaları, İngiliz Hükümeti'nin çevresel kaygılardan çok maliyet hususlarına öncelik veren saklı yetkisi tarafından engellenmiştir. Bu durum piyasa odaklı politikalar ile sürdürülebilir çözümlere yönelik acil ihtiyaç arasındaki içsel gerilimi vurgulamaktadır. İklim değişikliğiyle mücadele ve net sıfır hedeflerine ulaşma yönündeki küresel çabalar yoğunlaştıkça, neoliberalizmin dayattığı engelleri aşmak ve herkes için sürdürülebilir bir geleceği teşvik etmenin ehemmiyeti giderek daha görünür hale gelmektedir.

Brexit sürecinin İskoçya adına ayrılma duygularını tetiklemiş olması ülkenin diğer politik davranışlarına da etki etmiştir. Çevre politikaları ve iklim değişikliği açısından OTP ile aynı doğrultuda ilerlemek isteyen İskoçya zorluklarla karşılaşmıştır. BK, değişimin derecesini artırmak için siyasi teşvikler uygularken, İskoçya farklı yaklaşımları benimsemek veya OTP yönergelerine bağlı kalmak adına yetki devrini kullanma konusunda ikilemde bırakılmıştır (Grant ve Greer, 2023). İskoçya kendi çevre ve tarım kanunlarını şekillendirmek istemiştir. Westminster'da Brexit sonrası çevre ve tarım yasalarının kapsamı hakkında devredilen yetkileri ile çelişkiye düşülmüş, ancak bu tartışmalar çok fazla derinleşmemiştir. Galler için geçerli durum İskoçya adına da geçerli hale gelmiş ve tarımsal desteklere karar veren İngiltere tekrar merkezileşme yolunda adımlar atmıştır. İskoç bakanların yetkileri kapsamında balıkçılık yasası hakkında kotalara ilişkin müzakereler BK düzeyinde gerçekleşmiştir (Keating, 2023, s. 188). Ülkeler arasında hazırlanan tasarılar deregülasyon gündemini ortaya koymuştur. Bu da önemli koruma önlemlerine ve katı standartlara yönelik potansiyel tehditler olduğunu açığa çıkarmıştır. İngiltere'nin politik üstünlüğü yeni

hazırlanan çevre kanunları çerçevesinde yetki devri ilkesini önemli ölçüde zayıflatmıştır. İskoç Hükümeti belirlenen kanunların yasal çerçevenin tutarlılığına önemli riskler getirdiği için, kullanımdan kaldırma yaklaşımıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir (Keating, 2023, s. 1193). Sınırlı bir zaman çerçevesi içinde muhafaza edilen bazı AB çevre yasalarını etkili bir şekilde korumak için hem hükümet hem de parlamento kaynaklarına gerçekçi olmayan talepler getireceğinden, kullanımdan kaldırma için önerilen 2023 son tarihinin İskoç Hükümeti tarafından uygulanamaz ve ulaşılamaz olduğu belirtilmiştir (Scottish Parliament, 2022).

Gelişmelere bakıldığında, Brexit'in İskoçya'nın çevre ve iklim politikaları üzerindeki uzun vadeli etkisinin, Brexit sonrası dönemde İngiltere ve İskoç hükümetlerinin birlikte aldığı kararlarla belirlendiği görülmüştür. Bununla birlikte, AB standartlarından sapmanın veya uyumun boyutu, yeni ticaret anlaşmalarının geliştirilmesi ve çevresel konularda işbirliği yapma becerisi ile BK çevresinde şekillenmiştir. İngiltere, çevresel kaygılardan ziyade ekonomik kaygılara öncelik veren adımlar atarak ticaret anlaşmaları, sermaye sahiplerinin isteklerini göz önünde bulundurma vb. gibi davranışlar ile İskoçya'nın çevre standartlarını koruma veya geliştirme kapasitesini azaltmış ve çevre koruma konusundaki taahhütleri tam anlamı ile yerine getirilmesini sınırlamıştır (Gravey ve Jordan, 2023).

4.3.4 Kuzey İrlanda

Kuzey İrlanda Brexit referandumu oy oranları, BK'nin AB'nden ayrılması ve bunun üye devleti Kuzey İrlanda üzerindeki etkilerine ilişkin düşüncelerine dair işaretler sunmuştur.

Tablo 4: 2016 Brexit Referandumu Kuzey İrlanda (Electoral Commission, 2019)

Referandum Bölgesi	Oy Kullanma Oranı %	AB Destekçisi	Brexit Destekçisi	AB Destekçisi %	Brexit Destekçisi %
Kuzey İrlanda	62,7	440,707	349,442	55,78	44,22

2016 yılında gerçekleştirilen Brexit referandumunda, Kuzey İrlanda seçmenlerinin çoğunluğu (%55,78) ülkenin de içerisinde yer aldığı BK'nin AB'de

kalması yönünde oy kullanmış olmasına rağmen ayrılma kararının yönünü değiştirememiştir. Bununla birlikte, BK Hükümeti Brexit müzakerelerini sürdürürken, Kuzey İrlanda ile AB üyesi İrlanda Cumhuriyeti sınırı ile ilgili endişelerini dile getirmiştir. Bu endişeleri giderebilmek adına BK yönetimi Kuzey İrlanda adına müzakerelere başlamıştır (Tonge, 2017, s. 10-11). Müzakereler sonrasında eski Başbakan Boris Johnson, AB ile Kuzey İrlanda Protokolü'nü kabul etmiş ve protokol uluslararası hukukun bir parçası olarak 1 Ocak 2021'de yürürlüğe girmiştir (BBC News, 2022). Bu protokol kapsamında AB üyeleri adına geçerliliği devam eden sınır, ithalat ve ihracat kuralları Kuzey İrlanda ve İngiltere sınırında uygulanmaya başlanmıştır.

Kuzey İrlanda Tarım, Çevre ve Köy işleri Departmanı tarafından protokolün imzalandığı tarihten itibaren 19 Şubat 2023 tarihini kapsayan rapora göre birçok ürünün geçişinin sınırda problemlerle karşılaştığı bildirilmiştir. Raporda, Britanya'dan Kuzey İrlanda limanlarına gelen ve kontrolleri yapılan 275.955 adet çoğunluğu gıda ürünü olmak üzere hayvansal kökenli ürünün, 14.853 adet canlı hayvanın, 19.627 adet bitki ve bitkisel ürünün, 1.233 yüksek riskli gıda ve 319 gönderinin reddedildiği bildirilmiştir (BBC News, 2022). Kuzey İrlanda'nın bu özel konumundan ötürü ülkenin ekonomisi üzerindeki en önemli etki, Kuzey İrlanda ile diğer ülkeler arasında gümrük ve düzenleyici sınırların oluşturulması meselesi olmuştur. Böylesi bir sınırın oluşması bürokrasiyi arttırmış, ticareti sekteye uğratmış ve işletmeler için maliyetleri artırmıştır.

Brexit'in en büyük zorluklarından biri, Kuzey İrlanda ile BK'nin geri kalanı arasındaki mevzuat farklılığıdır. İrlanda Cumhuriyeti ile sert bir sınırı önlemek için, Kuzey İrlanda'yı belirli AB kurallarıyla uyumlu tutan Kuzey İrlanda Protokolü imzalanmıştır. Yönetmeliklerdeki bu farklılık, özellikle işbirliği ve uyumun önemli olduğu alanlarda çevre ve iklim politikaları açısından zorluklar yaratabilmektedir. Müzakereler, BK ile AB arasında Brexit Geri Çekilme Anlaşmasının bir parçası olarak sonraki yıllarda da devam etmiştir. Yasal çerçevede özellikle Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti sınırıyla ilgili olarak, İngiltere'nin AB'den çekilmesinin İrlanda adasına getirdiği zorluklar ele alınmıştır. Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasındaki ticaret her ikisi de AB üyesi iken ayrı kurallara tabi olmalarından ötürü kolay bir şekilde ilerlemiştir (European Commission, 2023). Ancak, ayrılıktan sonra AB'nin, üye olmayan ülkelere temin edilecek süt ve yumurta gibi çeşitli ürünler adına sınır

kontrolleri bağlamında yeni düzenlemeler getirmesi ticari ilişkileri zora sokmuştur (Syal, 2023). Diğer ürünler için ise bazı belgelerin gerekliliği ve ayrıca iki ülke arasında bulunan kara sınırının tarih içerisinde yaşanan olaylar sebebi ile hassas bir niteliğe sahip olması nedenlerinden ötürü, çok daha kapsamlı bir antlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur (Edgington ve Kovacevic, 2020). Şubat 2023'te protokol kapsamında anlaşmaya varılan Windsor Çerçevesi ile İrlanda Denizi üzerinden BK'den'tan Kuzey İrlanda'ya gelen mallar için kontrolleri ve evrak işlerini azaltmak amacı ile AB tek pazarına girmesi tehdit olarak görülen malları ayırmak maksadıyla yeşil ve kırmızı hatlar geliştirilmiştir. Anlaşma aynı zamanda uyuşturucu kontrolü, katma değer vergisi ve alkol vergisi ile ilgili bir dizi anlaşma içermektedir (O'Leary, 2023).

Brexit, Kuzey İrlanda çevre politikalarını daha karmaşık bir hale getirmiştir. Diğer konularda olduğu gibi çevre hukukunda da BK'nin diğer ülkelerinden ayrı olarak Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti sınır ötesi işbirliği ve Kuzey İrlanda Protokolü kapsamında Kuzey İrlanda, su ve hava kirliliği, atık kontrollü, ekosistemlerin devamlılığı gibi konularda AB kanunlarına tabi olmuştur (European Commission, 2023). Bu durum BK adına oluşturulmaya çalışılan çevre kanunları için karışıklıklara neden olmaktadır. Örneğin Kuzey İrlanda protokol hukuku bağlamında radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt barındıran gönderilerin kontrolü 206/117/Euratom sayılı AB hükmüne tabidir. Öte yandan, iç hukuk kapsamında ise BK 206/117/Euratom hükmüne tabi değildir (European Commission, 2023). AB'ye üye olan ülkelere Kuzey İrlanda'ya veya Kuzey İrlanda üzerinden bu ülkelere gelen ürünler için Kuzey İrlanda sertifikaları ve güvenlik belgelerini kabul edecek ancak aynı durum BK'den gelen veya gönderilen ürünler adına geçerli olmayacaktır. Bu durum üye ülkelere gelen ürünlerin Britanya'da değil de, Kuzey İrlanda içerisinde daha serbest dolaşmasına neden olmuştur. Aynı hüküm ayrılıkları tek kullanımlık plastik atık ve ürün paketlenme konusunda da benzerlik göstermiştir. BK 2020'de yürürlüğe koyduğu iç pazar yasaları sebebi ile ambalaj, geri dönüşüm ve plastik kullanımı ile bağlantılı hedefleri azaltması halinde Kuzey İrlandalı üreticilerin zarar görebileceği öngörülmektedir. (Gravey ve Whitten, 2021, s. 6-7). Ancak bu başlıklar Şubat, 2023'te anlaşmaya varılan Windsor Çerçevesinde yer almamıştır. (Marcin, 2023, s. 1)

Kuzey İrlanda Protokolü'nün yürürlüğe girmesi Brexit kaynaklı süreçlerin iklim değişikliği ve çevre koruma çalışmalarının sektöre uğramasını yavaşlatmamıştır. Büyük ölçüde sınır ötesi işbirliğine ve entegrasyona dayanan yenilenebilir enerji

sektörü bölgede kesintiye uğramıştır. Brexit'in yarattığı serbest ticaret düzenlemeleri ve farklılıklar, çevresel korumaları zayıflatmış ve iklim değişikliğiyle mücadelede ilerlemeyi aksatmıştır. Daha uzun tedarik zincirleri ve gecikmeler, mallar üzerindeki artan kontrol ve kontrol gereklilikleri, ulaşımdan kaynaklanan karbon emisyonlarında artışa yol açmıştır. Bu da ulaşım sektörünün sera gazı emisyonlarına en fazla katkıda bulunan ikinci sektör olmasını sağlamıştır. (Skillen, 2022). Bu olumsuz sonuçlar, Brexit'in çevresel etkilerini ele almak ve iklim değişikliğinin hafifletilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın Kuzey İrlanda'nın politika gündeminin merkezinde kalmasını sağlamak için kapsamlı önlemlere ve yenilenen taahhüde duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Kuzey İrlanda bağlamında barış inşası ve çevre korumanın kesişimine ilişkin yapılan antlaşmanın üzerinden kısa bir süre geçmesi ile birlikte adanın tamamı şu anda hala iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, hava kirliliği, yer altı suları sorunu, toprak kirlenmesi ve ulusötesi çevre suçları dâhil olmak üzere çeşitli çevresel zorluklarla karşı karşıyadır (Hwang, 2022, s. 555). Brexit'e kadar açık bir sınırın varlığı işbirliğini kolaylaştırmıştır ancak Brexit gerçeği nedeniyle durum değişmiştir. Yeni ve zorlu bir ortamda, insanların ve doğanın kâr için sömürülmesinden kaçınırken, sınır ötesi çevresel işbirliğinin nasıl sürdürülebileceği sorusu İrlanda adasını ikiye bölen sınırın her iki bölümünü de yakından ilgilendirmektedir.

SONUÇ

Neoliberalizm özellikle Thatcher ve Reagan yönetimlerinden sonra dünya üzerinde egemen ideoloji haline gelmiş ve çevresel farkındalıkların da eş zamanlı olarak arttığı bir döneme denk gelmiştir. Neoliberal politikalar ile hareket eden sermaye yeryüzü üzerinde bulunan doğal kaynakları metalaştırmış ve şirketlerin sınırlarını kaldırarak tüm dünya genelinde özgürce hareket etmelerini sağlamıştır. Bu kâr amaçlı hareketlilik yıllar içerisinde doğaya zarar vermiş olsa da neoliberal politikalara göre hareket eden devletler ve sermaye sahipleri iklim değişikliği ve çevre kirliliği adına da daha yeşil bir dünya vadetmiştir (Greenwood, 2021). Greenwood'un (2021) belirttiği gibi politika yapıcılar yeşil bir dünya vaadi ile doğanın deformasyonunu en alt seviyelere indirmeye çalışırken aynı zamanda üretimi de en üst seviyelere çıkarmak istemişlerdir. Bu iki kavramın aynı anda birlikte var olma olasılığı 21. yüzyıl gerçekliğinde imkânsıza yakın olarak nitelendirilmiştir. Bunun bir örneği olarak dünya üzerinde en fazla kazanç sağlayan 20 şirket aynı zamanda en fazla karbon ve diğer zararlı gazları salgılayan üreticiler olmuştur (Taylor ve Watts, 2019).

Politik kararların gölgesinde kalan çevre politikaları; neoliberal tarzda üretimi, kârı en üst seviyede tutma isteğini ve durdurulamayan tüketim arzusunun doğanın sürdürülebilir kullanımının önüne geçirmiştir. Neoliberal politikalar pek çok alanı karakterize ettikleri gibi AB çevre politikalarını da etkilemiştir çünkü ekonomik sektörün pek çok parçası çevre ile içli dışlıdır. Modern devlet yapılarında kamu etkisininin azaltılması, şirketlerin ve piyasayı yönlendiren sermaye sahiplerinin sahip olduğu etkiler, çevre politikalarının bazı durumlarda esnetilebilmesi, tam anlamı ile doğru uygulanmaların yürürlükte kalabilmesi adına önemli etkilere sahiptir (Liverman ve Vilas, 2006, s. 328). AB düzeyinde karbon emisyonlarının düşürülmesi adına vergilendirilmesi, emisyon ticaret sisteminin oluşturulması ve ulusal düzeyde tahsis planlarının yapılması ile siyasi gündemde kendine resmi şekilde bir yer edinmiştir (Vos, H., 2005, s. 7). Bu çerçevede belirlenen kanunlar BK'yi de birlik üyesi olarak Brexit'e kadar belirlenen sınırlar içerisinde kalmasını sağlamıştır. BK'yi Brexit sürecine götüren önemli sebeplerden birkaçı da neoliberal ekonomik politikalarından kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Ortak pazar, ekonomik sıkıntılarında sonra uygulanan kemer sıkma politikaları, AB ekonomik politikalarının BK tarafından külfetli olarak nitelendirmesi gibi sebepler Brexit öncesi süreçte propaganda başlıkları

olarak kullanılmış ve gücü tekrar eline alma sloganı ile Brexit yoluna başvurulmuştur (Arana, vd., 2019, s. 499).

BK'nin son elli yıldır neoliberal politikalarla yönetildiği tartışılmaz bir gerçektir. Özellikle, Thatcher dönemi uygulamaları neoliberal politikalar için bir laboratuvar işlevi görmüştür. Thatcher döneminde yapılan özelleştirmeler toplumun emekçi sınıfını vurmuş ve sonunda işsizlik, gelir adaletsizliği ve halkın barınma hakkının aşınması gibi sonuçlar doğurmuştur. BK'nin AB üyesi olduğu zamanlarda, ülkenin çevre politikaları doğal olarak neoliberal ilkeler ışığında şekillenmiştir, yani serbest piyasa koşulları ve sermayenin devamlı akışkan halde olması temel ilkeleri çevre korumanın bilimsel gerekliliklerinin önüne geçebilmiştir. Ancak, bu durumda AB'nin ortaya koyduğu çevresel düzenlemeleri takip eden BK'nin ekolojik dengeleri gözetmediği de gözlenebilmiştir.

Tezde ulaşılan somut sonuçların en önemlilerinden biri, BK'nin AB'den ayrıldıktan hemen sonra çevre koruma politikalarını gevşetmiş olduğu saptamasıdır. BK ayrılıştan hemen sonra birçok AB düzenlemesini ya değiştirmiş ya da yürürlükten kaldırmıştır. Yıllarca AB çatısı altında hizmet veren kuruluşlardan alınan çevresel koruma, denetleme ve raporlama hizmetlerinde aksamalar yaşanmıştır. Örneğin, AB ülkelerinde yasak veya kısıtlı olan plastik atıkların farklı ülkelere satışı, BK'da adeta bir norm haline gelmiştir. BK'nin Türkiye'ye 2016 ile 2020 yılları arasındaki plastik atık ihracatının tam sekiz kat artmış olması bu durumun en önemli örneklerindedir. Bu uygulamanın modern sömürgeciliğin bir türü olduğu iddiası tezde vurgulanmaktadır.

Neoliberal politikalar her türlü iktisadi süreçte rekabeti ön plana çıkarır. Rekabet serbest Pazar ilkesinin değişmez bir aracıdır. Brexit sonrası AB ile ticari bir rakip olma iddiasına giren BK, açıkça çevresel korumayı geri plana itmiş ve rekabette elini yükseltmek istemiştir. BK ürettiği ürünleri daha ucuza mal etmek ve pazardaki payını büyütmek için ürünlerin kalitesini düşürme yoluna gitmiştir, ancak bu durum büyük ticari ortaklarından olan AB'de hoş karşılanmamıştır. Ürünlerin kalitesini düşürmek pahasına, BK kendi şirketlerinin çevre koruma kurallarına uymamasına göz yummuştur. Ayrıca, BK hükümetleri Brexit sonrası vermeyi taahhüt ettiği çevre koruma bağlamındaki finansal destek sözlerini de yerine getirememiştir. Bu durum da işletmeleri zora sokmuştur. Tezde açıkça altının çizildiği gibi, hükümet balıkçılık kurallarını yeniden düzenlemiş, ancak sürdürülebilirliğin temel koruyucusu olan

avlanma zaman aralıklarını belirlememiştir. AB'ye üye zamanlarında BK'nin açıkça belirlemeye alışkın olduğu bu avlanma zaman aralıklarının olmayışı balık türlerinin sağlıklı bir şekilde nesillerinin devam ettirebilmesi konusunda ciddi risk teşkil etmektedir.

BK'nin AB üyeliğini sonlandırdıktan sonraki önemli çevresel amaçlarından biri net sıfır emisyon hedefi olmuştur. Ancak, tezde ortaya konan belgeler ve verilere dayanılarak BK'nin bu hedefe ulaşmak konusunda gerekli performansı göstermediği açıkça söylenebilir. ClientEarth derneği 2022 yılı raporunda BK hükümetinin açıkça iklim değişikliği yasasını ihlal ettiğini öne sürmüştür. Tezde BK'yi oluşturan ülkelerin, Brexit kararından sonraki çevresel durumlarına teker teker değinilmiş ve AB üyeliği dönemiyle karşılaştırmalı olarak ülke çevre analizleri yapılmıştır. Bu analizler vesilesiyle, BK bileşeni her bir ülkenin Brexit sonrası finansal ve sosyal düzensizliklerinin yanı sıra; ciddi oranda çevre koruma uygulamalarında da kayıplarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çevre koruma faaliyetlerinde en çok olumsuzluk yaşanan ülke İngiltere olmuştur. BK'nin en kalabalık şehirleri İngiliz kentleridir ve bu nüfus yoğunluğu çevre kirliliğini de beraberinde getirmektedir. BK hükümeti, AB döneminde kullanılan çevre koruma odaklı fonların yerine yenilerini koyamamıştır. BK'da neoliberal üretim ve tüketim zinciri Brexit sonrası da aynen devam etmiş, ancak bu zincirin yarattığı çevresel yıkıma karşı alınan tedbirler zayıf kalmıştır.

Tezde Brexit sonrası BK çevre uygulamalarının anlatıldığı en önemli bölüm 'Yeşil Brexit' politikasının tartışıldığı kısımdır. AB'nin neoliberal ekonomik politikalarının altında uygulanan çevre koruma ve iklim değişikliği konularında da kontrolün geri alınması gerektiğini belirten BK, 'daha güçlü, daha güvenli ve daya iyi bir durum' vaatleri ile ülkelerini geri istediklerini söyleyerek Yeşil Brexit kampanyasını başlatmışlardır (BBC News, 2015). BK Hükümeti çevre standartlarının yükseltileceğini, uzun vadeli çevresel düzenlemelerle 25 yıllık çevre planını açıklamıştır (Burns, 2020). Brexit'in tetikleyici unsurlarından biri politika yapım süreçlerini özerk bir şekilde yönetmek ve çevre uygulamalarında esnek davranmak olmuştur. Çevre politikalarını da bu kapsamda uyarılma ve değiştirme amacını gütmüştür. Brexit sonucu resmileştikten sonra zaman içerisinde hükümet, AB çevre düzenlemelerinden farklılaşmak istemiş, ancak bunu tam anlamı ile

gerçekleştirememiştir. Değişen madde ve kurallar ise Brexit ile itiraz edilen neoliberal ekonomik politikalar dışına çıkamamıştır.

BK, AB üyeliği döneminde uyguladığı çevre politikalarının yerine, ‘Yeşil Brexit’ olarak adlandırılan bir dizi çevresel uygulama ve ilkeleri içeren bir program yürürlüğe koymuştur. Ancak, bu program zaten neoliberal ekonomik politikalar nedeniyle gittikçe kötüye giden BK çevre kirliliği oranlarındaki artışı durduramamıştır. Yeşil Brexit’i hayata geçirmek adına kurulan OEP’e yöneltilen ilk eleştirilerden biri, kurumun bağımsızlığı ve tarafsızlığının tartışmalı oluşuydu. AB’ye üye dönemlerinde, AB müktesebatına göre çevresel koruma ve sürdürme faaliyetlerini düzenleyen BK, yine AB teftiş mekanizmalarına hesap vermekteydi. Bu durum OEP ile birlikte, hükümetin yine başka bir hükümet organına hesap vermesi şekline bürünmüştü ve eleştiri konusu olmuştu. Yeni çevre koruma programına karşı yönelen en temel eleştiri ise çevre örgütlerinin bir araya gelerek yazdığı bir mektupta dile getirilmiştir ve mektup kısaca hükümetin söz vermiş olduğu çevresel taahhütlere sadık kalamayacağını ortaya koymuştur.

Micheal Gove’un Brexit sonrasında yaptığı çevre koşullarını iyileştirmek adına yeni imkânların açığa çıktığını belirtmesi ayrıca konuşmasının devamında çevre politikalarının kontrolünü geri alma söylemlerinin aslında ne ifade ettiği, kontrolün kim ve hangi amaçla geri alınacağı sorularını ortaya çıkarmıştır (Newsroom, 2018). Parikh ve Sahu’ya (2023) göre açık hedeflerin belirtilmediği söylemler ile çevre politikalarından kimlerin yararlandığı ve değişikliklerin hangi yöntemler ile uygulanacağı belirsizliği hâlihazırda gücü elinde bulunduranların statülerini koruyarak mevcut ilişkilerini sürdürüp daha toplumsal ve çevresel adaleti teşvik etmek çerçevesinde neoliberal politikalar ile ele alınmıştır.

BK’nin Brexit öncesi karar vermek adına etkilendiği popülist göçmenlik söylemleri, ulusal kimlik, egemenlik ve AB’nin BK yasaları ve düzenlemeleri üzerindeki etkisi gibi kavramlar 2010 yılından günümüze kadar iktidarını koruyan Muhafazakâr Parti’nin ekonomik ve politik koşullarının zeminini oluşturmuş neoliberalizm etrafında şekillenmiştir. Dorey’in (2022, s. 17) vurguladığı gibi aslına bakıldığında zaman Brexit destekçilerinin pişmanlık duyduğu önemli sayıda sosyo-ekonomik değişim 1970’li yıllardan beri süregelen Muhafazakâr politikacıların aktif olarak savunduğu serbest piyasa ilkelerini, özelleştirmeyi ve küreselleşmeyi vurgulayan neoliberalizm ve bireyciliğin kalıcı etkisine bağlıdır. Dünya ekosisteminin

zor zamanlardan geçtiği bu son dönemde, gelişmişlik düzeyi bakımından ileri seviyede olan bir ülke olan BK çevre politikalarının Brexit tarafından sekteye uğramış olması da kaygı vericidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, H. (2013, 8 Nisan). Reagan and Thatcher: political soulmates. *CNN*.
<https://edition.cnn.com/2013/04/08/politics/thatcher-reagan/index.html>
- Adam, D. (2009, 31 Mayıs). British supermarkets accused over destruction of Amazon rainforest. *The Guardian*. <https://bit.ly/3OPAltG>
- Adams, T. (2023, 22 Ocak). The big picture: Thatcher's children, 30 years on. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2023/jan/22/the-big-picture-thatchers-children-30-years-on>
- Akbaş, G. ve Apar, A. (2010). *Avrupa 2020 Stratejisi akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için Avrupa Stratejisi bilgi notu*. bit.ly/449ZDHq
- Alada, A. , Gürpınar, E. ve Budak, S. (1993). Rio Konferansı üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (3-4-5), 93-108.
- Ambrose, J. (2021, 1 Şubat). UK North Sea oil rigs release as much CO2 as coal-fired power stations. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2021/feb/01/uk-north-sea-oil-rigs-release-as-much-co2-as-coal-fired-power-station-study>
- Amnesty International. (2023, 2 Şubat). *Nigeria: Shell must clean up devastating oil spills the Niger Delta Shell oil spill Nigeria trial*. <https://bit.ly/47j8sRX>
- Amodu, T., Barnard, C., Bailey, D., Bocquillon, P., Chang, W., Crowley, M., ... ve Wright, K. (2021, Şubat). *UK regulation after Brexit*. UK in a Changing Europe. bit.ly/3qn92NJ
- Anderson, K. (2023, 10 Mayıs). *UK trade deals: The high-carbon Post-Brexit agreements*. Greenly. <https://bit.ly/3qnkQ2y>

- Angeli, M., Archer, C., Batten, S., Cesa-Bianchi, A., D'Aguanno, L., Haberis, A., ... ve Young C. (2022). Climate change: possible macroeconomic implications. *Bank of England Quarterly Bulletin*.
- Anwar, S. (2020, 21 Eylül). Modern agriculture and its impact on the environment. *Jagranjosh*. <https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/modern-agriculture-and-its-impact-on-the-environment-1518163410-1>
- Arana, A. G., Rowe, J., de Ruyter, A., Semmens-Wheeler, R., ve Hill, K. (2019). Brexit: revolt against the elites or trojan horse for more deregulation? *The Economic and Labour Relations Review*, 30(4), 498-512.
- Arch, L. (2019, 25 Ocak). *The 1975 European Community referendum: the first of two or of three?* Unreading History. <https://unireadinghistory.com/2019/01/25/the-1975-european-community-referendum-the-first-of-two-or-of-three/>
- Bair, J. (2005). Global capitalism and commodity chains: Looking back, going forward. *Competition & Change*, (9), 153-80.
- Ball, J. (2013, 12 Nisan). The Thatcher effect: what changed and what stayed the same. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/12/thatcher-britain>
- Bapna, M., Mountford, H., ve Ranganathan, J. (2019, 1 Mayıs). *The environment beyond neoliberalism: Delivering sustainable growth*. Brookings. <https://bit.ly/3s3s0cR>
- Barrie, M. (2022, 2 Ağustos). *Why we're going to court over Jackdaw*. Greenpeace UK. <https://www.greenpeace.org.uk/news/jackdaw-gas-field-legal-case/>
- Batal, S. (2010). Avrupa Birliği çevre politikalarının temel özellikleri. *Mevzuat Dergisi*, 13(148), 1-17.
- BBC News. (2015, 12 Ekim). *The people hoping to persuade UK to vote to stay in the EU*. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-34505076>

- BBC News. (2016, 13 Temmuz). Boris Johnson made foreign secretary by Theresa May. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-36789972>
- BBC News. (2022, 14 Mayıs). Northern Ireland protocol: What did Boris Johnson say? <https://www.bbc.co.uk/news/58001530>
- BBC News. (2022, 2 Kasım). Rishi Sunak is now going to COP27 climate summit. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-63484971>
- Besirevic, V. (2020). A short history of Brexit. In T. Ilić & M. Božić (Eds.), *Nomophylax: collection of papers in honor of Srđan Šarkić*. PFUUB & *Službeni Glasnik*, 621–645.
- Blanchard, O. J., Branson, W., ve Currie, D. (1987). Reaganomics. *Economic Policy*, 2(5), 15–56. <https://doi.org/10.2307/1344620>
- Bloom, J. (2023, 12 Ocak). So long, and thanks for all the fish. *The New European*. <https://www.theneweuropean.co.uk/so-long-and-thanks-for-all-the-fish-brexit/>
- Bogdanor, V. (2021). *Beyond Brexit: towards a British Constitution*. Bloomsbury Publishing.
- Bogert, J., Ellers, J., Lewandowsky, S., Balgopal, M., ve Harvey, J. (2022). Reviewing the relationship between neoliberal societies and nature: implications of the industrialized dominant social paradigm for a sustainable future. *Ecology and Society*, 27(2).
- Borger, J. (2001, 29 Mart). Bush kills global warming treaty. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2001/mar/29/globalwarming>
- Borowy, I. (2014). *Defining sustainable development for our common future: A history of the World Commission on environment and development, Brundtland Commission*. Routledge.
- Bowden, G. (2021, 25 Ekim). Recycling plastics does not work, says Boris Johnson. *BBC*. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-59039155>

- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *In Journal of Social Policy Conferences*, (50) , 1011-1028.
- Brenton P, Chemutai V (2021) *The trade and climate change nexus: the urgency and opportunities for developing countries*. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/36294>
- Brien, P. (2018). *UK funding from the EU*. British Parliament. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7847/CBP-7847.pdf>
- Briggs, A. S. A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*, (2), 221-58.
- Britannica. (1998, 20 Temmuz). *Environmentalism history of the environmental movement*. <https://www.britannica.com/topic/environmentalism/History-of-the-environmental-movement>
- Brown, H. (2017). Post-Brexit Britain: Thinking about ‘English Nationalism’ as a factor in the EU referendum. *International Politics Reviews*, 5(1), 1-12.
- Brown, W. (2016). Undoing the demos: Neoliberalism’s stealth revolution. *Contemporary Political Theory*, 15, 3.
- Bullough, O. (2022, 4 Ağustos). Sewage sleuths: the men who revealed the slow, dirty death of Welsh and English rivers. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2022/aug/04/sewage-sleuths-river-pollution-slow-dirty-death-of-welsh-and-english-rivers>
- Burns, C. (2019). In the eye of the storm? The European Parliament, the environment and the EU’s crises. *Journal of European Integration* 41 (3), 311-327.

- Burns, C., ve Carter, N. (2018). Brexit and UK environmental policy and politics." *Revue Française de Civilisation Britannique. French Journal of British Studies*, 23 (23), 3.
- Burns, C. (2020, 8 Ağustos). *Brexit's implications for environmental policy*. UK in a Changing Europe. <https://ukandeu.ac.uk/long-read/brexit-implications-for-environmental-policy/>
- Burns, C. ve Carter, N. (2018). *Brexit and UK environmental policy and politics*. OpenEdition Journals. <https://journals.openedition.org/rfcb/2385>
- Bürgmann, C. (2015). *Environmental policy in a multi-level system*. Publication No. A066824.
- Carlier, M. (2023, 21 Mart). *Worldwide vehicle deliveries of Volkswagen Group 2022*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/272049/worldwide-vehicle-sales-of-volkswagen-since-2006/>
- Carrington, D. (2014, 3 Aralık). George Osborne's cold shoulder for the green economy. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/03/george-osbornes-cold-shoulder-for-the-green-economy>
- Cater, L. (2023, 1 Şubat). *A post-Brexit regulatory 'bonfire' could scorch UK environmental protections*. Politico. <https://www.politico.eu/article/post-brexit-regulation-uk-environmental-protection-eu/>
- Cavcic, M. (2021, 27 Ekim). *OGA's competition designed to push UKCS electrification forward*. Offshore Energy. <https://www.offshore-energy.biz/oga-provides-update-on-competition-designed-to-push-ukcs-electrification-forward/>
- Cawood, C. (2023,20 Haziran). Shocking images show mountain of unworn fast fashion visible from space. *The Independent*.
<https://www.independent.co.uk/climate-change/news/fast-fashion-chile-desert-space-b2361069.html>

Cetim. (2014, 11 Kasım). *Cases of environmental human rights violations by Shell in Nigeria's Niger Delta*. <https://www.cetim.ch/>. <https://www.cetim.ch/cases-of-environmental-human-rights-violations-by-shell-in-nigeria's-niger-delta/>

Challinor, S. (2022, 2 Aralık). *Coffey: sorting out EU legacy laws a larger task than anticipated*. The Leaders Council of Great Britain & Northern Ireland. <https://www.leaderscouncil.co.uk/news/coffey-sorting-out-eu-legacy-laws-a-larger-task-than-anticipated>

Chapman, B. (2017, 3 Mayıs). Chemicals giant Ineos 'exploited Brexit to pressure government to get rid of environmental protections'. *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/climate-change/news/brexit-ineos-climate-change-laws-lobbying-exploiting-uk-eu-withdrawal-foi-documents-a7665136.html>

Christophers, B. (2020, 13 Aralık). How North Sea oil shaped Britain's economy. *Tribune*. <https://tribunemag.co.uk/2020/12/how-north-sea-oil-shaped-britains-economy>

Cifuentes-Faura, J. (2022). European Union policies and their role in combating climate change over the years. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 15(8), 1333-1340.

Clark, D. (2022, 17 Ocak). *Largest UK cities 2020*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/294645/population-of-selected-cities-in-united-kingdom-uk/>

Clark, D. (2022, 7 Ocak). *Brexit vote by industry UK 2019*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1072277/brexit-vote-by-industry/>

Clements, L., ve O'Neill, R. (2022, 13 Aralık). Welsh Government announces one of toughest budgets since devolution. *WalesOnline*. <https://www.walesonline.co.uk/news/wales->

news/welsh-government-announce-budget-spending-25736553

ClientEarth. (2022, 19 Temmuz). *We've won our case against the UK Government's inadequate net zero strategy*. <https://www.clientearth.org/latest/latest-updates/news/clientearth-are-suing-the-uk-government-over-its-net-zero-strategy>

ClientEarth. (2022, Aralık). *Letter from ClientEarth to UK Environment Secretary Thérèse Coffey*. <https://www.clientearth.org/latest/documents/letter-from-clientearth-to-uk-environment-secretary-therese-coffey/>

Climate Change Committee. (2021, 26 Ekim). *Government's net zero strategy is a major step forward*. <https://www.theccc.org.uk/2021/10/26/governments-net-zero-strategy-is-a-major-step-forward-ccc-says/>

Climate Change Committee. (2023, 29 Mart). *Progress in adapting to climate change*. <https://www.theccc.org.uk/publication/progress-in-adapting-to-climate-change-2023-report-to-parliament/>

Coates, S. (2021, September 8). Exclusive: ministers bowed to pressure to drop key climate commitments for UK trade deal with Australia. *Sky News*. <https://news.sky.com/story/exclusive-ministers-bowed-to-pressure-to-drop-key-climate-commitments-for-uk-trade-deal-with-australia-12401988>

Cole, D., Graham, P., ve Van der Molen, O. (2014). Meeting the challenge of increasing North Sea costs. *McKinsey Company, Oil & Gas Practice*.

Cooper, L. (2018, 19 Ekim). *Consequences of Brexit for the environment*. London City Hall. <https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/consequences-brexit-environment>

Couldry, N. (2010). *Why voice matters: culture and politics after neoliberalism*. Sage Publications.

Çokgezen, J. (2007). Avrupa Birliği çevre politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2).

- Dabkara, M., ve Sengupta, S. (2022, 17 Ağustos). The carbon credits market: the past, present and future. *Times of India*.
<https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/voices/the-carbon-credits-market-the-past-present-and-future/>
- Darlington, M. (2021, 5 Kasım). *Six reasons why Boris Johnson is right about recycling*. Greenpeace UK. <https://www.greenpeace.org.uk/news/boris-johnson-recycling/>
- Dathan, M. (2022, 18 Ekim). Maggot-infested meat discovered during lorry checks at Dover. *The Times*. <https://www.thetimes.co.uk/article/maggot-infested-meat-discovered-during-lorry-checks-at-dover-gm6lgv0w5>
- David, D. (2023, 31 Ocak). Brexit, İngiltere ekonomisini nasıl etkiledi? *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/clwnywy1490o>
- Dean, A. (2019, 21 Ağustos). *Deforestation and climate change*. Climate Council. <https://www.climatecouncil.org.au/deforestation/>
- Deduleasa, A. (2020, 18 Eylül). *UK North Sea electrification 'needs to be taken seriously' as output rebounds*. Upstream.
<https://www.upstreamonline.com/energy-transition/uk-north-sea-electrification-needs-to-be-taken-seriously-as-output-rebounds/2-1-876758>
- Delbeke, J., Runge-Metzger, A., Slingenberg, Y., ve Werksman, J. (2019).
- Dent, C. M. (2022). Neoliberal Environmentalism, Climate Interventionism and the Trade-Climate Nexus. *Sustainability*, 14(23),15804.
<https://doi.org/10.3390/su142315804>
- Department for Environment, Food & Rural Affairs. (2018, 15 Mart). *Green Brexit: a new era for farming, fishing and the environment*. British Government. <https://www.gov.uk/government/speeches/green-brex-it-a-new-era-for-farming-fishing-and-the-environment>

Department for Transport. (2013, 21 Ocak). *Vehicles statistics information*. British Government.

<https://www.gov.uk/government/publications/vehicles-statistics-guidance>

Department for Transport. (2022). *Transport and environment statistics*. British Government. <https://www.gov.uk/government/statistics/transport-and-environment-statistics-2022/transport-and-environment-statistics-2022>

Department of Economic and Social Affairs. (2010, 1 Haziran). *Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/partnerships/europe-2020-strategy-smart-sustainable-and-inclusive-growth>

Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2002, 5 Mayıs). *Fasıl 27: Çevre ve iklim değişikliği*. https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html

Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2022, 15 Ekim). *Avrupa Birliği'nin tarihçesi*. <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105>

Donnarumma, H. (2023, 10 Şubat). UK trade. *Office for National Statistics*. <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/uktrade/december2022>

Dorey, P. (2022). Explaining Brexit: The 5 a's-anomie, alienation, austerity, authoritarianism and atavism. *Revue Française de Civilisation Britannique. French Journal of British Studies*, 27(XXVII-2).

Duodu, E., ve Mpuure, D. M. N. (2023). International trade and environmental pollution in sub-Saharan Africa: do exports and imports matter? *Environmental Science and Pollution Research*, 30(18), 53204-53220.

Easton, C. (2023). *Thatcher's Children*. Gost Books.

Edgington, T. (2019, February 14). Brexit: What trade deals has the UK done so far? *BBC News*. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-47213842>

Electoral Commission. (2016, 23 Haziran). *Referendum on the UK's membership of the European Union*. The Electoral Commission.

- Euronews. (2022, 12 Ocak). A year since Brexit: London's financial crown shaken but still intact. <https://www.euronews.com/2022/01/12/a-year-since-brexit-london-s-financial-crown-shaken-by-eu-competition-but-still-intact>
- European Commission. (2020, 1 Ocak). *Development of EU ETS (2005-2020)*. Climate Action. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/development-eu-ets-2005-2020_en
- European Commission. (2014, 24 Ekim). *Founding fathers of the European Union: Winston Churchill* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=y5o2WF5K9Go>
- European Commission. (2022). *Environment action programme to 2030*. Environment. https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en
- European Commission. (2023, 21 Şubat). *Plan to protect and restore marine ecosystems for sustainable and resilient fisheries*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_832
- European Commission. (2023, 8 Şubat). *EU single market*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/deeper-single-market/>
- European Commission. (2023, 6 Ocak). *The impact of Brexit on Ireland*. Representation in Ireland. https://ireland.representation.ec.europa.eu/strategy-and-priorities/key-eu-policies-ireland/impact-brexit-ireland_en
- European Commission. (2023, 24 Mart). *Protocol on Ireland and Northern Ireland*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-non-eu-countries/relations-uni,ited-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement/protocol-ireland-and-northern-ireland_en
- Evans, R. (2022,12 Mayıs). *Written Statement: Loss of funding to Wales as a result of the UK Government's arrangements for replacement EU funding*. Wales Government. <https://www.gov.wales/written-statement-loss-funding-wales-result-uk-governments-arrangements-replacement-eu-funding>

- Federal Ministry for Environment (2021). *Environment Action Programmes*.
<https://www.bmuv.de/en/topics/europe-international/europe/environment-action-programmes>
- Fetting, C. (2020, Aralık). *The European green deal*. ESDN Report.
https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/ESDN_Report_2_2020.pdf
- Findlay, K. (2022, 14 Haziran). New report shows Scottish fishers have changed their tune on Brexit. *Press and Journal*.
<https://www.pressandjournal.co.uk/fp/business/local/4408839/new-report-shows-scottish-fishers-have-changed-their-tune-on-brexite/>
- Fisher, S., Fitzgerald, R. & Poortinga, W. (2018). Climate change Social divisions in belief and behaviour. Phillips, D., Curtice, J., Phillips, M. & Perry, J. (Eds.). *British Social Attitudes: The 35th Report*. The National Centre for Social Research. ISBN 9781527225916
- Fisunoğlu, M., ve Tan, B. K. (2009). Keynes devrimi ve Keynesyen iktisat. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 31-60.
- Ford, R., ve Goodwin, M. (2017). Britain after Brexit: A nation divided. *Journal of Democracy*, 28(1), 17-30
- Forwood, G. (2021, 9 Mart). *Environmental law after Brexit*. White & Case LLP International Law Firm. https://www.whitecase.com/insight-alert/environmental-law-after-brexite
- Friedman, L. (2019, Kasım 4). Trump serves notice to quit Paris climate agreement. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/11/04/climate/trump-paris-agreement-climate.html>
- Friends of the Earth. (2022, 19 Ekim). *What's the Net Zero Strategy and why are we trying to fix it?* <https://friendsoftheearth.uk/climate/whats-net-zero-strategy-and-why-are-we-trying-fix-it>

- Fuchs, C. (2016). Neoliberalism in Britain: from thatcherism to cameronism. tripleC: Communication, capitalism & critique. *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 14(1), 163-188.
- Gamble, A. (1989). Privatization, Thatcherism, and the British State. *Journal of Law and Society* 16(1), 1-20.
- Gayle, D. (2022, 18 Temmuz). Court orders UK government to explain how net zero policies will reach targets. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2022/jul/18/court-orders-uk-government-to-explain-how-net-zero-policies-will-reach-targets>
- General Multilingual Environmental Thesaurus. (2021). *Environmental pollution*. European Environment Information and Observation Network. <https://www.eionet.europa.eu/gemet/en/concept/2895>
- Giddens, A. (1999). *The third way: the renewal of social democracy*. Wiley.
- Global Nonviolent Action Database. (1995, 20 Haziran). Greenpeace campaigns against dumping the Brent Spar oil rig. Global Nonviolent Action Database. <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/greenpeace-campaigns-against-dumping-brent-spar-oil-rig-1995>
- Gove, M. (2016). EU Referendum: Michael Gove's full statement on why he is backing Brexit. *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-michael-goves-full-statement-on-why-he-is-backing-brex-it-a6886221.html>
- Gönç, T. (2017). Neoliberal politikaların küresel düzeyde sağlık üzerindeki etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 159-178.
- Gözen, R. (Ed.) 2018. Uluslararası ilişkiler teorileri. İletişim.
- Grant, W., & Greer, A. (2023, 6 Haziran). How has UK agricultural policy changed since Brexit? LSE. <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/how-has-uk-agricultural-policy-changed-since-brex-it/>

- Gravey, V., ve Jordan, A. J. (2023). UK environmental policy and Brexit: simultaneously de-Europeanising, disengaging and (re)-engaging? *Journal of European Public Policy*, 1-23.
- Gravey, V., & Jordan, A. (2023, 4 Temmuz). Why “taking back control” of environmental policy is easier said than done. LSE. <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/why-taking-back-control-of-environmental-policy-is-easier-said-than-done/>
- Gravey, V., ve Whitten, L. (2021). The NI protocol and the environment. The implications for Northern Ireland, Ireland and the UK. (1). Queen’s University.
- Greenpeace, (2021). Trashed: How the UK is still dumping plastic waste on the rest of the world. Greenpeace UK.
- Greenpeace. (2021, 5 Ağustos). What is the UK doing about climate change? Greenpeace UK. <https://www.greenpeace.org.uk/challenges/climate-change/what-is-the-uk-doing-about-climate-change/>
- Greenwood, M. (2021, 4 Mayıs). How neoliberalism destroyed the planet and why capitalism won’t save us. *Global Social Challenges*. <https://sites.manchester.ac.uk/global-social-challenges/2021/05/04/how-neoliberalism-destroyed-the-planet-and-why-capitalism-wont-save-us/>
- Gürçam, S. (2021). İklim değişikliğiyle mücadelenin önündeki barikat: Neoliberalizm. *Sürdürülebilirlik İçin Multidisipliner Çalışmalar*, I, 97-111.
- Hall, P. A. (2020). *The political power of economic ideas: Keynesianism across nations*. Princeton University Press.
- Hargrave, M. (2003, November 25). Privatization: What It Is, how it works, examples. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/p/privatization.asp>
- Harris, J. (1992). War and social history: Britain and the home front during the Second World War. *Contemporary European History*, 1(1), 17-35.

- Harvey, D. (2007). A brief history of neoliberalism. Oxford University Press.
- Harvey, F. (2023, 17 Şubat). UK risks 'disastrous' food scandal due to lax post-Brexit border controls. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2023/feb/17/uk-risks-disastrous-food-scandal-lax-post-brexit-border-controls-nfu-chief-minette-batters>
- Hayes, A. (2007, 7 Kasım). What is greenwashing? How it works, examples, and statistics. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/g/greenwashing.asp>
- Hazlitt, H. (1984). From Bretton Woods to world inflation: a study of the causes and consequences. Regnery Gateway.
- Heal, A., Wasley, A., ve Howard, E. (2020, June 4). Revealed: UK banks and investors' \$2bn backing of meat firms linked to Amazon deforestation. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2020/jun/04/revealed-uk-banks-and-investors-2bn-backing-of-meat-firms-linked-to-amazon-deforestation>
- Hekimoğlu, K. Ç., ve Erkan, S. (2022). Avrupa Bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit Referandumunu ve Ayrılma Süreci. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 870-883.
- Helm, T. (2016, 3 Eylül). Margaret Thatcher would not have supported Brexit, says top aide. The Guardian. <https://www.theguardian.com/politics/2016/sep/03/margaret-thatcher-would-not-have-supported-brexit>
- Henderson, E., ve Iorwerth, R. (2016, May 2). Key Issues for the Fifth Assembly. National Assembly for Wales Commission. <https://research.senedd.wales/research-articles/new-publication-key-issues-for-the-fifth-assembly/>

- HeraldScotland. (1989, 22 Ağustos). Shell faces legal threat over 15-mile mersey oil spillage. <https://www.heraldscotland.com/news/11998862.shell-faces-legal-threat-over-15-mile-mersey-oil-spillage/>
- Hoge, W. (1997, 2 Mayıs). Britons back labor party; conservatives are routed after 18 years of control. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1997/05/02/world/britons-back-labor-party-conservatives-are-routed-after-18-years-of-control.html>
- Holder, S. (1998,18 Eylül). Regulation, competition and privatisation. OECD. <https://www.oecd.org>. <https://www.oecd.org/unitedkingdom/1929658.pdf>
- Horton, H. (2023, 12 Şubat). Revealed: Farmers received only tiny sum from post-Brexit sustainability fund last year. The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2023/feb/12/farmers-post-brexit-payments>
- Howard, M., ve King J. (2008). The rise of neoliberalism in advanced capitalist economies: A materialist analysis. Palgrave Macmillan UK.
- Hwang, J. (2022). Building sustainable peace through environmental cooperation in the island of Ireland: modelling transboundary conservation. *Irish Political Studies*, 37(4), 548-570. DOI: 10.1080/07907184.2021.2011230
- IBISWorld. (2021). *Public Transportation in Greece*. <https://www.ibisworld.com/greece/industry-statistics/public-transportation/3175>
- International Energy Agency. (2014). *Energy use (kg of oil equivalent per capita)*. World Bank Open Data. <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?end=2015&locations=GB&start=1960&view=chart>
- Jensen, M. J. ve Snaith, H. (2016). When politics prevails: the political economy of a Brexit. *Journal of European Public Policy*, 23(9), 1302-1310, <https://doi.org/10.1080/13501763.2016.1174531>

- Jones, G. J. (2022, 19 Temmuz). *Cost of living crisis: Wales*. UK Parliament. <https://hansard.parliament.uk/commons/2022-07-19/debates/8BB5A118-7AD0-4CD0-9EE1-AA5BED0F5E86/CostOfLivingCrisisWales>
- Jones, M. (2017). Wales and the Brexit vote. *Revue Française de Civilisation Britannique* 22(2), 1–11. <https://doi.org/10.4000/rfcb.1387>
- Jordan, A., Burns, C. ve Gravey, V. (2018). *UK Environmental Policy Post-Brexit: A Risk Analysis*. 10.13140/RG.2.2.29797.50403.
- Karakaya, E. (2020). Sorun karbon sınır düzenlemesi" değil, siz daha anlamadınız mı? *İklim Haber*, 8. 1-11.
- Kaufman, M. (2023, 17 Nisan). *The first images of Earth are chilling*. Mashable. <https://mashable.com/article/earth-first-images-space-history>
- Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191
- Keating, M. (2023). Regulation in Scotland and Wales after Brexit. *Contemporary Social Science*, 18 (2), 185–196
- Keynes, J. M. (1980). *İstihdam, faiz ve paranın genel teorisi*. Minnetoğlu Yayınları.
- Kirshner, J. (1999). Keynes, capital mobility and the crisis of embedded liberalism. *Review of International Political Economy*, (6), 313-37.
- Law, R. J., ve Kelly, C. (2004). The impact of the Sea Empress oil spill. *Aquatic Living Resources*, 17(3), 389–394. <https://doi.org/10.1051/alr:2004029>
- Lawrence, G., Richards, C., ve Lyons, K. (2013). Food security in Australia in an era of neoliberalism, productivism and climate change. *Journal of Rural Studies*, 29, 30-39.
- Lazzarato, M. (2009). Neoliberalism in action inequality, insecurity and the reconstitution of the social. *Theory, culture & society*, (26),109-133.
- Lea, R. (2023, 22 Haziran). High fashion! Mountain of discarded clothes in Chilean desert is visible from space (satellite photo).

Space.com. <https://www.space.com/mountain-discarded-clothes-chile-satellite-photo>

Leaker, D. (2023, 17 Ocak). *Unemployment rate (aged 16 and over, seasonally adjusted): %*. National Statistics.

<https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peoplenotinwork/unemployment/timeseries/mgsx/lms>

Lekakis, J. N., ve Kousis, M. (2013). Economic crisis, Troika and the environment in Greece. *South European Society and Politics*, 18(3), 305-331.

Liverman, D. M., ve Vilas, S. (2006). Neoliberalism and the environment in Latin America. *Annual Review of Environment and Resources*, 31(1), 327-363.

Loffhagen, E. (2023, 23 Şubat). Why is air pollution in London so bad and what can we do about it? *Evening Standard*. <https://www.standard.co.uk/news/london/air-pollution-bad-london-sadiq-khan-ulez-ella-kissi-debrah-b977547.html>

Lydall, R. (2023, 12 Ocak). Sadiq Khan: let London set its own rules on immigration. *Evening Standard*. <https://www.standard.co.uk/news/london/sadiq-khan-brexit-speech-mansion-house-immigration-europe-keir-starmer-labour-b1052449.html>

Mabey, N. ve McNally, R. (1999). Foreign direct investment and the environment. *Godalming, Surrey: WWF-UK*.

Macalister, T., ve Treanor, J. (2015, 14 Ocak). Oil price crash threatens the future of the North Sea oilfields. *The Guardian*.

Malin, S. A., Mayer, A., & Roeser, K. (2022, Haziran). Collective neoliberalism and market fundamentalism: Why concerned people acquiesce to the oil and gas industry. *In Sociological Forum*. 37,(2), 395-420.

Manning, L. (2010, August 30). *Neoliberalism: What it is, with examples and pros and cons*. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/n/neoliberalism.asp>

Marcin, S. (2023). The Windsor Framework, EPRS: European Parliamentary research service. Policy Commons. <https://policycommons.net/artifacts/3495505/the-windsor-framework/4296102>

Markwell, D. (2006). *John Maynard Keynes and international relations: economic paths to war and peace*. Oxford University Press.

Mason, R., ve Horton, H. (2022, November 2). Rishi Sunak u-turns on decision not to attend Cop27 climate summit. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2022/nov/02/rishi-sunak-u-turns-decision-not-to-attend-cop27-climate-summit>

Mawle, G., ve Fim, C. (2021). A dying river? The state of the River Usk. *Afonydd Cymr*, 1.

McVeigh, K. (2021, January 12). 'Loophole' will let UK continue to ship plastic waste to poorer countries. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2021/jan/12/loophole-will-let-uk-continue-to-ship-plastic-waste-to-poorer-countries>

Members of Greener UK, Wildlife and Countryside Link and the Healthy Air Coalition. (2022, 1 Aralık). *Joint complaint - legal breach of environment act targets deadline*. Wildlife and Countryside Link. <https://www.wcl.org.uk/joint-complaint-legal-breach-environment-act-targets-deadline.asp>

Met Office. (2022, 8 Ağustos). *Hot weather and its impacts*.

<https://www.metoffice.gov.uk/weather/warnings-and-advice/seasonal-advice/health-wellbeing/hot-weather-and-its-impacts>

Molina, M., McCarthy, J., Wall, D., Alley, R., Cobb, K., Cole, J., ... & Shepherd, M. (2014, Temmuz). What we know: The reality, risks and response to climate change. In *American Association for the Advancement of Science*, 1-11.

- Montanarella, L., ve Panagos, P. (2021). The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal. *Land Use Policy*, 100, 104950.
- Moore, B., Burns, C., Gravey, V. ve Jordan, A. (2019). Green Brexit: Rhetoric or Reality? *Political Insight*, 10(2), 37-39.
- Mortreuil, L. (2010). The voices of enterprises and political games: The corporate world and its single voice? Fryzel, B. ve Dembinski, P. (Eds.). *The role of large enterprises in democracy and society*, 39-46. Springer.
- Navarro, V. (2007). Neoliberalism as a class ideology; or the political causes of the growth of inequalities. *International Journal of Health Services*, 37(1), 47-62.
- Neslen, A. (2023, 28 Şubat). EU to crack down on greenwashing with proportionate penalties. *The Guardian*.
- McVeigh, K. (2021, January 12). 'Loophole' will let UK continue to ship plastic waste to poorer countries. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2021/jan/12/loophole-will-let-uk-continue-to-ship-plastic-waste-to-poorer-countries>
- Members of Greener UK, Wildlife and Countryside Link and the Healthy Air Coalition. (2022, 1 Aralık). *Joint complaint - legal breach of environment act targets deadline*. Wildlife and Countryside Link.
<https://www.wcl.org.uk/joint-complaint-legal-breach-environment-act-targets-deadline.asp>
- Met Office. (2022, 8 Ağustos). *Hot weather and its impacts*.
<https://www.metoffice.gov.uk/weather/warnings-and-advice/seasonal-advice/health-wellbeing/hot-weather-and-its-impacts>
- Molina, M., McCarthy, J., Wall, D., Alley, R., Cobb, K., Cole, J., ... & Shepherd, M. (2014, Temmuz). What we know: The reality, risks and response to

climate change. In *American Association for the Advancement of Science*, 1-11.

Montanarella, L., ve Panagos, P. (2021). The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal. *Land Use Policy*, 100, 104950.

Moore, B., Burns, C., Gravey, V. ve Jordan, A. (2019). Green Brexit: Rhetoric or Reality? *Political Insight*, 10(2), 37-39.

Mortreuil, L. (2010). The voices of enterprises and political games: The corporate world and its single voice? Fryzel, B. ve Dembinski, P. (Eds.). *The role of large enterprises in democracy and society*, 39-46. Springer.

Navarro, V. (2007). Neoliberalism as a class ideology; or the political causes of the growth of inequalities. *International Journal of Health Services*, 37(1), 47-62.

Neslen, A. (2023, 28 Şubat). EU to crack down on greenwashing with proportionate penalties. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/environment/2023/feb/28/eu-to-crack-down-on-greenwashing-with-proportionate-penalties>

Newsroom, E. (2018, 11 Temmuz). *Michael Gove vows to safeguard environmental standards post-Brexit*. Edie. <https://www.edie.net/michael-gove-vows-to-safeguard-environmental-standards-post-brexit/>

Norman Shrapnel. (2016, 1 Ağustos). Britain will ask to join EEC. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/eec-britain-membership-european-economic-community-1961-archive>

Newsroom, E. (2018, 11 Temmuz). *Michael Gove vows to safeguard environmental standards post-Brexit*. Edie. <https://www.edie.net/michael-gove-vows-to-safeguard-environmental-standards-post-brexit/>

- Norman Shrapnel. (2016, 1 Ağustos). Britain will ask to join EEC. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/eec-britain-membership-european-economic-community-1961-archive>
- Office of Environmental Protection (2022, 28 Ekim). *OEP statement on environmental targets deadline being missed*.
<https://www.theoep.org.uk/news/oep-statement-environmental-targets-deadline-being-missed>
- Official journal of the European Communities. (1993). *Fifth environmental action programme*.
<https://wayback.archiveit.org/12090/20230310090849/https://ec.europa.eu/environment/archives/action-programme/env-act5/pdf/5eap.pdf>
- O'Leary, N. (2023, 23 Şubat). Windsor framework: What are the main points of the new UK-EU deal? *The Irish Times*.
<https://www.irishtimes.com/politics/2023/02/27/windsor-framework-what-are-the-main-points-of-the-new-uk-eu-deal>
- O'Reilly, J., Froud, J., Johal, S., Williams, K., Warhurst, C., Morgan, G., ...ve Le Gales, P. (2016). Brexit: understanding the socio-economic origins and consequences. *Socio-Economic Review*, 14(4), 807-854.
- Orford, K., ve Moran, S. (2021, 1 Temmuz). *Environmental governance following Brexit*. Senedd Research. <https://research.senedd.wales/research-articles/environmental-governance-following-brexite/>
- Orford, K. (2022, 29 Kasım). *The environmental governance gap: How robust are the interim measures?* Senedd Research. <https://research.senedd.wales/research-articles/the-environmental-governance-gap-how-robust-are-the-interim-measures/>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022, Ekim). *United Kingdom economic snapshot*. <https://www.oecd.org/economy/united-kingdom-ekonomik-snapshot/>

Our World in Data. (2020). *CO₂ and Greenhouse Gas Emissions*.

<https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>

Our World in Data. (2020). *Which countries have put a price on carbon?*

<https://ourworldindata.org/carbon-pricing>

Our World in Data. (2021). *Per capita CO₂ emissions*. <https://ourworldindata.org/grapher/co-emissions-per-capita>

Our World in Data. (2022). *CO₂ and Greenhouse Gas Emissions*.

<https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>

Öztürk, S., ve Saygın, S. (2017). The economic effects of the 1973 oil crisis and stagflation case. *Bjss Balkan Journal Of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*,(6).

Pangestu, M. E. (2023, 9 Şubat). Greening trade for development. *World Bank*.

<https://blogs.worldbank.org/voices/greening-trade-development>

Parikh, S., & Sahu, G. (2023, April 1). Has the judiciary abandoned environment for neoliberalism? *Economic and Political Weekly*.

<https://www.epw.in/engage/article/has-judiciary-abandoned-environment-neoliberalism>

Paris Agreement. In *Towards a climate-neutral Europe* (s. 24-45). Routledge.

Patton, S. (2019). The peace of westphalia and it affects on international relations, diplomacy and foreign policy. *The Histories*, 10(1), 91-98.

Peck, J. (2003). The rise of the workfare state. *Kurswechsel. Zeitschrift des Beirat für Gesellschafts, Wirtschafts-und Umweltpolitische Alternativen*, (18), 75-87.

Petetin, L., Gravey, V., ve Moore, B. (2019). Setting the bar for a green Brexit in food and farming. *Soil Association*. <https://www.soilassociation.org/green-brexit/>

- Purcell, M. (2008). *Recapturing democracy: Neoliberalization and the struggle for alternative urban futures*. Taylor & Francis.
- Ralston, J. (2023, 14 Mart). Moving from the EU emissions trading scheme to the UK-only ETS. Energy & Climate Intelligence Unit.
<https://eciu.net/insights/2021/moving-from-the-eu-emissions-trading-scheme-ets-to-the-uk-only-ets>
- Ramaniah, Z. (2019, 12 Aralık). H&M's greenwashing: Short-sighted and unethical. Brandingmag. <https://www.brandingmag.com/2019/12/12/hms-greenwashing-short-sighted-and-unethical/>
- Randall, A. (2018, 7 Ağustos). Neoliberalism drives climate breakdown, not human nature. OpenDemocracy.
<https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/why-new-york-times-is-wrong-about-climate-change/>
- Reed, S. (2023, 2 Şubat). Shell's profit soared to \$42 billion last year. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2023/02/02/business/shell-earnings-record-profit.html>
- Reid, C. T. (2021, Ocak). Mapping post-Brexit environmental law. In *ERA forum*, 21(4), 655-665.
- Reid, M. (2020). The piper alpha disaster: A personal perspective with transferrable lessons on the long-term moral impact of safety failures. *ACS Chemical Health & Safety*. 27 (2), 88-95
<https://doi.org/10.1021/acs.chas.9b00022>
- Ritchie, H., & Rosado, P. (2022, October 14). Which countries have put a price on carbon? Our World in Data. <https://ourworldindata.org/carbon-pricing>
- Rogowski, S. (2013, 13 Mart). Neoliberalism and social work: facing the challenges. *Transforming Society*.
<https://www.transformingsociety.co.uk/2013/03/13/neoliberalism-and-social-work-facing-the-challenges>

- Saez, E., & Zucman, G. (2016). Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(2), 519-578.
- Sakib, S. M. N., (2022). *Pollution from fast fashion: H&M*. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4090874> <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4090874>
- Salvidge, R., Colley, T. ve McGlone, C. (2021, 10 Kasım). *The environment act 2021: 45 things you need to know*. Ends Report.
<https://www.endsreport.com/article/1732807/environment-act-2021-45-things-need-know>
- Sato, M., ve Burke, J. (2021, 8 Aralık). *What is carbon leakage? Clarifying misconceptions for a better mitigation effort*. Grantham Research Institute on climate change and the environment.
<https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/news/what-is-carbon-leakage-clarifying-misconceptions-for-a-better-mitigation-effort/>
- Saygın, D. ve Ultan, M. Ö. (2016). Ekonomi ve siyaset bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği ilişkileri: tarihsel bir analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12 (23) , 71-102.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/guvenlikstrjtj/issue/17089/178816>
- Scottish Government. (2020, 31 Aralık). *EU-UK negotiations: outcome analysis*.
<https://www.gov.scot/publications/eu-uk-negotiations-outcome-analysis/>
- Scottish National Party. (2023, 30 Ocak). *How Brexit damages businesses and livelihoods*.<https://www.snp.org/how-brexit-damages-businesses-and-livelihoods/>
- Scottish Parliament. (2022, 22 Eylül). The Impact of Brexit on Devolution. *Scottish Parliament*.<https://digitalpublications.parliament.scot/Committees/Report/CEEAC/2022/9/22/1b7a03d8-e93c-45a4-834a-180d669f7f42#Introduction>

- Scott-Samuel A, Bambra C, Collins C, Hunter DJ, McCartney G, Smith K. (2014). The impact of Thatcherism on health and well-being in Britain. *Int J Health Serv.* 4(1):53-71. doi: 10.2190/HS.44.1.d. PMID: 24684084
- Seven, B. (2023, 1 Haziran). *Greenwashing: yeşil aklama*. Aposto.
<https://aposto.com/s/greenwashing-yesil-aklama-03e>
- Shrubsole, G. (2017, 20 Mart). Utopian thinking: to ‘take back control’ of England, we must find out who owns it. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/20/take-back-control-england-land-ownership>
- Shukman, D. (2015). The economics of natural capital. *BBC News*.
- Simon, F. (2019, 11 Aralık). EU Commission unveils ‘European Green Deal’: The key points. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-commission-unveils-european-green-deal-the-key-points/>
- Skillen, R. (2022, 17 Haziran). Translink outlines plans to lead a ‘green transport revolution in Northern Ireland’, aiming to be net zero by 2040. *BelfastTelegraph*. <https://www.belfasttelegraph.co.uk/business/northern-ireland/translink-outlines-plans-to-lead-a-green-transport-revolution-in-northern-ireland-aiming-to-be-net-zero-by-2040/41762800.html>
- Sleigh, J. (2023,9 Şubat). NFUS President Martin Kennedy: strengths of Scottish farming and challenges ahead. *The Scottish Farmer*.
<https://www.thescottishfarmer.co.uk/news/23310167.martin-kennedy-kicks-off-nfus-conference-glasgow/>
- Smith, J. (2018). Gambling on europe: David Cameron and the 2016 referendum. *British Politics*, 13, 1-16.
- Smith, Y. (2018, 8 Ağustos). Neoliberalism drives climate breakdown, not human nature. *Naked Capitalism*.

- <https://www.nakedcapitalism.com/2018/08/neoliberalism-drives-climate-breakdown-not-human-nature.html>
- Sokullu, C. E. (2017). İngiltere'nin AB ile imtihanı: siyasal söylemlerde Avrupa şüpheciliğın evrimi ve Brexit [Özel sayı]. Euro Politika, 11-34.
- Stallard, E., Pinnell, O., ve Kelly, J. (2022, 29 Eylül). Revealed: huge gas flaring emissions never reported. BBC. <https://www.bbc.co.uk/news/science-environment-62917498>
- Standing, G. (2011). The precariat: the new dangerous class. Bloomsbury Publishing.
- Statista. (2016). Brexit results, by nation 2016. Statista. <https://www.statista.com/statistics/568701/brexit-results-by-nation/>
- Steger, M.B., ve Roy R. K. (2010). Neoliberalism: A very short introduction. OUP Oxford.
- Stern, M. (2022, July 13). H&M case shows how greenwashing breaks brand promise. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/retailwire/2022/07/13/hm-case-shows-how-greenwashing-breaks-brand-promise/?sh=7ce520c11171>
- Stewart, B. D., Williams, C., Barnes, R., Walmsley, S. F., ve Carpenter, G. (2022). The Brexit deal and UK fisheries has reality matched the rhetoric? *Maritime Studies*, 21(1), 1–17. <https://doi.org/10.1007/s40152-022-00259-0>
- Strand, F. (2017). References to the past in nationalist political discourse: the place and the role of history in the Scottish National Party's case for independence. Reprosentralen, University of Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/57659/Flora-Strand.The-place-and-the-role-of-history-in-the-SNP-case-for-independence>
- Sustain. (2023, 3 Temmuz). Alarming levels of industrial animal waste poisoning UK rivers. Sustain. Find out about sustainable food and farming in the UK. <https://www.sustainweb.org/news/jun23-industrial-agriculture-toxic-waste/>

- Sürücüoğlu, O. (2016). İskoç Ulusal Partisi: iktidara taşıyan dönüşüm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1171-1194.
- Syal, R. (2023, 26 Şubat). Northern Ireland protocol: What are the issues and what could change? *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/politics/2023/feb/26/northern-ireland-protocol-what-are-the-issues-and-what-could-change>
- Şenses, F. (2004). Neoliberal küreselleşme kalkınma için bir fırsat mı, engel mi? *Kalkınma ve Küreselleşme*, 1, 13-54.
- Taylor, M., ve Watts, J. (2019, 9 Ekim). Revealed: The 20 firms behind a third of all carbon emissions. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2019/oct/09/revealed-20-firms-third-carbon-emissions>
- Taylor, R. (2016, June 10). The EU locked in neoliberalism and locked out its people. Brexit is the alternative. LSE.
<https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2016/06/10/the-eu-locked-in-neoliberalism-and-locked-out-its-people-brexit-is-the-alternative/>
- The Economist. (2019, 22 Kasım). Climate, freedom and denial: what green Thatcherism teaches us today. <https://www.economist.com/open-future/2019/11/22/climate-freedom-and-denial-what-green-thatcherism-teaches-us-today>
- The Economist. (2022, 22 Eylül). The City is fighting to carve out a post-Brexit role.
<https://www.economist.com/britain/2022/09/22/the-city-is-fighting-to-carve-out-a-post-brexit-role>
- The Law Society. (2023, 23 Şubat). Retained EU law.
<https://www.lawsociety.org.uk/topics/brexit/retained-eu-law>
- The Scottish Government. (2023, 24 Ocak). Retained EU law bill: What it means.
<https://www.gov.scot/publications/retained-eu-law-bill-what-does-it-mean/pages/nature-and-the-environment/>

- Tomlinson, J. (2021, 30 Ağustos) Deindustrialisation and ‘Thatcherism’: moral economy and unintended consequences. *Contemporary British History*, 35 (4) 620-642. <https://doi.org/10.1080/13619462.2021.1972416>
- Tonge, J. (2017). The impact and consequences of Brexit for Northern Ireland. European Asylum Support Office. <https://policycommons.net/artifacts/2189697/the-impact-and-consequences-of-brexit-for-northern-ireland/2945674>
- Topham, G. (2022, 21 Kasım). No doubt Brexit damaged UK economy, says airports boss. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/politics/2022/nov/21/no-doubt-brexit-damaged-uk-economy-says-airports-boss>
- Türkeş, M. (2001). Küresel iklimin korunması, iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ve Türkiye. *Tesisat Mühendisliği, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın*, 61, 14-29.
- Türkeş, M. (2006). Küresel iklimin geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*. (29), 99-107.
- UK Government. (2021). Our waste, our resources: a strategy for England. DEFRA. https://consult.defra.gov.uk/extended-producer-responsibility/extended-producer-responsibilityforpackaging/supporting_documents/23.03.21%20EPR%20Consultation.
- UK in a Changing Europe (2016, Haziran). A brief history of the EU. <https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2016/06/Factsheet-on-timeline.pdf>
- UK Parliament. (2023). Renewable Energy Debate, (732). <https://hansard.parliament.uk/commons/2023-05-17/debates/60BF50A9-04E4-4F3B-9A0D-F5E66B271673/RenewableEnergy>
- Unger, D. J. (2013, 8 Nisan). How North Sea oil helped Margaret Thatcher. *The Christian Science Monitor*. <https://www.csmonitor.com/Environment/Energy-Voices/2013/0408/How-North-Sea-oil-helped-Margaret-Thatcher>

- Ungoed-Thomas, J. (2021, 30 Ekim). Shell and BP paid zero tax on North Sea gas and oil for three years. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/business/2021/oct/30/shell-and-bp-paid-zero-tax-on-north-sea-gas-and-oil-for-three-years>
- United Nation. (2018, 19 Ekim). World altered by neoliberal outsourcing of public services to private sector, third committee experts stress, amid calls for better rights protection. <https://press.un.org/en/2018/gashc4239.doc.htm>
- Vaughan, A. (2016, 16 Haziran). Brexit voters almost twice as likely to disbelieve in manmade climate change. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2016/jun/16/brexit-voters-almost-twice-as-likely-to-disbelieve-in-manmade-climate-change>
- Venugopal, R. (2015). Neoliberalism as concept. *Economy and Society*, 44(2), 165-187.
- Veral, E. S., ve Yiğitbaşıoğlu, H. (2018). Avrupa Birliği atık politikasında atık yönetiminden kaynak yönetimi yaklaşımına geçiş yönelimleri ve döngüsel ekonomi modeli. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-19.
- Vidal, J. (2013, 9 Nisan). Margaret Thatcher: An unlikely green hero? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/blog/2013/apr/09/margaret-thatcher-green-hero>
- Von Schirnding, Y. (2005). The World Summit on Sustainable Development: reaffirming the centrality of health. *Globalization and Health*, 1, 1-6.
- Vos, H. (2005). *Market-based instruments for environmental policy in Europe*. European Environmental Agency EEA Technical Report, (8).
- Wales Government (2022, 22 Aralık). *Welsh international goods trade: October 2021 to September 2022*. <https://www.gov.wales/welsh-international-goods-trade-october-2021-september-2022>
- Walker, P., Asthana, A., & Stewart, H. (2017, 29 Mart). May triggers article 50 with warning of consequence for UK. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/politics/2017/mar/29/theresa-may-triggers-article-50-with-warning-of-consequences-for-uk>

Wells, P. (2012). Converging transport policy, industrial policy and environmental policy: The implications for localities and social equity. *Local Economy*, 27(7), 749–763. <https://doi.org/10.1177/0269094212455018>

Welsh Government. (2018). Brexit and our Land: Securing the Future of Welsh Farming. <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2020-08/brexit-and-our-land-our-response.pdf>

Welsh Government. (2019). *Sustainable farming and our land*. <https://www.gov.wales/sites/default/files/consultations/2019-07/brexit-consultation-document.pdf>

Welsh Parliament Climate Change. (2022). *Report on operation of the interim environmental protection measures*. Environment, and Infrastructure Committee.

Weyler, R. (2016, 24 Eylül). *Brent Spar: The sea is not a dustbin*. Greenpeace International.

<https://www.greenpeace.org/international/story/47744/brent-spar-the-sea-is-not-a-dustbin/>

Whale, S. (2023, June 22). Hook, line and sinker: How Brexit betrayed the UK fishing industry. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/brexit-fisheries-uk-industry-betrayal/>

Williamson, J. (1993). Democracy and the Washington consensus. *World Development*, (21), 1329-36.

World Wildlife Fund (2021, 9 Ağustos). *UN report shows human activity has changed the planet forever*. <https://www.worldwildlife.org/stories/un-report-shows-human-activity-has-changed-the-planet-forever>

Wright, D., ve Oldfield, K. (2022, 6 Nisan). *The new watchdog: the office for environmental protection*. Kennedys Law. <https://kennedyslaw.com/thought-leadership/article/the-new-watchdog-the-office-for-environmental-protection/>

Wyllie, J. (2023, 12 Ocak). *UK Government must address long running failure on border controls*. National Farmers Union- Scotland.

<https://www.nfus.org.uk/news/blog/uk-government-must-address-long-running-failure-on-border-controls>

Yaman, K., ve Murat, G. (2018). Kuruluşundan günümüze Avrupa Birliği'nin çevre politikası. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(2), 198-217.

Yurday, E. (2022, 22 Aralık). *Number of cars in the UK 2023*. NimbleFins.

<https://www.nimblefins.co.uk/cheap-car-insurance/number-cars-great-britain>

Z/Yen Home. (2022). The Global Financial Centres Index 32.

<https://www.zyen.com/publications/public-reports/the-global-financial-centres-index-32/>

Zajda, J., ve Rust V. (2010). *Globalisation, policy and comparative research: Discourses of globalisation*. Springer Netherlands.

Zakariah, M. H. B. (2011). The oil embargo following the Arab-Israel war of October 1973: British economic experience and reaction. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies, in Asia*, 5(2), 92-120.

Zyglidopoulos, S. C. (2002). The social and environmental responsibilities of multinationals: evidence from the Brent Spar case. *Journal of Business Ethics*, 36, 141-151.

BREXİT ÖNCESİ VE SONRASI BİRLEŞİK KRALLIK ÇEVRE POLİTİKALARININ NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ORJİNALLİK RAPORU

%2	%2	%0	%1
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Atilim University Öğrenci Ödevi	<%1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	ebin.pub İnternet Kaynağı	<%1
4	pirsan.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
5	www.bbc.com İnternet Kaynağı	<%1
6	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
7	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
8	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

www.makemoney.ng

9	Internet Kaynağı	<% 1
10	Submitted to Ankara University Öğrenci Ödevi	<% 1
11	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<% 1
12	Submitted to Yildirim Beyazit Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
13	www.researchgate.net Internet Kaynağı	<% 1
14	www.wcl.org.uk Internet Kaynağı	<% 1
15	"Dynamics of Energy, Environment and Economy", Springer Science and Business Media LLC, 2020 Yayın	<% 1
16	Submitted to Cardiff University Öğrenci Ödevi	<% 1
17	Submitted to Yeditepe University Öğrenci Ödevi	<% 1
18	docplayer.biz.tr Internet Kaynağı	<% 1
19	bianet.org Internet Kaynağı	<% 1

20	www.denizticaretodasi.org.tr Internet Kaynağı	<% 1
21	www.tandfonline.com Internet Kaynağı	<% 1
22	www.tcmb.gov.tr Internet Kaynağı	<% 1
23	9lib.net Internet Kaynağı	<% 1
24	nek.istanbul.edu.tr:4444 Internet Kaynağı	<% 1
25	share.pdfonline.com Internet Kaynağı	<% 1
26	tr.wikinohr.top Internet Kaynağı	<% 1
27	vergidegundem.com Internet Kaynağı	<% 1
28	www.aa.com.tr Internet Kaynağı	<% 1
29	www.ikv.org.tr Internet Kaynağı	<% 1
30	www.pg.com.tr Internet Kaynağı	<% 1
31	azizkerim.com Internet Kaynağı	<% 1

32	dspace.trakya.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
33	earsiv.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
34	epdf.pub İnternet Kaynağı	<% 1
35	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
36	journals.openedition.org İnternet Kaynağı	<% 1
37	kaysem13.gantep.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
38	tuba.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
39	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<% 1
40	www.bloomberght.com İnternet Kaynağı	<% 1
41	www.ipbes.net İnternet Kaynağı	<% 1
42	"Discursive Constructions of the European Identity in Germany during the Euro and Refugee Crises of the EU", Corvinus University of Budapest, 2023 Yayın	<% 1

43 Murray, Andrew. "Information Technology Law", Information Technology Law, 2023 <% 1
Yayın

44 SAYGIN, Didem and ULTAN, Mehlika Özlem. "Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016. <% 1
Yayın

[Alıntıları çıkart](#)

[Kapat](#)

[Eşleşmeleri çıkar](#)

[Kapat](#)

[Bibliyografyayı Çıkart](#) [Üzerinde](#)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Aybike KURT GÜLTEKİN

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İngiliz Dili ve Edebiyatı	Atatürk Üniversitesi	2002
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2021

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Artvin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Öğretmen	2007
Artvin İl Milli Eğitim Müdürlüğü ARGE Birimi	APK Uzmanı	2010
Artvin Ayhan Şahenk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Öğretmen	2022

Yabancı Diller: İngilizce

Tarih: 2.08.2023